

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR CROATIA

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2023

Slavica Singer ▪ Nataša Šarlija ▪ Sanja Pfeifer ▪ Sunčica Oberman Peterka

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo gospodarstva
i održivog razvoja

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

ICES

International Centre for
Entrepreneurial Studies

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization
UNESCO Chair in
Entrepreneurial Education
J.J. Strossmayer University in Osijek, Croatia

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA
Ekonomski fakultet u Osijeku

HRVATSKA UDRUGA BANAKA

CROATIAN BANKING ASSOCIATION

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2023

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Ministarstvo gospodarstva
Hrvatska udruga banaka
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

MEDIJSKI POKROVITELJ
Hrvatska udruga banaka

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

Iako su u izradi ove studije korišteni GEM podaci, za njihovu interpretaciju i korištenje odgovorni su isključivo autori. Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru.

RECENZENTI

Prof. dr. sc. Miroslav Rebernik, Professor Emeritus, University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Slovenija (dijelovi recenzije)

“The Croatian GEM team stands out among research teams for its impressive track record of over twenty years of uninterrupted participation in the Global Entrepreneurship Monitor survey. In Croatia, GEM research results are always interpreted within a multi-year context, typically spanning three years, to track changes over time. Connecting GEM indicators enhances their informational value (e.g., motivational index, entrepreneurial structure, renewal rate). This approach confirms or challenges the stability of observed entrepreneurial trends and identifies critical areas requiring interventions, from individual to institutional levels... In conclusion, the Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2023 report provides new and insightful perspectives on entrepreneurship in Croatia. It enhances the current understanding of the Croatian entrepreneurial landscape and makes important contributions to the global and local longitudinal databases on entrepreneurship and its potential. Additionally, the report offers valuable guidance for policymakers, pinpointing crucial areas of the entrepreneurial ecosystem that require attention and improvement.”

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja
malih i srednjih poduzeća
i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2024.

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

Prof. dr. sc. Bahrija Umihanić, Univerzitet u Tuzli,

Ekonomski fakultet Tuzla, Bosna i Hercegovina (dijelovi recenzije)

“Izvešće „GEM Hrvatska 2023“ ponovno potvrđuje predanost hrvatskog GEM tima unapređenju poduzetničkog okruženja u Republici Hrvatskoj, pružajući temeljitu analizu poduzetničkog ekosustava koja omogućuje usporedbu Hrvatske s europskim i globalnim sudionicima istraživanja. Ovo izvješće ima veliku vrijednost za kreatore politika, posebno ministarstva gospodarstva, obrazovanja, financija i regionalnog razvoja, te agencije, sveučilišta i poduzetničke asocijacije posvećene razvoju poduzetničkog kapaciteta. Posebno se ističu jasno formulirani zaključci i preporuke, koji kroz Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline (NECI) i analizu društvenih vrijednosti prema poduzetništvu nude temelje za razvoj koherentnih strategija usmjerenih na ekonomsku konkurentnost i održivi rast. Uvjeran sam da će ovo izvješće biti vrijedan resurs za sve institucije koje u svojim programima djeluju na jačanju poduzetničke aktivnosti i gospodarskog razvoja Republike Hrvatske.”

CIP zapis dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001247225

ISBN 978-953-7520-18-2

Sadržaj

Popis tablica

Popis slika

Popis primjera (Pod povećalom)

Riječ ministra

Ukratko o najvažnijem

8

9

1. Uvod	20
GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja	20
GEM poduzetnički proces i GEM indikatori	22
Međunarodna dimenzija GEM istraživanja	24
O uzorku u Hrvatskoj	26
GEM istraživački tim u Hrvatskoj	26
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj	26
2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi	28
Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje	29
<i>Individualni atributi potencijalnih poduzetnika</i>	29
<i>Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu</i>	31
Dinamizam poduzetničke strukture	33
<i>Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata</i>	33
<i>Gustoća 'odraslih' poduzeća</i>	35
<i>Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti</i>	36
<i>Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture</i>	38
Broj rastućih poduzeća raste - sporo	39
<i>Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini</i>	39
<i>Sektorska struktura</i>	41
<i>Očekivanja novog zapošljavanja</i>	41
Pandemija COVID-19 – još su vidljive posljedice	45
Održivi razvoj i poduzetništvo	47
3. Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	52
Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob	52
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji	54
Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	57
Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su prisutne, ali se smanjuju	57
Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji	59
Rangiranje regija po razvojnem kapacitetu	76

4. Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2021.-2023.	78
Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (<i>National Entrepreneurship Context Index</i>)	79
Komponente poduzetničke okoline	81
<i>Financijska sredstva</i>	82
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	83
<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	85
<i>Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije</i>	85
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	86
<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura</i>	87
<i>Otvorenost domaćeg tržišta</i>	88
<i>Fizička infrastruktura</i>	89
<i>Kulturne i društvene norme</i>	89
Djelotvornost poduzetničke okoline	90
5. Zaključci i preporuke	96
Zaključci	96
<i>O poduzetničkoj okolini</i>	96
<i>O društvenim vrijednostima o poduzetništvu</i>	97
<i>O individualnim poduzetničkim atributima</i>	97
<i>O poduzetničkoj aktivnosti</i>	97
<i>O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti</i>	98
<i>O održivom razvoju i poduzetništvu</i>	98
Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema nedovoljnog rasta)	99
<i>Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke</i>	99
<i>Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke</i>	100
<i>Preporuke za institucije – odgovornost prema građanima (korištenjem perspektive UN ciljeva održivog razvoja)</i>	100
Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje	101
Literatura i reference	103
Prilog 1	108
GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata	
Prilog 2	111
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju, 2023.	
Prilog 3	113
Nacionalni timovi i sponzori GEM 2023.	

Popis tablica:

- Tablica 1: Definicije GEM indikatora
- Tablica 2: Kategorije bruto domaćeg dohotka - 2023.
- Tablica 3: Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2023. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku
- Tablica 4: Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 5: Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije
- Tablica 6: Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije
- Tablica 7: Percepcija o strahu od promašaja - % od odrasle populacije
- Tablica 8: Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije
- Tablica 9: Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije
- Tablica 10: Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije
- Tablica 11: Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije
- Tablica 12: Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika
- Tablica 13: Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks
- Tablica 14: Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije
- Tablica 15: Izlazak iz poslovne aktivnosti - % od poduzetnički aktivnih ispitanika (TEA + 'odrasli')
- Tablica 16: Razlozi izlaska iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)
- Tablica 17: Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/'odrasla' poduzeća
- Tablica 18: Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta - % od TEA poduzetnika
- Tablica 19: Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta - % od TEA poduzetnika
- Tablica 20: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 21: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 22: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % od TEA poduzetnika
- Tablica 23: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 24: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 25: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 26: Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 27: Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2023.
- Tablica 28: Reakcija TEA i 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - %, 2023.
- Tablica 29: Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2023.
- Tablica 30: Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % od TEA i 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2023.
- Tablica 31: Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 32: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2023.
- Tablica 33: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2023.
- Tablica 34: Ocjene eksperata o izabranim dimenzijama ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, 2023.

- Tablica 35: Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom
- Tablica 36: Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u % - 2023.
- Tablica 37: Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %
- Tablica 38: Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodnosti - TEA Muškarci/TEA Žene
- Tablica 39: Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %
- Tablica 40: Obrazovna razina i poduzetnički atributi - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti
- Tablica 41: Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel sektora u TEA aktivnostima - %
- Tablica 42: Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije
- Tablica 43: Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike
- Tablica 44: Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije
- Tablica 45: Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje, 2023. – % odrasle populacije
- Tablica 46: Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije
- Tablica 47: Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2023.
- Tablica 48: NECI indeks
- Tablica 49: Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks
- Tablica 50: Financijska sredstva – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 51: Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 52: Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 53: Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 54: Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 55: Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 56: Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 57: Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 58: Podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća u procesu stvaranja lanaca vrijednosti
- Tablica 59: Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 60: Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 61: Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 62: Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 63: Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj
- Tablica 64: Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2021.-2023.
- Tablica 65: Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2021-2022.
- Tablica 66: Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2021.-2023.

Popis slika:

- Slika 1: Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline*
- Slika 2: Poduzetnički proces*
- Slika 3: Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti*
- Slika 4: NECI za sve GEM zemlje, 2023.*
- Slika 5: Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2023.
- usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama*

Popis primjera (pod povećalom):

- Pod povećalom 1: Knjižara NOVA u Osijeku – rast po 'guštu' vlasnika*
- Pod povećalom 2: Spremnost hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost – 2023., nastavak istraživanja iz 2021. godine*
- Pod povećalom 3: Poduzetničke kompetencije i STEM/STEAM profesije*
- Pod povećalom 4: Potraga za podatkom o stopi zaposlenosti po županijama – vježbanje strpljenja, imaginacije i razočarenja (od definicija do brojki)*
- Pod povećalom 5: Lovac na regulatorne nelogičnosti – istraživačkim novinarstvom do činjenica, intervencije trebaju slijediti*

Riječ ministra

Hrvatska sudjeluje u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva *Global Entrepreneurship Monitor* (GEM) od 2002. godine čime je omogućena izgradnja jedinstvene baze znanja o obrascima i trendovima poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj. Međunarodna usporedba sa zemljama Europske unije i grupe zemalja s visokim bruto domaćim prihodom kojoj Hrvatska pripada, dodatno jača kapacitet oblikovanja raznih vladinih politika na istraživačkim spoznajama. U Programu Vlade Republike Hrvatske 2024.-2028. posebno se naglašava: „Republika Hrvatska će se na razini Europske unije zalagati za politike koje će osigurati produbljivanje jedinstvenog unutarnjeg tržišta i postići da malo i srednje poduzetništvo dugoročno bude konkurentnije, uz smanjivanje administrativnog i regulatornog opterećenja gospodarstva te doprinos zelenoj i digitalnoj tranziciji Europske unije.“ Za jačanje konkurentnosti potrebna je intenzivna suradnja poslovnog i istraživačkog sektora u razvoju inovativnosti, kao i obrazovanje za poduzetničke kompetencije. U ostvarivanju ovih ciljeva GEM istraživanje kontinuirano daje važne povratne informacije o tome što poduzetnici i eksperti misle o poduzetništvu u Hrvatskoj, te koje aspekte poduzetničkog djelovanja i koje komponente poduzetničke okoline bi trebalo mijenjati u pravcu stimuliranja.

U tom kontekstu posebno treba naglasiti kako se kroz sudjelovanje u GEM istraživanju ostvaruje i značajna međunarodna vidljivost Hrvatske, jer brojni dokumenti Europske unije i OECD koriste GEM pokazatelje (npr. o inkluzivnom poduzetništvu - mladi, žene, seniori, migranti...).

Prema rezultatima GEM istraživanja u 2023. godini je percepcija o prilikama i namjerama za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u istraživanju. To obavezuje i Ministarstvo gospodarstva da učini sve što je moguće da poduzetnička okolina podrži da se namjere ostvare kroz pokretanje novih poslovnih pothvata. Pri tome Ministarstvo gospodarstva posebno podržava poduzetničko djelovanje kojim se ostvaruje digitalizacija, zelena tranzicija i energetska dekarbonizacija hrvatskog gospodarstva.

Ante Šušnjar
 ministar gospodarstva
 Zagreb, 23. listopada 2024.

Ukratko o najvažnijem

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko istraživanje poduzetništva pokrenuto 1999. godine. Istraživanje je pokrenulo deset najrazvijenijih zemalja (G7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD i Ujedinjena Kraljevina, uz Dansku, Finsku i Izrael), koje su željele utvrditi o čemu ovisi poduzetnička aktivnost u zemlji, zašto postoje razlike među zemljama i što vlade mogu učiniti u izgradnji poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće, a ne ograničavajuće, na poduzetničku aktivnost pojedinaca. U 2023. godini u istraživanju je sudjelovalo 46 zemalja (istraživanje odrasle populacije), Dio istraživanja koji se temelji na mišljenjima eksperata obuhvatilo je 49 zemalja (u Europi 21, a u Europskoj uniji 18 zemalja).

Hrvatska je uključena u GEM istraživanje od 2002. godine i čini grupu zemalja koje su izgradile snažnu informacijsku osnovicu za uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti. Longitudinalne i međunarodne usporedbe (s grupama zemalja kojima Hrvatska pripada i s kojima se uspoređuje: EU i zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku) omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

O procesu istraživanja

GEM istraživanje provodi se u godišnjoj dinamici, prikupljanjem podataka od odrasle populacije i eksperata. Podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije izražavaju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak). Intervjui s izabranim ekspertima daju uvid u njihova mišljenja o kvaliteti poduzetničke okoline i o problemima interakcije poduzetnika s poduzetničkom okolinom.

U svim godinama sudjelovanja u GEM istraživanju u Hrvatskoj je uzorak bilo 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2023. godini. To znači da je u razdoblju od 2002. do 2023. godine slučajnim izborom bilo obuhvaćeno 44 000 osoba. Neke zemlje opredjeljuju se za veće uzorke ispitanika zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti **unutar** zemlje i zbog oblikovanja djelotvornijih politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana. Na primjer u 2023. godini, kao i u prijašnjim godinama, veličine uzorka su u Švedskoj 3 704, Francuskoj 3 831, Poljskoj 8 000, u Španjolskoj čak 30 201. Reprezentativnost uzorka odrasle populacije temelji se na kriterijima starosne i rodne strukture, te rezidencijalne pripadnosti. Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2023. godini svoje ocjene su dala 36 eksperata, odnosno od 2002. godine u istraživanju je sudjelovalo 410 eksperata istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 917).

U Hrvatskoj se rezultati GEM istraživanja uvijek interpretiraju u vremenskom kontekstu koji je duži od jedne godine (najčešće trogodišnje razdoblje), radi uočavanja promjena. Na taj način se potvrđuje ili opovrgava stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificiraju kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija. U ovom izvješću prezentiraju se rezultati istraživanja u 2023. godini u usporedbi s rezultatima iz 2021. i 2022. godine. GEM indikatori se ne smiju tumačiti izolirano jedan od drugih, jer se time poništava konceptualni okvir koji određuje teorijsku relevantnost GEM istraživanja. Povezivanjem GEM indikatora povećava se njihova informacijska vrijednost (npr. motivacijski indeks, stopa obnavljanja poduzetničke strukture...).

Za pozicioniranje Hrvatske prema svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2023., 2022. i 2021. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje

<http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini u EU perspektivi

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage cjeline nacionalnog poduzetničkog okvira i dalje pozicionira Hrvatsku na začelje: s ocjenom od 4.3¹ u 2023. godini, Hrvatska je na četrnaestom mjestu od 18 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, što je poboljšanje u odnosu na 2021. (kada je bila posljednja) i 2022. godinu kada je bila na šesnaestom mjestu. U razdoblju 2021.-2023. naj-

¹ 0 - vrlo loša poduzetnička okolina, 5 – zadovoljavajuća, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina; ocjene iznad 5 govore o stimulirajućoj okolini, ispod 5 ograničavajućoj za poduzetničku aktivnost

bolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj (s ocjenama 6,3 i 5,9 u 2021. i 2022.) i Litvi (6,1 u 2023. godini). I u 2023. godini se potvrđuje da visoko rangirane zemlje s obzirom na kvalitetu poduzetničke okoline u pravilu imaju i intenzivniju poduzetničku aktivnost (i u fazi ulaska u poduzetničku aktivnost, kroz veći motivacijski indeks – ljudi češće ulaze u poduzetničku aktivnost zbog uočene prilike, ali i u fazi izlaska iz poduzetničke aktivnosti, što govori o bržem obnavljanju poduzetničke strukture – poduzetnički resursi nisu zarobljeni u neuspjelim poduzetničkim pothvatima).

Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (dinamika domaćeg tržišta i raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost u 2023. godini (a tako je bilo i u 2021. i 2022. godini), jer su bile iznad 5. Ocjene za dinamiku domaćeg tržišta su iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (6,43 prema 5,3) i ispod EU prosjeka za kvalitetu fizičke infrastrukture (5,7 prema 6,4). Međutim, stimulirajući efekt visoke dinamičnosti domaćeg tržišta poništava dugogodišnja prisutnost tržišnih barijera, jer je po toj komponenti otvorenosti tržišta Hrvatska u 2023. godini na šesnaestom mjestu od EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2023. godini, kao i u prethodnim godinama posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su bile nedostatan doprinos obrazovanja (osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja - ocjena 2,9, te tercijarnog – ocjena 4) izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih, kulturne i društvene norme (ocjena 3,2), vladine politike prema prioritetima (ocjena 3,4), niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor (ocjena 3,5), te prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište (ocjena 4).

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja, u narednih 6 mjeseci, u razdoblju 2021.-2023. ima tendenciju rasta (sa 58,3% na 64,1%) i povećava svoju razliku iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U **percepciji o namjerama** za pokretanje poslovnog pothvata, Hrvatska je u sve tri promatrane godine na prvom mjestu (28% odrasle populacije to bi željelo u 2023. godini, prema 15,6% odrasle populacije u EU). Ovako visoki optimizam o prilikama i namjerama poduzetničkog djelovanja praćen je i visokom samouvjerenošću o **osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata** – Hrvatska je u razdoblju 2021.-2023. na prvom mjestu među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Po **strahu od promašaja** Hrvatska je u 2023. godini (48,2%) u razini prosjeka EU zemalja (48,6%). Ovakav obrazac stavova odrasle populacije o samozapošljavanju / pokretanju poslovnog pothvata u Hrvatskoj upućuje da je samozapošljavanje u Hrvatskoj češći izbor nego u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ipak, visoka samouvjerenost o vlastitoj osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata traži daljnja istraživanja imajući u vidu veliku razliku između onih koji vide priliku (64,1%) i onih koji imaju namjeru pokretanja poslovnog pothvata (28%).

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (dobar izbor karijere, društveni status, medijska pažnja) pokazuju stabilnost u promatranom razdoblju. **'Biti poduzetnik je dobar izbor karijere'** u Hrvatskoj je ocijenjeno slično kao što su prosječne ocjene ispitanika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. **Medijska pažnja poduzetništvu** je ocijenjena nešto iznad prosjeka, ali je društveni status poduzetnika ocijenjen značajnije ispod EU prosjeka. U 2023. godini, 62,7% ispitanika smatra da je biti poduzetnik **dobar izbor karijere**, što je u skladu s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Željenu karijeru poduzetnika u Hrvatskoj prati **niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu**. U 2023. godini Hrvatska je na začelju (četnaesta od šesnaest od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, sa 10 postotnih poena manje od EU prosjeka) po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika i gotovo 30 postotnih poena zaostajanja za Slovenijom).

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz pokretanje poslovnih pothvata – TEA indeks (poslovni pothvati do 42 mjeseca starosti) i aktivnost 'odraslih' poduzetnika (starijih od 42 mjeseca aktivnosti) ima stabilne ali različite tendencije promjena u odnosu na prosjek EU zemalja – iznadprosječno učešće rane poduzetničke aktivnosti i ispodprosječno učešće 'odraslih' poduzeća. U 2023. godini s 13,2% novih poslovnih pothvata Hrvatska je iznad prosjeka (9,3%) EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Međutim, **motivacijski indeks** ostaje nizak i u 2023. godini (omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja) – 1,94 u Hrvatskoj prema 4,23 u Švedskoj.

Po **gustoći 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) Hrvatska je u 2023. godine popravila svoju pozicioniranost među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju - od začelja na trinaesto mjesto od 18 zemalja. To je bilo rezultat smanjivanja zaostajanja na 67% EU prosjeka od 57% u 2021. godini. Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Vitalnost poduzetničke strukture ovisi o intenzitetu aktivnosti u svakoj fazi poduzetničkog procesa (pokretanje poslovnog pothvata, rast poslovnog pothvata i izlaz iz poduzetničke aktivnosti). Nakon 'ostalih' razloga (mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji) najčešći razlog **izlaska iz poslovne aktivnosti** u 2023. godini je neprofitabilnost (20,8% u odnosu na sve razloge izlaska), a vladine politike / porezna politika / birokracija i uočavanje nove prilike slijede (s 11%, pojedinačno). Po izlasku zbog vladinih politika prema porezima i birokraciji Hrvatska je u cijelom promatranom razdoblju 2021.-2023. iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (npr. u 2023. 10,8% vs. 8,6%). Izlazak iz poslovne aktivnosti zbog pandemije COVID-19 je u Hrvatskoj bio na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Nizak motivacijski indeks (1,94) upozorava na veće učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde, a to može značiti nedovoljnu pripremljenost koja onda dovodi do izlaska zbog neprofitabilnosti.

U GEM istraživanju **rastuća poduzeća** se definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. Po inovativnosti proizvoda i tehnologija na nacionalnoj razini, novopokrenuti poslovni pothvati (TEA) u Hrvatskoj su na 5. mjestu među EU zemljama koje su u 2023. godini sudjelovale u GEM istraživanju (2,6% vs 1,7% EU prosjek). Na međunarodnoj razini, taj odnos je gotovo isti (0,8% novopokrenutih poslovnih pothvata prema 0,5% takvih pothvata u skupini EU zemalja). Ti poslovni pothvati predstavljaju elitističku manjinu koja ima predispozicije izlaska iz tržišta 'crvenog oceana' u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima. Izloženost međunarodnoj konkurenciji (mjerenu kroz učešće kupaca izvan Hrvatske, u rasponu od 76-100%) Hrvatska ostvaruje iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2023. godini takvih novopokrenutih poslovnih pothvata je bilo 14% vs. 7,1% EU prosjek, a čak 20,2% 'odraslih' poduzeća vs. 7,5% EU prosjek. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u sektorima srednjeg i visokog intenziteta - u 2023. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA) 10% je u tim sektorima i 9,1% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad ili oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (8,4% za TEA i 9% za 'odrasle' poduzetnike). Ali u usporedbi sa Slovenijom koja ima najveće učešće TEA (13,8%) i 'odraslih' poslovnih pothvata u tim sektorima (15,9%), Hrvatska je tek na oko 72% za TEA odnosno 57% za 'odrasle' poduzetničke pothvate u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po **rodnosti i po dobi**. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), malo iznad prosjeka EU zemalja (1,5) koje su u 2023. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji) i kulturološkog konteksta. Najveća razlika u preferenciji pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost u 2023. godini između žena i muškaraca je u tome što žene češće ističu razlog 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (67,5% vs. 53,6%) i 'napraviti promjene' (40,9% vs. 31,8%). Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi daje prilično stabilan obrazac u kojem dominiraju dobne skupine 25-34 i 35-44. U 2023. godini u Hrvatskoj te dobne skupine čine 58,9% (što je na razini EU prosjeka od 58,1%). Primjetna promjena je u 2023. godini u dobnoj skupini 55-64 (11,7% prema 6,5% u 2022. godini osoba u toj dobnoj skupini je pokrenulo poslovne pothvate).

I u 2023. godini potvrđuje se obrazac da su **ljudi obrazovaniji o poduzetničkim kompetencijama i poduzetnički aktivniji**: od 2,4% TEA aktivnih s manje od srednje škole, preko 12,2% sa srednjom školom i 12,7% s tercijskim obrazovanjem. Obrazovaniji češće vide prilike i češće imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) u 2023. godini pokazuje izvjesne promjene (smanjuje se broj poslovnih pothvata u ekstraktivnoj industriji (sa 11,2% u 2022. godini na 8,0%), a povećava se u sektoru usluga za potrošače (sa 32,8% u 2022. godini na 36,4%). Iz sektorske strukture / rasprostranjenosti poduzetničkih aktivnosti vidi se smjer gospodarske specijalizacije, koja može biti rezultat raspoloživosti resursa (kao što je slučaj s poljoprivredom), tradicije, ali i mogućeg odsustva strateške vizije razvoja.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne i konzistentne s 'čvrstim' razvojnim pokazateljima (BDP po stanovniku, nezaposlenost, indeks razvijenosti...). Trend rasta prepoznat u regijama Zagreb i okolica, Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Lika i Banovina nije u potpunosti potvrđen podacima iz 2023. godine. Regija Istra, Primorje i Gorski Kotar zabilježila je u 2023. godini pad novopokrenutih poslovnih pothvata, a jedino Zagreb i okolica, te Slavonija i Baranja nastavljaju lagani rast. Iako i u 2023. godini u svim regijama dominira razlog 'zaraditi za život' za ulazak u poduzetničku aktivnost, ipak je taj razlog značajno smanjen

u svim regijama osim u Slavoniji i Baranji, gdje je najviši (78,1% ispitanika to izjavljuje). Najmanje ispitanika se opredjeljuje za taj razlog ulaska poduzetničku aktivnost u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru (43,6%).

Održivi razvoj i poduzetništvo

U 2023. godini je eksperti su dali svoj mišljenje o ostvarivanju UN ciljeva održivog razvoja i u kojoj mjeri poduzetnici vode računa o društvenom i okolišnom utjecaju svojih poslovnih pothvata. Pitanja su bila fokusirana na percepciju prioriteta koje nova i rastuća poduzeća daju svom društvenom doprinosu i socijalnoj odgovornosti, zatim ekonomskoj performanci, energetske učinkovitosti i održivosti, te u kojoj mjeri vlada vodi računa o održivosti novih i rastućih poduzeća kroz promjene regulatornog okvira. Korištenjem raspona ocjena od 0 do 10, u Hrvatskoj je najniže ocjenjena vladina politika prema regulatornom okviru kojim se podržava održivost novih i rastućih poduzeća (4,69) i po tome je u rangu prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (4,73). Slijedi ocjena u kojoj mjeri poduzetnici vode o tome računa (4,94) i po tom parametru Hrvatska zaostaje za EU prosjekom (5,68). Najbolje ocjenjena je percepcija o prioritetu ekonomske performace prilikom razmatranja utjecaja primjene UN ciljeva održivog razvoja (5,29), što je na razini EU prosjeka (5,19).

Zaključci i preporuke ostaju isti kao i prošle godine - odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

GEM konceptualni model temelji se na niz interakcija između pojedinaca (koji žele i znaju kako pokrenuti i razvijati poslovni pothvat s namjerom stvaranja vrijednosti ne samo za sebe nego i za druge) i brojnih institucija koje čine stimulirajuću ili ograničavajuću poduzetničku okolinu. Iz takvog konceptualnog modela proizlazi da je jačanje poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske odgovornost pojedinaca i brojnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija).

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku). Nakon 22 godine više ne možemo reći 'nismo znali', jer su trendovi vlastitih promjena, te usporedba s prosjecima usporednih grupacija i najboljima javno dostupni.²

Sudjelovanjem u GEM istraživanju od 2002. godine GEM istraživački tim, je uz financijsku podršku resornog ministarstva, a u zadnjih nekoliko godina i Hrvatske udruge banaka, izgradio bogatu bazu podataka o trendovima i obrascima poduzetničke aktivnosti, te trendovima i obrascima promjena poduzetničke okoline. Poduzetničku aktivnost još uvijek obilježava niski motivacijski indeks (manje ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog prilike nego u grupi EU zemalja), niska gustoća 'odraslih' poduzeća, ali i rastući broj poduzeća s inovativnim proizvodima i tehnologijom na nacionalnoj i međunarodnoj razini, te neuravnotežena regionalna poduzetnička aktivnost. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Za promjenu stanja ključne su **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti podržavanjem suradnje na inoviranju proizvoda / usluga i poslovnih procesa) i **pojedinci** s poduzetničkim kompetencijama (proaktivnost, inovativnost i odgovornost za osobne izbore), koji će pokretati poslovne pothvate zbog prepoznatih prilika kojima mogu doprinositi kvaliteti života ljudi i planete.

Hrvatska, kao i ostale EU zemlje, ima dva instrumenta za **implementaciju dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra³ i Nacionalni plan oporavka i otpornosti, te godišnje nacionalne planove reformi, koji su okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini. Indikatori GEM istraživanja, upravo zbog toga što su temeljeni na perceptivnim ocjenama, daju komplementarno sadržajnu (uz 'čvrste' pokazatelje o BDP po stanovniku, nezaposlenosti, registriranim poduzećima) i vremenski relevantnu informaciju za praćenje ostvarivanja raznih strateških dokumenata, pa time i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, te mogu doprinijeti dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

² CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

³ Nakon što je europski semestar 2020. i 2021. bio privremeno prilagođen kako bi se odgovorilo na socioekonomske izazove uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19, Vijeće Europske unije je od 2022. godine vratilo europskom semestru ulogu praćenja izvršenja Mehanizma za oporavak i otpornost (odlukom od 9. studenog 2021.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih, od pojedinaca do institucija

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)⁴. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća za 2022. godinu s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja, institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je prioritet, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetno djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti proizvoda, proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja, što je preduvjet stvaranja konkurentnosti koja 'izvlači' poduzeća iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Povezano s UN ciljem # 4 *Quality Education*).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori, razvojne agencije)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (sophisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 *Gender Equality*, # 8 *Decent Work and Economic Growth*, # 1 *No Poverty*, # 10 *Reduced Inequalities* i # 11 *Sustainable Cities and Communities*).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. Posebno treba uspostaviti jedinstvenu metriku praćenja procesa ujednačavanja razvojnih razina na sub-nacionalnoj razini, korištenjem pokazatelja o zaposlenosti – stopa zaposlenosti, stopa nezaposlenosti. Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).

⁴ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature.

11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

Summary of the Most Important Points

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) is the world's foremost study of entrepreneurship started in 1999. The study was initiated by the ten most developed countries (G7 countries: France, Italy, Japan, Canada, Germany, the USA and the United Kingdom, along with Denmark, Finland and Israel), which wanted to determine what entrepreneurial activity in a country depends on, why there are differences between countries, and what governments can do to build an entrepreneurial environment that stimulates, rather than restricts, entrepreneurial activity of individuals. In 2023, 46 countries participated in the study (survey of adult population). The part of the study based on the opinions of experts covered 49 countries (21 in Europe and 18 in the European Union).

Croatia has been involved in the GEM research since 2002 and is part of a group of countries that have built a strong information base for identifying trends and patterns of entrepreneurial activity. Longitudinal and international comparisons (with groups of countries to which Croatia belongs to and with which it is compared: EU and countries with a high level of gross domestic income per capita) are made possible by using standardised indicators calculated from data collected with the same research tools in accordance with a theoretically based conceptual framework.

About the research process

The GEM survey is conducted annually, collecting data from the adult population and experts. The data collected from a representative sample of the adult population express self-evaluation, expectations and perception about certain aspects of the entrepreneurial process (from individual attributes and social values to certain phases of the life cycle of entrepreneurial activities: start-up, growth, exit). Interviews with selected experts provide insight into their opinions on the quality of the entrepreneurial environment and on the problems of interaction between entrepreneurs and the entrepreneurial environment.

In all the years of participating in the GEM survey, the sample in Croatia was 2,000 adult respondents, including in 2023. This means that in the period from 2002 to 2023, 44,000 randomly selected people were involved. Some countries opt for larger samples of respondents due to the desire to determine differences in entrepreneurial activity within the country and to design more effective policies aimed at strengthening entrepreneurial activity in parts of the country that are developmentally deprived. For example, in 2023, as well as in previous years, sample sizes were: 3,704 in Sweden, 3,831 in France, 8,000 in Poland, and as many as 30,201 in Spain. The representativeness of the adult population sample is based on the criteria of age and gender structure, as well as residential affiliation. In addition to a random sample of adult population, experts who evaluate the quality and importance of the components of the entrepreneurial environment also participate in the GEM study – in 2023, 36 experts gave their evaluations, that is, 410 experts have participated in the study since 2002 (in some years, in accordance with the propositions, the same experts as in some of the previous years could participate, so the number of expert contributions / opinions is 917 so far).

In Croatia, the results of the GEM research are always interpreted in a time context that is longer than one year (most often a three-year period), in order to observe changes. In this way, the stability of the observed tendencies and patterns of entrepreneurial activity in Croatia is confirmed or refuted, and critical areas that require interventions from the individual to institutional level are identified. This report presents the results of the 2023 survey in comparison with the results from 2021 and 2022. GEM indicators should not be interpreted in isolation from each other, as this invalidates the conceptual framework that determines the theoretical relevance of GEM research. Linking GEM indicators increases their informational value (e.g., motivational index, rate of renewal of entrepreneurial structure...).

Global annual reports should be used to position Croatia in relation to all countries that participated in GEM research in 2023, 2022 and 2021.

<http://gemconsortium.org/report>

About the entrepreneurial environment in the EU perspective

The entrepreneurial environment in Croatia still has a more restrictive than stimulating effect on entrepreneurial activity. The NECI composite index (National Entrepreneurship Context Index) for assessing the strength of the national entrepreneurial framework as a whole continues to position Croatia at the back: with a score of 4.3⁵ in 2023, Croatia is in fourteenth place out of 18 EU countries that participated in the GEM survey, which is an improvement over 2021 (when it was last) and 2002 when it was in sixteenth place. In the 2021-2023 period, the best rated entrepreneurial environment is in the Netherlands (with ratings 6.3 and 5.9 in 2021 and 2022 respectively) and Lithuania (6.1 in 2023). In 2013, it is confirmed that, with regard to the quality of the entrepreneurial environment, highly ranked countries as a rule also have more intensive entrepreneurial activity (in the phase of entering entrepreneurial activity, through a higher motivation index – people more often enter entrepreneurial activity due to perceived opportunity, but also in the phase of exiting entrepreneurial activity, which speaks of faster renewal of entrepreneurial structure – entrepreneurial resources are not trapped in failed entrepreneurial ventures).

According to experts' assessments, only two components (dynamics of the domestic market and availability and quality of physical infrastructure – telecommunications and transport) have a **stimulating** effect on entrepreneurial activity in 2023 (and this was also the case in 2021 and 2022), being above 5 (in the range of scores 0-10). The scores for dynamics of the domestic market are above the average of the EU countries that participated in the GEM survey (6.43 compared to 5.3), and below the EU average for the quality of physical infrastructure (5.7 compared to 6.4). However, the stimulating effect of the high dynamics of the domestic market is cancelled out by the long-term presence of market barriers, as Croatia ranks sixteenth among EU countries that participated in the GEM survey in terms of this market openness component. In 2023, as in previous years, particularly **restrictive components** of entrepreneurial environment in Croatia were insufficient contribution of education (primary and secondary education – score 2.9, and tertiary education – score 4) to building the entrepreneurial competencies of young people, cultural and social norms (score 3.2), government policies towards priorities and regulatory framework (score 3.44), low level of transfer of research to the business sector (score 3.5), and presence of significant barriers to market entry (score 4).

About entrepreneurial activity of Croatia in the EU perspective

Perception of opportunities in the immediate environment of the research participants, in the next 6 months, in the 2021-2023 period, has a tendency of increase (from 58.3% to 64.1%) and increases its gap above the average of EU countries that participated in the GEM survey. In the **perception of intentions** to start a business venture, Croatia is in first place in all three observed years (28% of adult population would like this in 2023, compared to 15.6% of adult population in the EU). Such high optimism about the opportunities and intentions of entrepreneurial activity is accompanied by high self-confidence about **personal abilities to start a business venture** – in the 2021-2023 period, Croatia in first place among the EU countries that participated in the GEM survey. In terms of **fear of failure**, Croatia in 2022 (48.2%) is at the level of the EU average (48.6%). This pattern of attitudes of the adult population about self-employment / starting a business venture in Croatia indicates that self-employment in Croatia is a more common choice than in the EU countries that participated in the GEM survey. Nevertheless, high self-confidence about one's ability to start a business venture calls for further research, bearing in mind the large difference between those who see an opportunity (64.1%) and those who intend to start a business venture (28%).

Social values about entrepreneurship (good career choice, social status, media attention) show stability in the observed period. **'Being an entrepreneur is a good career choice'** in Croatia was rated similar to the average ratings of respondents in the EU countries that participated in the GEM survey. **Media attention to entrepreneurship** was rated slightly above the average, but social status of entrepreneurs was rated significantly below the EU average. In 2023, 62.7% of respondents believe that being an entrepreneur is **a good career choice**, which is in line with the fact that Croatia is at the top of EU countries in terms of expressed intentions to start a business venture. The desired career of an entrepreneur in Croatia is accompanied by an extremely **low perception of whether successful entrepreneurs have a high status in society**. In 2023, Croatia is at the bottom (fourteenth of the sixteen EU countries included in the GEM survey, with 10 percentage points less than the EU average) in terms of the attitude towards the social status of successful entrepreneurs and almost 30 percentage points behind Slovenia.

Entrepreneurial activity in Croatia measured through total early activity – TEA index (business ventures up to 42 months of age) and the activity of 'established' entrepreneurs (older than 42 months of activity) has stable

⁵ 0 – very bad entrepreneurial environment, 5 – satisfactory, 10 – very good entrepreneurial environment; scores above 5 indicate a stimulating environment, below 5 indicate a restrictive environment for entrepreneurial activity

but different tendencies of change compared to the average of EU countries – above-average participation of early entrepreneurial activity and below-average participation of ‘established’ businesses. In 2023, with 13.2% of new business ventures, Croatia is above the average (9.3%) of the EU countries included in the GEM survey. However, **motivational index** remains low 2023 (the ratio of those who started a business venture due to the desire to make a change, make a lot of money and/or continue the family tradition, and those who do so because they have no possibility of employment) – 1.94 in Croatia compared to 4.23 in Sweden.

In terms of **density of ‘established’ businesses** (number of ‘established’ businesses per 100 adults), in 2023 Croatia improved its position among the EU countries that participated in the GEM survey – from the bottom to thirteenth place out of 18 countries. This was the result of a reduction in lagging behind to 67% of the EU average, from 57% in 2021). Such a low level of presence of ‘established’ businesses is a long-term characteristic of the Croatian economy, which continues to warn of a low base for generating new value.

Vitality of entrepreneurial structure depends on the intensity of each phase of entrepreneurial activity (starting a business venture, growing a business venture and exiting entrepreneurial activity). After ‘other’ reasons (retirement, personal reasons, sudden events), the most common reason for **exiting entrepreneurial activity** in 2023 is unprofitability (20.8% in relation to all reasons for exit), and government policies / tax policy / bureaucracy, and perceived new opportunity follow (with 11%, individually). According to exit due to government policies towards taxes and bureaucracy, Croatia is above the average of EU countries that participated in the GEM survey (e.g. 10.8% vs. 8.6% in 2023) throughout the observed 2021-2023 period. Exit from business activity due to the COVID-19 pandemic in Croatia was at the level of the average of EU countries that participated in the GEM survey. A low motivational index (1.94) warns of an increasing participation of entry into entrepreneurial activity due to necessity, which may mean insufficient preparedness, which then leads to exit due to unprofitability.

In the GEM survey, **growing businesses** are defined using three criteria: product and technology innovation at the national or global level, and exposure to competition in the local environment, in the country, or on the international market. In terms of product and technology innovation at the national level, newly launched business ventures (TEA) in Croatia are in the 5th place among EU countries that participated in the GEM survey in 2023 (2.6% vs. 1.7% EU average). At the international level, this relationship is almost the same (0.8% newly launched business ventures to 0.5% of such ventures in the group of EU countries). These business ventures represent an elitist minority that has predispositions to exit the ‘red ocean’ market, where companies compete with each other with non-differentiated products. Croatia achieves exposure to international competition (measured by the share of customers outside of Croatia, in the range of 76-100%) above the average of EU countries that participated in the GEM survey. In 2023, there were 14% of such newly launched business ventures compared to the EU average of 7.1%, and as much as 20.2% of ‘established’ businesses compared to the EU average of 7.5%. Croatia is building its competitiveness in sectors of medium and high technological intensity – in 2023, of all newly launched business ventures 10% are in those sectors, and 9.1% ‘established’ business ventures, which is above or around the average of EU countries that participated in the GEM survey (8.4% for TEA and 9% for ‘established’ entrepreneurs). But compared to Slovenia, which has the largest share of TEA (13.8%) and ‘established’ business ventures in those sectors (15.9%), Croatia is only at around 72% for TEA, that is, 57% for ‘established’ entrepreneurial ventures in sectors of medium and high technological intensity.

Distribution of entrepreneurial activity

Entrepreneurial demographics continues to show relatively stable relationships in the distribution of entrepreneurial activity by both **gender and age**. Croatia is still a significantly more ‘male’ country in terms of entrepreneurial activity (1.7 ratio of male to female newly launched business ventures), slightly above the average of EU countries (1.5) that participated in the GEM survey in 2023. The reasons for gender imbalance in entrepreneurial activity are most often the result of the (in)availability of services that are essential for the organisation of family life, the contents of which are mainly in the ‘job description’ of women in the family (taking care of children and caring for older family members) and the cultural context. The biggest difference in the preference of individual reasons for entering into entrepreneurial activity in 2023 between women and men is that women more often point out the reason ‘to earn a living because there are no employment opportunities’ (67.5% vs. 53.6%) and ‘to make changes’ (40.9% vs. 31.8%). The distribution of early entrepreneurial activity according to the age criterion shows a fairly stable pattern dominated by the 25-34 and 35-44 age groups. In 2023, in Croatia, these age groups account for 58.9% (which is at the level of the EU average of 58.1%). There is a noticeable change in the 55-64 age group in 2023, where 11.7% of people in that age group started business ventures compared to 6.5% in 2022.

The pattern that **people who are more educated about entrepreneurial competencies are more entrepreneurially active** is also confirmed in 2023: from 2.4% TEA active with less than secondary school, through 12.2% with secondary school and 12.7% with tertiary education. More educated individuals see opportunities more often and intend to start a business venture more often.

Sectoral distribution of new business ventures in Croatia (measured by the TEA index) in 2023 shows certain changes (the number of business ventures in the extractive industry is decreasing (from 11.2% in 2022 to 8.0%), while it is increasing in the consumer services sector (from 32.8% in 2022 to 36.4%)). From the sectoral structure / distribution of entrepreneurial activities, the direction of economic specialisation can be seen, which can be the result of the availability of resources (as is the case with agriculture), tradition, but also the possible absence of a strategic vision of development.

Differences in **regional distribution** of entrepreneurial activity are stable and consistent with the 'hard' development indicators (GDP per capita, unemployment, development index...). The growth trend recognised in the regions Zagreb and surroundings, Istria, Primorje and Gorski Kotar, and Lika and Banovina is not fully confirmed by the data from 2023. The Istria, Primorje and Gorski Kotar region recorded a decline in newly established business ventures in 2023, while Zagreb and surroundings as well as Slavonia and Baranja continued to see slight growth. Although 'to earn a living' dominates as the reason for entering entrepreneurial activity in all regions in 2023, this reason has significantly decreased in all regions except Slavonia and Baranja, where it is the highest (78.1% of respondents state this). The fewest respondents opt for this reason for entering entrepreneurial activity in Istria, Primorje and Gorski Kotar (43.6%).

Sustainable development and entrepreneurship

In 2013, experts gave their opinions on the achievement of the UN sustainable development goals and to what extent entrepreneurs take into account the social and environmental impact of their business ventures. The questions focused on the perceived priority that new and growing businesses give to their social contribution and social responsibility, as well as to economic performance, energy efficiency and sustainability, and to what extent the government takes care of the sustainability of new and growing businesses through changes in the regulatory framework. Using a range of scores from 0 to 10, government policies towards regulatory framework supporting the sustainability of new and growing businesses are rated the lowest in Croatia (4.69), which is in line with the average of EU countries that participated in the GEM survey (4.73). This is followed by the rating on how much entrepreneurs take this into account (4.94), and according to this parameter, Croatia lags behind the EU average (5.68). The perception of economic performance is rated the highest (5.29) what is in the line of EU average (5,19).

Conclusions and recommendations stay the same as last year – responsibility for changes lies with individuals and institutions

The GEM conceptual model is based on a series of interactions between individuals (who want and know how to start a business venture with the intention of creating value not only for themselves but also for others) and numerous institutions that form a stimulating or restrictive entrepreneurial environment. For this reason, strengthening the entrepreneurial capacity of the Croatian economy is the responsibility of individuals and numerous ministries (economy, education, finance, science, justice, labour, regional development), agencies and other institutions (universities, schools, financial institutions, societies, associations, media).

GEM research enables insight into the dynamics of changes, the pattern of changes and comparison with others (EU countries and countries with high per capita income). After 21 years of participation in the GEM research, we can no longer say 'we didn't know', because the trends of our own changes, as well as the comparison with the averages of comparative groups and the best, are publicly available.⁶

By participating in the GEM research since 2002, the GEM research team, with the financial support of the line ministry, and in the last several years of the Croatian Banking Association as well, has built a rich database on trends and patterns of entrepreneurial activity, and trends and patterns of changes in the entrepreneurial environment. Entrepreneurial activity is still characterised by a low motivational index (fewer people who start a business venture due to opportunity than in the group of EU countries), a low density of 'established' businesses, but also a growing number of businesses with innovative products and technology at the national and international level, and unbalanced regional entrepreneurial activity. At the same time, the quality of entrepreneurial environment is permanently limited by government policies towards regulatory framework, in-

⁶ CEPOR SME & Entrepreneurship Policy Centre <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

sufficient cooperation between the research and business sectors, and insufficient contribution of education in strengthening the entrepreneurial competencies of young people.

The key to changing the situation are **coordinated, simultaneous and consistent government policies** to create a stimulating entrepreneurial environment (primarily by eliminating administrative barriers), **educational institutions** (by enabling everyone to build their entrepreneurial competencies in the education process), **business, research and financial sectors** (by strengthening competitiveness by supporting cooperation on innovation products / services and business processes) and **individuals** with entrepreneurial competencies (proactivity, innovativeness and responsibility for personal choices), which will initiate business ventures due to recognised opportunities, with which they can contribute to the quality of life of people and the planet.

Croatia, like other EU countries, has two instruments for the **implementation of the agreed and public monitoring of execution** – the European Semester perspective⁷ and the National Recovery and Resilience Plan, and annual national reform plans, which are the backbone of determining responsibility at the institutional level. GEM research indicators, precisely because they are based on perceptual evaluations, provide complementary substantive (in addition to 'hard' indicators on GDP per capita, unemployment, registered businesses) and time-relevant information for monitoring the implementation of various strategic documents, and thus the National Recovery and Resilience Plan, and can contribute to the design of government policies based on research results, rather than assumptions.

Recommendations – for entrepreneurial activity of everyone, from individuals to institutions

The slow reaction to the observed limitations of entrepreneurial activity in Croatia caused the necessity of repeating most of the recommendations throughout the entire period of Croatia's involvement in the GEM research (since 2002)⁸. By updating the recommendations from the GEM report for 2022 with an emphasis on relevance to the UN Sustainable Development Goals, institutions and individuals are invited to cooperate in achieving the necessary changes.

1. **Cooperation and simultaneity, using the principle of open coordination:** at the level of relevant ministries (economy, finance, education, science, labour, regional development...) coordination of policies, strategies, programmes, and instruments is necessary. (Linked to UN goal # 17, Partnership for the Goals).
2. **Simplification of the regulatory framework** in which entrepreneurial activity takes place is a priority, because without it, an investment climate cannot be built, nor it is possible to take advantage of 'windows of opportunity'. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Strengthen the **innovation capacity** of the economy by stimulating cooperation between research institutions and the economy, with the aim of commercialising innovative products. In addition to innovations in products, processes, and organisation, it is recommended to start a support programme for small and medium-sized enterprises for the **use of services of industrial designers**. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analyse the possibility of **tax stimulation (through compensation programmes) of the employee entrepreneurial activity**, with the aim of strengthening the competitiveness of micro, small and medium-sized enterprises, on the national, but even more so, on the international market precisely through the stimulation of innovation of products, production processes and organisational solutions, which is a prerequisite for creating competitiveness that 'pulls' businesses from the 'red' ocean market. (Linked to UN goals: # 8 Decent Work and Economic Growth, and # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Ensure that all young people have access to **formal education (from primary to tertiary level)**, which must ensure the development of entrepreneurial competencies of pupils and students, in accordance with the *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Linked to UN goal # 4 Quality Education).
6. Through a government programme, stimulate the development of services that would position **professional infrastructure (centres for entrepreneurship, incubators, accelerators, development agencies)** as a good support for those who enter entrepreneurial activity and those who want to develop an innovative business venture with growth potential. The portfolio of services must provide training for potential and existing entrepreneurs to reduce business failures (through training for recognising opportunities, creat-

⁷ After the European Semester in 2020 and 2021 was temporarily adapted to respond to socioeconomic challenges caused by the COVID-19 pandemic, the Council of the European Union from 2022 returned to the European Semester the role of monitoring the implementation of the Recovery and Resilience Mechanism (decision of November 9, 2021).

⁸ This can be seen from the analysis of GEM research reports – see the publications listed as references in the bibliography.

ing a business model, financial literacy) and those that contribute to increasing competitiveness and internationalisation (more sophisticated financial literacy, managerial empowerment, competitive intelligence, business transfer...). (Linked to UN goals: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, and # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).

7. Intensify policies / programmes to encourage **balancing of entrepreneurial activity** with regard to gender, age and regions. (Linked to UN goals: # 5 *Gender Equality*, # 8 *Decent Work and Economic Growth*, # 1 *No Poverty*, # 10 *Reduced Inequalities*, and # 11 *Sustainable Cities and Communities*).
8. Strengthen the **state's venture capital fund**, to finance innovative and growing small and medium-sized enterprises and provide **tax reliefs** for those who act as business angels. (Linked to UN goals: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, and # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
9. Develop and implement a **system for monitoring and evaluating the effects of government policies and programmes** and ensure public availability of such information, bearing in mind the Think Small First principle. In particular, develop a system for monitoring the implementation of the 2021-2026 National Recovery and Resilience Plan, because that plan is the backbone of government policies and programmes, but also of numerous other actors responsible for its implementation. It is important to establish a standardized metrics for monitoring processes of achieving goals on sub-national level, especially using indicators related to employment (employment rates, unemployment rates). In doing so, use the results of GEM research as current perceptual information. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Create a framework for **statistical monitoring of micro, small and medium-sized enterprises** (connect statistical databases on company operations, ownership, export/import activities, and indicators on innovation), because without this it is impossible to provide comparative information against which a company can be measured (group, the best). This data should be publicly available, free of charge. At the sub-national level, the availability of statistical information is very scarce and inconsistent in time, which makes managing regional development significantly more difficult. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).
11. **Promote successful entrepreneurial ventures** in order to strengthen social appreciation of entrepreneurial activities – through joint programmes for promoting entrepreneurial activities of the ministries of economy, education and science, labour, regional development, agriculture, tourism... The media and education must recognise their role and responsibility for a low level of social and cultural norms (non-supportive value system) in relation to the evaluation of entrepreneurial activity and shape their programmes and activities accordingly. (Linked to UN goal # 17, *Partnership for the Goals*).

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti, započeto inicijativom grupe istraživača sa London Business School (UK) i Babson College (SAD). Istraživanje je pokrenuto 1999. godine, sa deset najrazvijenijih zemalja svijeta, uključivo G7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD i Ujedinjena Kraljevina, uz Dansku, Finsku i Izrael. Istraživanje se temelji na teorijski utemeljenom konceptualnom okviru korištenjem preciznih definicija ključnih fenomena poduzetničkog djelovanja,

Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju od 2002. godine. To omogućava izgradnju izuzetno vrijedne informacijske osnovice za utvrđivanje trendova promjena poduzetničkog kapaciteta zemlje, kao i prepoznavanja karakterističnih obrazaca promjena u tim procesima. Osim vremenske usporedbe, GEM istraživanje omogućava međunarodne usporedbe s obzirom na različite kriterije (geografske, razvojne). Budući da GEM istražuje percepciju odrasle populacije i eksperata o poduzetničkim fenomenima, u interpretaciji prikupljenih podataka potrebno je voditi računa o vremenskom ali i lokacijskom kontekstu.

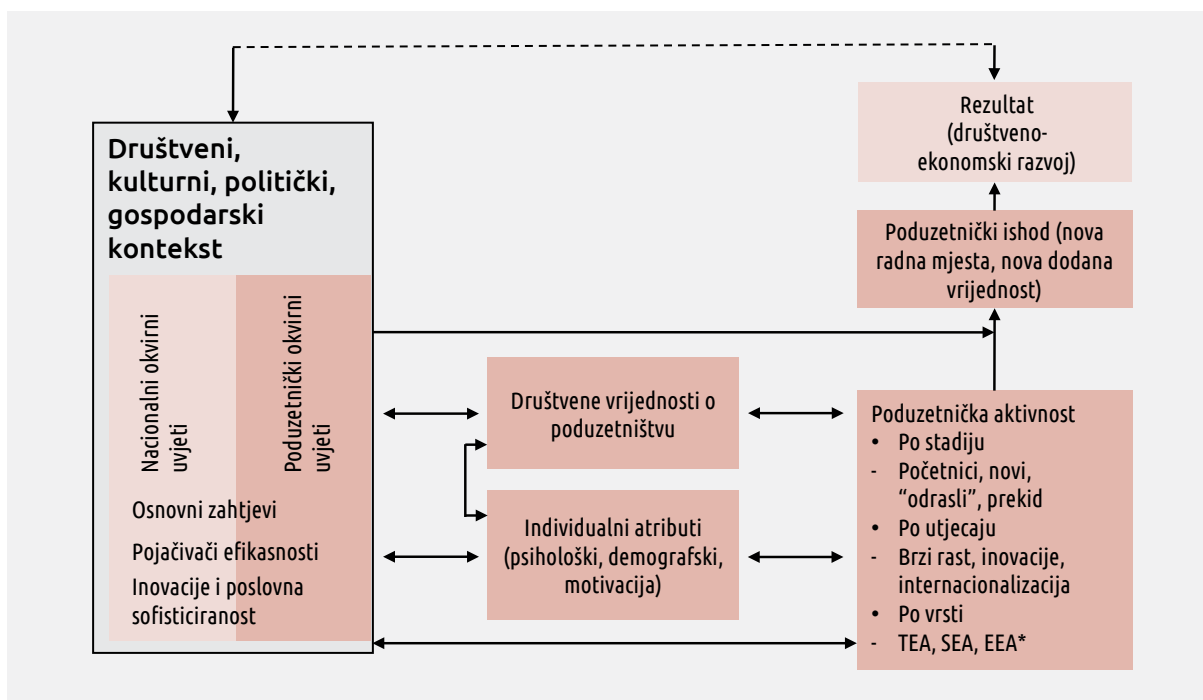
GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obvezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za policy intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike – globalni i nacionalni izvještaji dostupni su na www.gemconsortium.org/report. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja u Hrvatskoj mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/

Ovim izvješćem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u razdoblju 2021.-2023. godine, s posebnim naglaskom na 2023. godinu.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

Konceptualnim okvirom (Slika 1) određena je teorijska podloga GEM istraživanja, koja polazi od holističkog razumijevanja da stvaranje novih ekonomskih i društvenih vrijednosti ovisi o kapacitetu društva za oblikovanje i primjenu usklađenih interakcija makroekonomskih faktora, poduzetničke okoline i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca. Kontinuiranost istraživačkih provjera pretpostavki na kojima je postavljen GEM konceptualni okvir omogućava njegovo inkrementalno aktualiziranje, bez kompromitiranja kvalitete usporedbe većine indikatora od početka istraživanja. Proces aktualiziranja konceptualnog okvira omogućava i obogaćivanje skupa GEM indikatora, kao što kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline (NECI) (od 2021. godine), te identificiranje poslovnih pothvata sa značajnijim utjecajem na nacionalno gospodarstvo (od 2021. godine). Od 2022. godine testiraju se i pitanja o relevantnosti UN ciljeva održivog razvoja u procesima poduzetničkog djelovanja.

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline

*Vrste poduzetničke aktivnosti: TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost profitno orijentirana; SEA – Social Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost u društvenom poduzetništvu, EEA – Entrepreneurial Employee Activity - poduzetnička aktivnost zaposlenika (razvoj novog proizvoda/usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice kao dio redovnog posla)

Izvor: prema GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report: 25 Years and Growing. London: GEM. str. 32

Holistički pristup konceptualnog okvira GEM-a omogućava istraživanje poduzetništva, kao multidimenzionalnog fenomena interakcije pojedinca i okoline, pri čemu se poduzetnik definira kroz atribute proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za vlastite izbore.

Unutar ovakvog konceptualnog okvira oblikovani su temeljni ciljevi istraživanja:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje;
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost;
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaj tog djelovanja na razvojne procese.

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni doprinos u odgovaranju na dva temeljna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz djelovanje na pojedine komponente poduzetničke okoline, kao što su obrazovanje, inovativna aktivnost, regulatorni okvir, porezna politika?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za policy intervencije temeljene na činjenicama u cilju poboljšanja poduzetničke okoline unutar koje (i u interakciji s kojom) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca.

GEM istraživanje omogućava izgrađivanje osnove za vertikalno i horizontalno uspoređivanje poduzetničke aktivnosti neke zemlje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora.

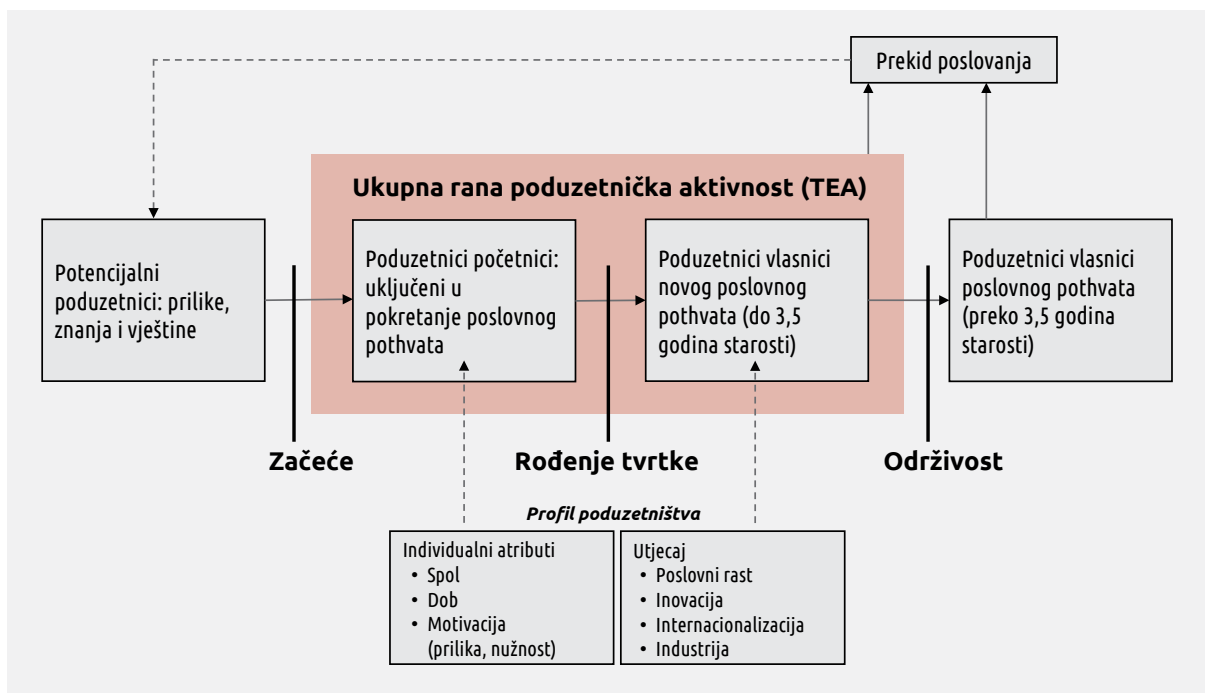
Vertikalno uspoređivanje omogućava pojedinoj zemlji praćenje promjena poduzetničke aktivnosti i kvalitete poduzetničkog okruženja tijekom godina, te analizu efekata primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to od 2002. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji analizu 'udaljenosti' svojih indikatora od indikatora u drugim zemljama u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda / uzora (benchmark-a) koji se želi postići.

Kratki opis metodologije istraživanja predstavljen je u Prilogu 1.

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

GEM prati poduzetnički proces po fazama životnog ciklusa poslovnog pothvata (Slika 2) i ključnim akterima tih procesa (Slika 3).

Slika 2 Poduzetnički proces i GEM indikatori

Izvor: prema GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report: 25 Years and Growing..* London: GEM. str. 34

Slika 3 Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti

Potencijalni poduzetnici u populaciji odraslih, 18-64 godina starosti	Indeks ukupne rane poduzetničke aktivnosti (TEA – total early-stage entrepreneurial activity index), u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Početnici Osoba koja samostalno ili s drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao; samozapošljavanje	Novi poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starosti od 3 do 42 mjeseca	„Odrasli“ poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenici Zaposlenik razvija novi proizvod/ uslugu u protekle tri godine za poduzeće u kojem radi i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (TEA iz uočene prilike vs. TEA iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost ne odnosi se na optimiranje internih poslovnih procesa. Ovaj indikator nije bio uključen u GEM istraživanje u 2022. i 2023. godini.

Temeljeno na konceptualnom okviru i ciljevima istraživanja utvrđeni su skupovi indikatora o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, o percepciji individualnih atributa, o poduzetničkoj aktivnosti i o kvaliteti okoline u kojoj se ostvaruje (ili ne) individualna poduzetnička aktivnost (Tablica 1).

Tablica 1 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i individualni atributi	Indikatori poduzetničke aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničke okoline
<p>Društvene vrijednosti Dobar izbor karijere Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere</p>	<p>Ukupna rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik koji nije dobio plaću duže od 3 mjeseca) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca i dobiva plaću za svoj rad za najmanje 3 mjeseca, ali ne više od 42 mjeseca. Ovaj indikator se analizira iz perspektive motivacije, uključenosti (spol, dob), utjecaja poslovnog pothvata (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora</p>	<p>Prosječna vrijednost ocjena eksperata o kvaliteti devet komponenti poduzetničke okoline, korištenjem Likertove skale⁹:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pristup novcima - vladine politike prema poduzetništvu - vladini programi za poduzetništvo - obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije - transfer istraživanja i razvoja - profesionalna i komercijalna infrastruktura - otvorenost domaćeg tržišta - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
<p>Društveni status uspješnih poduzetnika Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status</p>	<p>Stopa „odraslih“ poduzeća Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici/manageri „odraslog“ poduzeća, koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca</p>	
<p>Medijska pažnja poduzetništvu Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovoj zemlji</p>	<p>Stopa prekida poslovanja Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su ili poduzetnici u ranoj fazi ili vlasnici „odraslog“ poduzeća a koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom (prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način)</p>	
<p>Individualni atributi potencijalnog poduzetnika</p>	<p>Poduzetnička aktivnost zaposlenika¹⁰ - Entrepreneurial Employee Activity (EEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga ili pokretanje nove poslovne jedinice, u posljednje tri godine</p>	
<p>Percepcija o prilikama Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive</p>		
<p>Percepcija o osobnim sposobnostima Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine, znanja i iskustvo za pokretanje poslovnog pothvata</p>		
<p>Poduzetničke namjere Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine</p>		
<p>Strah od promašaja Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja sprječava u pokretanju poslovnog pothvata.¹¹</p>	<p>Društveno poduzetništvo - Social Entrepreneurial Activity (SEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem</p>	

⁹ U ovom izvještaju korištena je skala 0-10.

¹⁰ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine, ali u 2022. i 2023. godini te informacije nisu prikupljene.

¹¹ U GEM-u se pokazatelj straha od promašaja izračunava za cijelu populaciju kao i za one koji vide poslovnu priliku. U pravilu, razlika nije velika, primjerice za Hrvatsku u 2021. godine, svih 49,9% opće populacije izražava strah od promašaja, a od onih koji vide priliku 45,6%. U 2022. godini strah od promašaja izražava 52,2% anketirane populacije, a od onih koji vide priliku 48,6%, a u 2023. godini 48,2% cijele populacije ima strah od promašaja, a 45,9% od anketiranih koji vide priliku. U svim GEM izvještajima za Hrvatsku prikazani su postoci koji se odnose na cijelu populaciju.

Motivacija za pokretanje poslovnog pothvata: „Napraviti promjenu u svijetu“ Postotak odrasle populacije koji se opredjeljuju za taj motiv		
Motivacija za pokretanje poslovnog pothvata: „Stvoriti veliko bogatstvo“ Postotak odrasle populacije koji se opredjeljuju za taj motiv		
Motivacija za pokretanje poslovnog pothvata: „Nastaviti s obiteljskom tradicijom“ Postotak odrasle populacije koji se opredjeljuju za taj motiv		
Motivacija za pokretanje poslovnog pothvata: „Zaraditi za život jer su druge opcije zapošljavanja rijetke“ Postotak odrasle populacije koji se opredjeljuju za taj motiv		

Svaki od indikatora poduzetničke aktivnosti može se analizirati s obzirom na uključenost (rodnost, starost), obrazovnu razinu, industrijski sektor i utjecaj na razvoj gospodarstva (kroz stvaranje novih radnih mjesta, inovativnost i internacionalizaciju poslovanja).

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju i interpretiraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje.

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

U 2023. godini u GEM istraživanju sudjelovala je 46 zemlja kroz istraživanje odrasle populacije, ali 49 zemalja u istraživanju mišljenja eksperata o poduzetničkoj okolini.

Za standardizaciju međunarodne usporedbe GEM istraživanje koristi dva kriterija: geografski i razvojni, i to na temelju definicija Ujedinjenih naroda (svjetske makro geografske regije)¹ i Svjetske banke (dohodovne grupe). Korištenje dohodovnih grupa s obzirom na razinu dohotka po stanovniku (niska, srednja, visoka), od 2018. godine otvorilo je nove perspektive u tumačenju uloge inovativnosti u jačanju održivog rasta poslovnih pothvata. Na taj način je naglašena mogućnost 'preskakanja' pojedinih razvojnih faza zbog činjenice što 4. industrijska revolucija (4IR) radikalno mijenja gospodarstva i društva kroz redefiniranje načina rada, života i međusobnih interakcija, što je bila i odluka Svjetskog gospodarskog foruma da napusti analitički okvir razvojnih faza u istraživanju konkurentnosti (Schwab, 2018, str. 1). Time se naglasilo da je važnije pratiti i analizirati koje rezultate pojedino gospodarstvo ostvaruje (a to je bruto domaći dohodak po stanovniku) nego u kojoj se razvojnoj fazi nalazi.

Grupiranje zemalja / gospodarstava prema kriteriju dohotka preuzima se od Svjetske banke, koja svake godine (u srpnju) aktualizira tu kategorizaciju za sljedećih 12 mjeseci (narednu fiskalnu godinu). Od srpnja 2023. godine važeći rasponi bruto domaćeg dohotka po stanovniku su:

Tablica 2 Kategorije bruto domaćeg dohotka po stanovniku - 2023.*

Prag	Bruto domaći dohodak po stanovniku (tekuća vrijednost USD)**	GEM kategorije
Niski dohodak	< 1,145	Niski dohodak
Donji srednji dohodak	1,146 – 4,515	
Gornji srednji dohodak	4,516 – 14,005	Srednji dohodak
Visoki dohodak	> 14,005	Visoki dohodak

*Bruto domaći dohodak (GNI - Gross National Income) je vrijednost bruto domaćeg proizvoda korigirana za tzv. faktor-ske dohotke (npr. rezultat aktivnosti izvan zemlje). Podaci se odnose na bruto domaći proizvod po stanovniku u 2023. godini izračunati korištenjem World Bank Atlas metode.

Izvor: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> 1.7.2024.

Hrvatska je od 2008. godine u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (osim u 2016. godini). U kategorizaciji zemalja s obzirom na vrijednost bruto domaćeg dohotka po stanovniku iz srpnja 2023. godini, Hrvatska je imala USD 21,401 bruto domaći dohodak po stanovniku (<https://www.worldbank.org/en/country/croatia/overview> - April 19, 2024).

U tablici 3 prikazano je grupiranje zemalja koje su sudjelovale 2023. godine u GEM istraživanju, prema geografskom kriteriju i po razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku.

Tablica 3 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2023. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Geografske regije	Grupe gospodarstava s obzirom na razinu bruto domaćeg dohotka po stanovniku		
	Niski dohodak	Srednji dohodak	Visoki dohodak
Bliski istok i Afrika	Jordan Maroko	Južna Afrička Republika	Izrael Oman Qatar Saudijska Arabija Ujedinjeni Arapski Emirati*
Azija	Indija	Iran Kina Tajland	Japan* Republika Koreja
Latinska Amerika i Karibi		Argentina* Brazil Ekvador Gvatemala Kolumbija Meksiko Venecuela	Čile Urugvaj Panama
Europa i Sjeverna Amerika		Ukrajina	Cipar Estonija Grčka Hrvatska Francuska Kanada Italija Latvija Litva Luksemburg Mađarska Nizozemska Norveška Njemačka Poljska Portoriko Rumunjska Sjedinjene Američke Države Slovačka Slovenija Španjolska Švedska Švicarska Ujedinjeno Kraljevstvo

*Argentina, Japan i Ujedinjeni Arapski Emirati proveli su samo ispitivanje eksperata o poduzetničkoj okolini, ali nisu sudjelovali u ispitivanju populacije 18-64 godina starosti.

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor - globalna baza podataka, 2023.

I u ovom GEM izvještaju, međunarodno rangiranje Hrvatske provodi se samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: Europska unija i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika, koji mora zadovoljiti kriterije dobi, spola i teritorijalne pripadnosti, te prigodni uzorak eksperata (najmanje 36) temeljen na kriteriju reputacije i iskustva u 9 različitih područja koja određuju poduzetničku okolinu neke zemlje.

Veličina uzorka je minimalno 2000 odraslih stanovnika od 18-64 godine starosti. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti na sub-nacionalnoj razini i oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2023. godini veličine uzorka su Švedskoj 3 704, Francuskoj 3 831, Poljskoj 8 000, a u Španjolskoj čak 30 201).¹²

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2023. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2023. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 44 000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS PULS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom, korištenjem standardiziranog upitnika.

U 2023. godini ocjene o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline dala su 37 eksperata, izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanje, tj. od 2002. godine, 404 eksperata je sudjelovalo u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 917). U prilogu 2 je popis eksperata koji su u 2023. godini svojim mišljenjem pridonijeli praćenju promjena u kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i čiji stavovi su korišteni u izradi ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

U 2023. godini, Hrvatska je sudjelovala dvadeset drugi put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomskog fakulteta u Osijeku: Slavica Singer (slavica.singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasasarlja@efos.hr), Sanja Pfeifer (sanja.pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica.oberman.peterka@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjelovala je Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U obradi prikupljenih podataka i prevođenju sažetka na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se popis svih nacionalnih GEM timova i sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2023 godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

GEM istraživanje u Hrvatskoj, od prve godine sudjelovanja (2002.) sufinancira resorno ministarstvo gospodarstva (Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja / Ministarstvo gospodarstva), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2014. i 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb, a u 2016. godini Hrvatska udruga banaka.

U 2023. godini Ministarstvo gospodarstva bilo je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj, kao što je slučaj i u većini drugih zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju. Hrvatska udruga banaka pokrovitelj je medijske promocije rezultata istraživanja, od 2016. godine.

¹² Global Entrepreneurship Monitor – globalna baza podataka, 2023.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Dinamizam poduzetničke strukture

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

Gustoća 'odraslih' poduzeća

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Broj rastućih poduzeća raste - sporo

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Sektorska struktura

Očekivanja novog zapošljavanja

Pandemija COVID-19 – još su vidljive posljedice

Održivi razvoj i poduzetništvo

GEM istraživanje prati poduzetničku aktivnost kroz različite faze životnog ciklusa poslovnog pothvata (od prepoznavanja prilika, preko pokretanja i rasta poslovnog pothvata do eventualnog izlaska iz poslovne aktivnosti), kao što je prikazano u slici 2, poglavlje 1. Praćenje poduzetničkog procesa temelji se na percepciji reprezentativnog uzorka odrasle populacije korištenjem različitih GEM indikatora (vidjeti definicije svih GEM indikatora u tablici 1, poglavlje 1). Ovo poglavlje fokusirano je na sljedeće indikatore poduzetničke aktivnosti:

- Individualni atributi potencijalnih poduzetnika,
- Društvene vrijednosti o poduzetništvu,
- Ukupna rana poduzetnička aktivnost (TEA) – poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici (poduzetnički aktivni manje od 42 mjeseca),
- „Odrasli“ poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Izlaz iz poduzetničke aktivnosti

GEM istraživanje prati poduzetničku aktivnost uvijek na individualnoj razini (razini pojedinca), ne na institucionalnoj razini (poduzeća, obrta), a rezultati se mogu interpretirati s obzirom na različite kriterije agregiranja (nacionalna razina, sub-nacionalna razina, rodnost, starost, sektor).

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz perspektive Europske unije i perspektive grupe zemalja visokog bruto domaćeg dohotka po stanovniku, kojoj Hrvatska pripada.

Percepcija o prilikama i namjere za pokretanje poslovnog pothvata rastu, ali nizak društveni status poduzetnika ostaje

Odluka o poduzetničkoj aktivnosti ostvaruje se na individualnoj razini i temelji se na interakciji osobnih atributa s društvenim vrijednostima prema poduzetništvu, ali uvijek u interakciji s poduzetničkom okolinom u kojoj pojedina djeluje. Konceptualni okvir unutar kojeg GEM istraživanje promatra ove interakcije prikazan je na slici 1 (poglavlje 1).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Individualne attribute o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta pojedinaca GEM istraživanje definira kao:

- percepciju o prilikama,
- percepciju o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata,
- percepciju o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata,
- strah od propašaja.

Definicije tih indikatora opisane su u Tablici 1, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama procjenjuje se kroz odgovore uzorka odrasle populacije o tome prepoznaju li prilike za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci u sredini u kojoj žive (tablica 4).

Tablica 4 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	58,3	51,5 79,6 Švedska	5/18	55,9	15/31
2022.	60,0	47,3 76,7 Švedska	5/17	51,9	11/34
2023.	64,1	49,2 73,6 Poljska	4/18	53,7	8/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U razdoblju 2021.-2023. Hrvatska je kontinuirano značajno iznad prosjeka EU po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci. U 2023. godini najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata izrazili su ispitanici u Mađarskoj (28,2%), a najviša percepcija o prilikama je u Švedskoj (69%) i Nizozemskoj (67,4%), koje uz Poljsku (73,6%) dijele prva tri mjesta u vrednovanju tog atributa.

Uz percepciju o prilikama (odnosno što ispitanici vide u svojoj okolini), percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata otkriva što misle o sebi (Tablica 5).

Tablica 5 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	71,7	50,9 71,7 Hrvatska	1/18	53,6	2/31
2022.	73,6	50,8 73,6 Hrvatska	1/17	54,3	3/34
2023.	73,6	52,0 73,6 Hrvatska	1/18	56,6	4/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska je po pokazatelju percepcije o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata na prvom mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ispitanici u Švedskoj (najbolji u prepoznavanju prilika u 2021. i 2022. godini, a na drugom mjestu u 2023. godini) značajnije su kritičniji po percepciji o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata (49,4% u 2022., 47,2% u 2023. godini).

Dugogodišnja visoka samouvjerenost u osobne sposobnosti kod hrvatskih ispitanika (posebno u usporedbi sa Švedskom) otvara cijeli lanac pitanja: Kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, kao i za oblikovanje namjere da to učine, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika, ali i za razvoj poslovnog pothvata; Kako neformalno učenje (npr. kroz umrežavanje, učenje na tuđem iskustvu) doprinosi većoj kritičnosti vlastite osposobljenosti? Kakve su društvene vrijednosti koje podržavaju takvu samouvjerenost 'bez pokrića'?

Povezanost obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) i poduzetničke aktivnosti detaljnije je analizirana u poglavlju 3 (tablica 40), a kvaliteta obrazovanja kao komponenta poduzetničke okoline u poglavlju 4 (tablica 54 i tablica 55).

Namjera o ulasku u poduzetničku aktivnost temelji se na uočenoj prilici i procjeni osobne osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata. U razdoblju 2021.-2023. Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženim namjerama za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6), uz stabilnu ali visoku razinu straha od promašaja (oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju) (Tablica 7).

Tablica 6 Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	21,7	11,8 21,7 Hrvatska	1/18	17,6	7/31
2022.	26,4	15,3 26,4 Hrvatska	1/17	22,9	10/34
2023.	28,0	15,6 28,0 Hrvatska	1/18	23,7	9/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 7 Percepcija o strahu od promašaja* - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najniži	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	49,9	48,4 35,4 Nizozemska	11/18	46,0	12/31
2022.	52,2	49,7 33,3 Nizozemska	10/17	47,5	22/34
2023.	48,2	48,6 38,4 Litva	9/18	47,7	18/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Iako strah od promašaja može zaustaviti namjeru o pokretanju poslovnog pothvata, neke kontekstualne situacije to mogu promijeniti. Na primjer, nužnost rješenja egzistencijalnog problema nadvladat će strah i pojačati samopouzdanje.

Najnižu razinu straha od promašaja češće izražavaju ljudi u zemljama sa stabilno dobrim gospodarstvima i s institucionalnom uređenosti, kao što je Nizozemska (40,5% u 2023.), dok je najviša razina u Grčkoj (59,7%) i Rumunjskoj (59,0%).

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Društvene vrijednosti o poduzetništvu se u GEM istraživanju identificiraju kroz mišljenja ispitanika o poduzetničkoj karijeri, o društvenom statusu poduzetnika i medijskoj pažnji prema uspješnim poduzetnicima (Tablice 8, 9 i 10).

Tablica 8 Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2021.	62,4	61,9 8/14	64,2 16/25
2022.	63,0	62,2 8/14	64,3 19/30
2023.	62,7	61,6 9/16	65,0 20/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Stabilnost stava o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere se nastavlja i u razdoblju 2021-2023. - nešto manje od dvije trećine ispitanika u Hrvatskoj tako misli (Tablica 8). Ovaj stav je praćen i podatkom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 6). Najviše ispitanika u Litvi (78,5%), Rumunjskoj (77,5%) i Cipru (76,6%) smatra da je biti poduzetnik dobar izbor karijere. Najmanje to smatraju ispitanici u Poljskoj (43%).

Dvotrećinsku dominaciju stava o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere, u Hrvatskoj neočekivano prati izuzetno niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu (Tablica 9). U razdoblju 2021.-2023. Hrvatska je zemlja s najmanjim postotkom anketiranih koji tako misle u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (u 2021. i 2022.), te na začelju u 2023. godini. Najvišu razinu društvenog statusa, po mišljenju ispitanika u 2023. godini, imaju poduzetnici u Sloveniji (86,2%), a najmanju u Francuskoj (51,8%).

Tablica 9 Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije

Godina	Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2021.	53,5	66,8 14/14	72,4 24/24
2022.	54,8	68,1 14/14	73,2 30/30
2023.	56,9	67,2 14/16	72,9 28/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po mišljenju anketirane populacije, medijska pažnja uspješnim poduzetnicima u Hrvatskoj je u 2021. godini oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, pojačala se iznad prosjeka u 2022. i 2023. godini (Tablica 10). U 2023. godini najviše ispitanika u Sloveniji (83%) misli da je medijska pažnja uspješnim poduzetnicima prisutna, dok najmanje ispitanika u Poljskoj (38,3%) tako misli.

Tablica 10 Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije

Godina	Medijska pažnja poduzetništvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjek/Rang*
2021.	62,2	62,3 8/14	66,7 15/24
2022.	67,1	63,3 7/14	68,6 19/30
2023.	67,2	62,8 6/16	68,0 18/30

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Percepcija ispitane odrasle populacije o društvenim vrijednostima o poduzetništvu ukazuje na potrebu dublje analize razloga niskog društvenog statusa uspješnih poduzetnika, jer je istovremeno izražena visoka poželjnost poduzetničke karijere. Kako medijska pažnja doprinosi niskom društvenom statusu poduzetnika? Ponavljamo poziv iz prošlogodišnje prezentacije GEM istraživanja za raspravu o tome što znači 'uspješnost' (samo profitabilnost ili i doprinos zajednici) te u kojoj mjeri korupcijske afere zagađuju javni prostor i uništavaju društveni status uspješnih poduzetnika. Poslovne asocijacije, ali i istraživački napor u re-definiranju metrike za mjerenje uspješnosti, obrazovne institucije, porezna politika koja prepoznaje društveni aspekt uspješnosti, pravosuđe koje brže reagira na slučajeve korupcije bi se mogli pronaći među onima koji bi trebali otvoriti to pitanje.

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) bitne su za to hoće li (i kako će) pojedinci svoje individualne atribute (percepciju vlastitog kapaciteta prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja) transformirati u poduzetničko djelovanje.

Dinamizam poduzetničke strukture

Dinamizam poduzetnička strukture ovisi o intenzitetu promjena u pojedinim fazama životnih ciklusa individualnih poslovnih pothvata: od faze pokretanja, preko faze rasta do izlaska iz poslovne aktivnosti. GEM prikuplja podatke koji mogu objasniti životni ciklus poslovnog pothvata (posebno o razlozima ulaska, razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti), te time obogaćuje statističko praćenje poslovne demografije¹³, na temelju mišljenja / percepcije reprezentativnog uzorka odrasle populacije koji se prikupljaju u godišnjoj dinamici. Sve GEM indikatore poduzetničke aktivnosti moguće je analizirati s obzirom na rodost, dob i obrazovanost anketirane odrasle populacije.

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

Intenzitet rađanja poslovnih pothvata mora osigurati vitalnost gospodarske strukture koja se mjeri kapacitetom povećanja produktivnosti i konkurentnosti, a to znači da stopa rađanja mora biti viša od prestanka rada poslovnih pothvata. Novi poslovni pothvati trebaju kompenzirati gubitak nekonkurentnih poslovnih pothvata, ali i onih koji ne dožive uspješni generacijski vlasnički transfer. Vrlo često su novi poslovni pothvati i nositelji inovativnosti (u području proizvoda, tehnologije, tržišta) i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U GEM istraživanju se nova (rana) poduzetnička aktivnost mjeri postotkom odrasle populacije 18-64 godina starosti koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od 3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca (i koji isplaćuju plaću vlasniku), na temelju čega se izračunava TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (Tablica 11).

Tablica 11 Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	12,4	8,4 15,1 Latvija	4/18	11,3	14/31
2022.	13,2	8,9 14,2 Latvija	2/17	12,2	10/34
2023.	13,2	9,3 14,3 Latvija	3/18	12,8	11/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Intenzitet pokretanja novih poslovnih pothvata je stabilan i iznad je prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje u svim promatranim godinama.

Uz podatak o rađanju poslovnih pothvata, važno je znati jesu li pokrenuti zbog uočene prilike čijom realizacijom se mogu ostvariti neki željeni efekti ili zbog nužde. Motiv za pokretanje poslovnog pothvata može biti odlučujuć za njegovu uspješnost.

U GEM istraživanju se motivi za pokretanje poslovnog pothvata definiraju kao:

- napraviti promjenu u svijetu,
- napraviti veliko bogatstvo,
- nastaviti s obiteljskom tradicijom,
- zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja (Tablica 12).

¹³ EUROSTAT prati poslovnu demografiju kroz podatke o aktivnoj populaciji poduzeća, kada su pokrenuta, stopi preživljavanja (prateći njihov životni vijek u razdoblju od pet godina nakon pokretanja) i vrijeme prestanka poslovne aktivnosti. Stope rađanja i smrti poduzeća, te stopa preživljavanja čine dio strukturalnih indikatora kojima se prati progres u ostvarivanju revidirane Lisabonske agende, odnosno strateških dokumenata EU. S obzirom da EUROSTAT koristi nacionalne statističke registre, često puta se radi o podacima čija redundancija je dvije/tri godine. Na primjer, podaci raspoloživi na poveznici kojoj je pristupljeno 15.7.2024. godine odnose se na 2022. godinu https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics

Tablica 12 Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika

Razlog	2021.			2022.			2023.		
	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Rang u EU*
Napraviti promjenu u svijetu	38,7	41,4 Rumunjska 65,9	11/18	40,8	42,0 Rumunjska 81,7	9/17	35,5	40,6 Rumunjska 66,6	13/18
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	51,3	47,1 Cipar 81,3	7/18	48,8	49,2 Cipar 78,3	6/17	54,3	53,2 Cipar 85,4	7/18
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	28,5	24,4 Grčka 39,7	4/18	26,7	26,4 Rumunjska 41,3	7/17	24,7	26,2 Rumunjska 35,7	12/18
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	65,7	58,4 Slovačka 89,8	6/18	70,2	57,7 Slovačka 78,8	5/17	59,1	59,9 Mađarska 89,8	9/18

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlog 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' dominira u svim godinama, u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju i u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je taj razlog iznad prosjeka EU zemalja u 2021. i 2022. godini, dok je u 2023. godini na razini prosjeka. Svi ostali razlozi osciliraju, bez naznake nekih tendencija, osim što razlog 'nastaviti s obiteljskom tradicijom' pokazuje laganu tendenciju pada.

Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks:

Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

Veća vrijednost motivacijskog indeksa znači da se manje osoba odlučuje na pokretanje poslovnog pothvata iz nužde, te da prevladavaju drugi razlozi (napraviti promjenu, stvoriti bogatstvo, nastaviti obiteljsku tradiciju) (Tablica 13).

Tablica 13 Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks

Zemlja	2023.
Hrvatska	1,94
Najviši motivacijski indeks	Švedska 4,23
	Nizozemska 3,11
	Njemačka 2,96
Najniži motivacijski indeks	Poljska 1,11
	Litva 1,40
	Slovačka 1,41

Švedska i Nizozemska bile su među zemljama s najvišim motivacijskim indeksom i u 2021. i 2022. godini. Poljska i Slovačka su među zemljama s najnižim motivacijskim indeksom i u 2022. godini. Stabilnost motivacijskog indeksa proizlazi iz kompleksnosti utjecaja na odluku o pokretanju poslovnog pothvata (interakcije između osobnih

atributa, društvenih vrijednosti i okoline) zbog čega razinu motiviranosti nije moguće brzo mijenjati i potrebne su konzistentne i dugoročne politike (posebno u stvaranju stimulirajuće poslovne okoline, ali i obrazovanja).

U Hrvatskoj motivacijski indeks (1,94) se povećao u 2023. godini u usporedbi s 2022. godinom (1,66), ali to je još daleko od najboljih, odnosno broj osoba koje ulaze u samozapošljavanje / pokretanje poslovnog pothvata zbog uočene prilike ostaje i dalje nedovoljan. O tome trebaju voditi računa nositelji vladinih politika i programa, ali i institucije profesionalne infrastrukture (koje pružaju usluge osposobljavanja i savjetovanje), jer osobe koje ulaze u poduzetničku aktivnost iz nužde, rjeđe su dobro pripremljene za poduzetničko djelovanje, te često to vide kao privremeno rješenje.

Motivacijski indeks ima veliko značenje u procjeni poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. U tom kontekstu treba promatrati i razliku u motivacijskim indeksima Hrvatske (1,94) i Švedske (4,23), koja govori da je u Hrvatskoj motivacijski indeks samo 46% od švedskog motivacijskog indeksa. To znači da je u Hrvatskoj 1,94 puta više pokrenutih poslovnih pothvata zbog uočene prilike, a u Švedskoj čak 4,23 puta više, što govori i o većem poduzetničkom kapacitetu zemlje. Zbog toga ove informacije iz GEM istraživanja trebaju biti korištene za iniciranje rasprave o tome kako povećati broj ljudi koji će pokretati poslovne pothvate zbog očekivanja koja proizlaze iz uočene prilike, te o ulogama raznih institucija u tim procesima (obrazovanje, pristup novcima, vladine politike, suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, potporne institucije...).

Gustoća 'odraslih' poduzeća

GEM istraživanje definira poduzeća starija od 42 mjeseca kao 'odrasla' poduzeća. U razdoblju 2021-2023. Hrvatska je ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju s obzirom na gustoću „odraslih“ poduzeća, ali se u 2023. godini taj jaz smanjio (sa 57% u 2021. godini na 67% u 2023. godini) (Tablica 14).

Tablica 14 Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2021.	4,0	7,0 14,7 Grčka	16/18	6,8	26/31
2022.	3,4	7,17 13,3 Grčka	16/17	7,2	33/34
2023.	5,2	7,7 14,7 Grčka	13/18	7,5	23/32

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Kontingent 'odraslih' poslovnih pothvata ovisi o stopi odrastanja / preživljavanja, kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture, stopi izlaska iz poslovne aktivnosti, i kapacitetu rasta pokrenutih poslovnih pothvata (koji se posebno analizira u dijelu 'Broj rastućih poduzeća raste - sporo' u ovom poglavlju).

Duži životni vijek nekog poduzeća praćen je i nižom stopom preživljavanja - u Hrvatskoj su stope preživljavanja poduzeća rođenih u 2017. godini bile (DZS, 2021 <https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58041>):

- jednogodišnja stopa preživljavanja 89 %,
- trogodišnja stopa 66%,
- petogodišnja stopa 56%¹⁴.

Stopa preživljavanja je pokazatelj uspješnosti, ali je nije moguće jednoznačno tumačiti. Duži životni vijek je poželjan, ali ako poslovni pothvat ne ostvaruje održivu konkurentnost, onda je kraći životni vijek poželjniji. Nekonkurentnost poslovnog pothvata može biti rezultat loše pripremljenosti (nedovoljno dobro valorizirana prilika,

¹⁴ U SAD 34,7% poslovnih pothvata pokrenutih 2013. godine djeluju i u 2023. godini (prema the Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, The Economics Daily: 34.7 percent of business establishments born in 2013 were still operating in 2023 at <https://www.bls.gov/opub/ted/2024/34-7-percent-of-business-establishments-born-in-2013-were-still-operating-in-2023.htm> (visited November 06, 2024).

loša procjena potrebnih resursa – ljudskih, financijskih, organizacijskih), nedostatka inovativnosti, neodgovarajućih znanja i vještina za reagiranje na promjene na tržištu, pa je bolje da se prekidom takvog pothvata oslobode resursi za novi pothvat, temeljen na boljem prepoznavanju prilike i boljoj pripremljenosti za pokretanje poslovnog pothvata.

Dobro je ako je duži životni vijek poslovnog pothvata rezultat kontinuirane inovativnosti koja osigurava održivu konkurentnost, ali je loše ako je duži životni vijek rezultat poteškoća oko izlaska iz poslovnog pothvata koji je nekonkurentan – npr. ako administrativne barijere usporavaju obnavljanje poduzetničke strukture.

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Izlazak iz poslovne aktivnosti je završna faza životnog ciklusa nekog poslovnog pothvata, ali može biti i početak novog. Razlozi prestanka poslovne aktivnosti mogu biti neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl., pri čemu značajnu ulogu igraju i administrativne procedure koje reguliraju taj proces.

U Tablici 15 prikazan je postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci, u grupi poduzetnički aktivnih ispitanika od 18-64 godine starosti (poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti ili „odrasli“ poduzetnici, čiji poslovni pothvati nisu nastavljeni).

Tablica 15 Izlazak iz poslovne aktivnosti - % od poduzetnički aktivnih ispitanika (TEA + 'odrasli')

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2021.	2,3	8/18	2,3	1,0 Italija	4,4 Irska
2022.	1,6	5/17	1,2	0,3 Mađarska	1,8 Luksemburg
2023.	1,5	3/18	1,0	0,1 Rumunjska	1,8 Nizozemska

*rang Hrvatske u grupi zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

Pokazatelj o izlasku iz poslovne aktivnosti također se ne može jednoznačno tumačiti, jer ovisi o brojnim činiteljima (od odluka poduzetnika do konteksta u kojem se poduzetnički djeluje). Niski intenzitet izlaska može biti dobar, ali i loš pokazatelj. Dobar je pokazatelj ako to znači da je većina poduzetničkih pothvata temeljena na dobro uočenim poslovnim prilikama i da su poslovni pothvati održivo konkurentni. Ali loše je ako se izlazak iz poslovne aktivnosti odgađa zbog kompliciranosti procesa zatvaranja poslovnog pothvata. Visoki postotak izlaska iz poduzetničke aktivnosti može značiti da se radi o loše procijenjenoj poslovnoj prilici, o nepripremljenosti za vođenje poslovnog pothvata (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...), ali i pojavi novih prilika, pa je dobro ako se izlaskom iz takvih poslovnih aktivnosti brzo preusmjeravaju resursi za neke nove početke. To se upravo vidi iz podataka o visokom pokazatelju izlaska u Nizozemskoj u 2023. godini, jer je Nizozemska među tri zemlje s najvišim motivacijskim indeksom (3,11).

Najlošija kombinacija za vitalnost gospodarske strukture je nizak motivacijski indeks i nizak intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti, što je slučaj sa sve tri zemlje koje imaju najniži motivacijski indeks u 2023. godini. Motivacijski indeks u Poljskoj (1,11) (što znači da je gotovo izjednačen omjer onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog toga što nemaju mogućnost zapošljavanja i onih koji to čine zbog neke prepoznate prilike) praćen je i niskim postotkom izlaska iz poduzetničke aktivnosti (0,9%). U Slovačkoj je motivacijski indeks od 1,41 praćen sa samo 0,96% izlaska iz poduzetničke aktivnosti. U Litvi je nizak motivacijski indeks (1,4) također praćen s niskim postotkom izlaska iz poduzetničke aktivnosti (1,2%).

Niski motivacijski indeks u Hrvatskoj (1,94) praćen je niskom stopom prestanka poduzetničke aktivnosti (1,5%). Rezultat toga je pužajući proces okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture, koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Uvid u razloge izlaza iz poslovnih aktivnosti obogaćuje razumijevanje zašto životni vijek poslovnih pothvata završava. U promatranom razdoblju 2021.-2023. došlo je do izvjesne promjene u strukturi razloga izlaska (Tablica 16).

Tablica 16 Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)

Razlog	2020.			2021.			2022.		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnog kriteriju*/Rang HR*
Prodaja	4,9	5,3 9/18	5,2 13/31	1,8	6,8 15/17	6,7 27/34	2,6	7,3 14/18	7,7 24/32
Nova prilika	15,1	10,1 5/18	10 7/31	14,0	13,1 7/17	13,1 14/34	11,0	15,2 14/18	13,9 20/32
Neprofitabilnost	20,5	22,3 10/18	21,2 15/31	9,4	19,0 14/17	20,3 31/34	20,8	22,6 10/18	25,2 20/32
Problemi s financijama	1,5	6,9 16/18	8 28/31	7,5	10,8 13/17	10,4 24/34	6,9	9,8 13/18	10,0 23/32
Vladine politike/ porezna politika/ birokracija	9,8	6,4 4/18	5,7 6/31	15,1	7,6 3/17	6,1 3/34	10,8	8,6 5/18	6,9 5/32
Ostalo**	22,6	26,6 9/18	21,8 15/31	40,1	27,3 3/17	27,3 4/34	38,2	29,8 3/18	28,2 11/32
Pandemija COVID-19	23,2	22,5 6/18	24,1 13/31	12,1	15,4 8/17	16,1 21/34	9,7	6,7 4/18	8,1 11/32
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

**mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji

U 2023. godini u Hrvatskoj tri najčešća razloga izlaska iz poslovne aktivnosti su neprofitabilnost, te nove prilike i vladine politike / porezna politika / birokracija. U usporedbi s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u Hrvatskoj je razlog 'neprofitabilnost' na razini EU prosjeka, razlog 'nova prilika' ispod EU prosjeka, a razlog 'vladine politike / porezna politika / birokracija' iznad EU prosjeka. To je konzistentno sa ocjenom eksperata da upravo ta komponenta poduzetničke okoline ne djeluje stimulirajuće na poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj (Tablica 52 i Tablica 65). Zemlje s najvećim učešćem tog razloga su Latvija (24,7%) i Grčka (16,8%), dok se ovaj razlog najmanje pojavljuje u Nizozemskoj (2,4%).

Broj izlazaka zbog uočene nove prilike u Hrvatskoj ima drugačiji obrazac nego što je prosjek EU zemalja u promatranom razdoblju. Prosjek EU zemalja ima stabilan lagani rast: 10,1% (2021.), 13,1 (2022.) i 15,2% (2023.), dok je u Hrvatskoj prisutan trend smanjivanja učešća tog razloga: 15,1% (2021.), 14% (2022) i 11% (2023.). Među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju uočavanje nove prilike je najčešće prisutan razlog izlaska iz poslovne aktivnosti u Sloveniji (19,6%) i Njemačkoj (14,5%). dok se u Litvi, Cipru, Poljskoj i Rumunjskoj taj razlog nije pojavio u istraživanju.

Prodaja poslovnog pothvata još uvijek je nedovoljno prepoznata mogućnost održavanja poduzetničke strukture u EU zemljama (7,3%), dok je u SAD izlaz iz poduzetničke aktivnosti prodajom pothvata značajnije češći (11,3%). I taj odnos je gotovo nepromijenjen u odnosu na 2022. godini (6,8% vs 11,8%). U Hrvatskoj je u 2023. godini razlog 'prodaja poslovnog pothvata' zastupljen samo s 2,6% (što je lagani porast u odnosu na

1,8% u 2022. godini) i po tome je Hrvatska pozicionirana na začelju u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U Europskoj uniji u 2023. godini najveće učešće prodaje za izlazak iz poslovne aktivnosti bilo je u Nizozemskoj (16,3%) i Estoniji (14,8%), a najmanje u Rumunjskoj i Poljskoj. Nedostatak odgovarajućih regulatornih rješenja čine odluku poduzetnika o prodaji poslovnog pothvata vrlo često kompleksnom, koja zahtijeva profesionalnu pomoć ali i osobnu pripremljenost za takvu odluku (od emocionalne do razumijevanje poslovnih i pravnih posljedica).

Pandemija COVID-19 kao razlog izlaska iz poslovne aktivnosti značajno opada od 2021. godine kada je u Hrvatskoj to činilo jednu petinu od svih razloga (a tako je bilo i na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju). U 2022. godini taj razlog je prepolovljen (12,1%), kao i u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (15,4%), a u 2023. godini je nastavljen trend smanjenja prisutnosti tog razloga (9,7% u Hrvatskoj, 6,7% u EU).

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Vitalnost gospodarstva ovisi o djelotvornom obnavljanju poduzetničke strukture kroz održavanje poduzetničkih aktivnosti. Kapacitet obnavljanja određen je intenzitetom stvaranja novih poslovnih pothvata, stopom odrastanja (preživljavanja), odnosno gustoćom 'odraslih' poduzeća, te intenzitetom i razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti.

Omjer GEM indikatora o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA) i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) daje dobru procjenu kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture (Tablica 17).

Tablica 17 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2021.	3,1	3,1 Hrvatska	0,2 Poljska
2022.	3,9	3,9 Hrvatska	0,2 Poljska
2023.	2,5	2,7 Slovačka	0,2 Poljska

Da bi se održavala vitalnost gospodarske strukture zemlje potrebno je toliko pokretanja novih poslovnih pothvata koliko je potrebno da se gustoća „odraslih“ poduzeća poveća ili barem održava¹⁵, da ti pothvati budu češće pokrenuti zbog uočene prilike (želja za postizanjem pozitivne promjene, visokom zaradom, nastavak obiteljske poslovne tradicije), te da imaju održivu konkurentnost (što ovisi o kapacitetu inovativnosti).

U 2023. godini Hrvatska je na drugom mjestu po visini koeficijenta obnavljanja 'odraslih' poduzeća (a u prethodnim godinama je bila na prvom mjestu), što proizlazi iz natprosječnog intenziteta pokretanja poslovnih pothvata (Tablica 11).

Koliko na stopu obnavljanja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva utječe kvalitativna dimenzija pokretanja poslovnih pothvata (razlozi – prilika ili nužda) može se vidjeti kada se u Tablici 17 podatak o novopokrenutim poslovnim pothvatima (TEA) zamijeni pokazateljem o motivacijskom indeksu (Tablica 13). Uključivanjem kvalitativne perspektive, Hrvatska gubi drugo mjesto po kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture i nalazi se na 7. mjestu sa koeficijentom od 0,4. Na čelo dolaze Švedska (0,8), Njemačka (0,7) i Luksemburg (0,7), a na začelju su Poljska (0,1), Litva (0,1) i Grčka (0,1).

¹⁵ U Hrvatskoj je u 2022. godini odnos rađanja i smrti poslovnih pothvata – prema statističkim podacima, bio u korist pokretanja novih poduzeća (11,6%) prema stopi od 7,7% poduzeća koja su prestala raditi, što je blizu prosjeka za EU (10,5% vs. 8,7%).

Broj rastućih poduzeća raste - sporo

Za održivu vitalnost gospodarstva, potrebno je osim preživljavanja i kapaciteta obnavljanja gospodarske strukture, osigurati i veće učešće rastućih poslovnih pothvata. GEM istraživanje definira rastuće poslovne pothvate kroz nekoliko pokazatelja konkurentnosti i očekivanja zapošljavanja.

Brzorastuća poduzeća¹⁶ čine elitističku manjinu poduzeća u gospodarstvu svake zemlje, jer su nositelji inovativnosti / konkurentnosti a time i stvaranja nove dodane vrijednosti i nove zaposlenosti. Mjereno rastom zaposlenih 10% ili više, u Europskoj uniji bilo je u 2022. godini 9,2% - 155 649 poduzeća koja zapošljavaju 12,2% (13,2 milijuna) zaposlenika od svih zaposlenih u EU. Između članica EU postoje velike razlike po učešću brzorastućih poduzeća: od Švedske (20,3%) do najnižeg učešća na Cipru (1,8%). U Hrvatskoj je učešće brzorastućih poduzeća u 2022. godini 10,4%, (1 664 poduzeća) koja su u 2022. godini zapošljavala 11,6% od svih zaposlenih u Hrvatskoj. U Irskoj je bilo 3 516 takvih poduzeća.¹⁷

Zbog značaja rastućih poduzeća GEM prati stavove ispitanika o rastućim poslovnim pothvatima od 2006. godine, kroz procjenu inovativnosti, internacionalizacije i zapošljavanja u sljedećih pet godina. Od 2019. godini koriste se kriteriji koji diferenciraju faktore inovativnosti i internacionalizacije s obzirom na nacionalni ili internacionalni fokus:

- Inovativnost proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Inovativnost tehnologija / procedura koje su korištene u proizvodnji inovativnih proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini,
- Izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu.

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Indikatori konkurentnosti (novina proizvoda i tehnologije) uvijek pokazuju višu razinu na nacionalnoj razini nego na internacionalnim tržištima (Tablica 18 i Tablica 19). Upravo ta razlika između konkurentnosti na nacionalnom i internacionalnom tržištu upozorava na potrebu intenzivnije i djelotvornije suradnje s istraživačkim institucijama, koja bi trebala omogućiti poduzećima izlazak na zahtjevnija tržišta s inovativnijim proizvodima.

Tablica 18 Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2021.	2,4	1,5 Nizozemska 3,5	4/18	2,0 Katar 5,4	11/31
2022.	2,8	1,7 Hrvatska 2,8	1/17	2,1 UAE 8,5	7/34
2023.	2,6	1,7 Cipar 3,2	5/18	1,9 Portoriko 4,3	11/32

*oni koji imaju proizvod nov na nacionalnom tržištu proizveden tehnologijom ili procedurama novim na nacionalnom tržištu i koji imaju kupce na nacionalnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

¹⁶ EUROSTAT prati promjene u kontingentu brzorastućih poduzeća, korištenjem definicije OECD koja kaže da su brzorastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom) ili ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 20.7.2024.

¹⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_demography_statistics 20.7.2024.

Tablica 19 Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2021.	0,5	0,4 Nizozemska 1,2	7/18	0,5 UAE 1,4	12/31
2022.	0,8	0,5 Francuska 0,9	2/17	0,5 UAE 2,2	5/34
2023.	0,8	0,5 Francuska 1,0	4/18	0,5 Portoriko 1,2	7/32

*oni koji imaju proizvod nov na *međunarodnom tržištu*, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na međunarodnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po pokazatelju inovativnosti, Hrvatska se u cijelom promatranom razdoblju nalazi iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Konkurentsko pozicioniranje novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA poslovni pothvati) iznad prosjeka EU zemalja pokazuju da dio rastućih poduzeća izlazi iz 'crvenog' oceana u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima, bez inovativnih rješenja.

Za zemlju s malim domaćim tržištem, konkurentnost se testira na internacionalnim tržištima. Korištenjem vrlo zahtjevnog kriterija (76-100% kupaca izvan zemlje), detaljnije je analiziran intenzitet očekivane internacionalizacije u Hrvatskoj (Tablica 20 i Tablica 21).

Tablica 20 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) - % od TEA poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2021.	65,9	14,6	8,3	11,3	6,7	14,2 Luksemburg	5,8
2022.	53,6	21,3	14,1	11,0	8,2	13,8 Slovenija	6,1
2023.	62,7	12,9	10,5	14,0	7,1	15,5 Luksemburg	5,5

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Tablica 21 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) - % od 'odraslih' poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan Zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2021.	51,5	21,5	13,7	13,4	6,0	16,2 Irska	5,1
2022.	45,9	19,1	23,6	11,4	7,1	31,4 Luksemburg	5,2
2023.	40,2	21,7	17,9	20,2	7,5	20,9 Luksemburg	5,8

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Hrvatska je u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i 'odrasli') u svim promatranim godinama iznad prosjeka usporednih grupacija u ostvarivanju prodaje od izvoza iznad 76% kupaca izvan zemlje. U 2023. godini Hrvatska je na drugom mjestu po očekivanjima ostvarenja takve razine internacionalizacije i među TEA poduzetnicima i među 'odraslim' poduzetnicima u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Sektorska struktura

Hrvatska gradi konkurentnost svog gospodarstva u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta¹⁸ (Tablica 22 i Tablica 23).

Tablica 22 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2021.	8,8	8,3 17,1 Slovenija	8/18	7,6 17,1 Slovenija	10/31
2022.	11,8	8,2 17,6 Slovenija	3/17	6,9 17,6 Slovenija	3/34
2023.	10,0	8,4 13,8 Slovenija	5/18	7,2 13,8 Slovenija	7/32

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 23 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2021.	7,5	7,9 15,5 Irska	11/18	8,0 15,5 Irska	19/31
2022.	9,3	8,3 15,0 Slovenija	8/17	7,9 16,7 Švicarska	14/34
2023.	9,1	9,0 15,9 Slovenija	9/18	8,0 15,9 Slovenija	11/32

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je po prisutnosti novih (TEA) i 'odraslih' poduzetničkih pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (osim što je u 2022. i 2023. godini značajnije iznad prosjeka za TEA poduzetnike). U 2023. godini, najveće učešće TEA i 'odraslih' poduzetnika u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta bilo je u Sloveniji (13,8% TEA i 15,9% 'odrasli'). Nakon Slovenije u grupi TEA poduzetnika slijedi Njemačka (12%) i Latvija (11,5%), a Hrvatska je na 5. mjestu (10%). U grupi 'odraslih', Sloveniju slijedi Estonija (13,5%), Španjolska (12,5%) i Francuska (12,4%).

Očekivanja novog zapošljavanja

Očekivanja novog zapošljavanja je također kriterij kojim GEM definira potencijalno rastući poslovni pothvat, uz kriterije inovativnosti proizvoda i tehnologije, te izloženosti konkurenciji na domaćem i međunarodnom tržištu. Kriterijem se definira očekivanje da će poslovni pothvat u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, uz uvjet da očekuje ostvarenje od najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja (Tablica 24 i Tablica 25).

¹⁸ Računarstvo, komunikacijska oprema, farmaceutika, medicinski i optički instrumenti, transportna oprema, telekomunikacija, istraživanje i razvoj, kemijska industrija, avioni, motorna vozila, brodovi, inženjerske aktivnosti, željeznička oprema, veleprodaja strojeva i opreme

Tablica 24 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2021.	32,8	22,8	28,1	25,8	14,0	18,6
2022.	28,7	24,7	29,6	20,2	15,0	19,7
2023.	20,7	24,5	27,8	15,2	15,5	17,2

* s poslovnim pothvatima mladim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u usporednim grupama zemalja. Optimizam zapošljavanja je u Hrvatskoj iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2021. i 2022. godini. U 2023. godini, po očekivanju TEA poduzetnika za 5+ zapošljavanja u narednih 5 godina Hrvatska je na 12. mjestu (sa 20,7%), a najviša očekivanja su u Slovačkoj (44,8%) i Cipru (38,9%). Najmanje optimistični su TEA poduzetnici u Španjolskoj (13,9%) i Poljskoj (16,4%). U kategoriji 10+, Hrvatska je deveta po očekivanju TEA poduzetnika (sa 15,2%). Najviša očekivanja ponovo imaju TEA poduzetnici u Slovačkoj (35,9%), Latviji 25,4 (25,7%) i Cipru (23,5%). Španjolska i u ovoj kategoriji ima najmanja očekivanja u zapošljavanju (6,2%).

Optimizam iz ranijih godina se istopio u 2023. godini, te su očekivanja novog zapošljavanja ispod prosjeka za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju (za 5+ novo zapošljavanje) i u EU prosjeku (za 10+ novo zapošljavanje).

'Odrasli' poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 25) u usporedbi s TEA poduzetnicima, ali u Hrvatskoj su i takva opreznija očekivanja iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Tablica 25 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika*

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2021.	11,3	4,3	7,9
2022.	12,1	4,3	8,5
2023.	6,2	4,0	7,2

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

U 2023. godini su se očekivanja 10+ novog zapošljavanja među 'odraslim' poduzetnicima u Hrvatskoj prepolovila u odnosu na 2022. godinu, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju vrlo stabilan u cijelom promatranom razdoblju. Najveća očekivanja su u Luksemburgu (9,9%) i Latviji (6%), a najniža u Grčkoj (1%) i Poljskoj (1,7%).

Pod povećalom 1

Knjižara NOVA u Osijeku - rast po 'guštu' vlasnika

Knjižaru NOVA u Osijeku pokrenuo je Ivica Vuletić u jesen 1989. godine, kada je imao 26 godina, netom nakon što je diplomirao hrvatski jezik i književnost na Pedagoškom (danas Filozofskom fakultetu) Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Prijatelj iz srednjoškolskih i studentskih dana Davor Tanocki bio mu je partner do proljeća 1991. godine.

Zašto baš knjižara, zašto ne biti profesor u školi?

Bez objašnjenja konteksta, teško je razumjeti zašto se dva profesora književnosti bez ikakvog znanja / vještina o tome kako pokrenuti posao, kako naći kupce, dobavljače, suradnike, prostor... odlučuju da rade baš ono što ne znaju. Bili su dio događanja u kojem su se osjećali kao ribe u vodi – u to vrijeme u Osijeku je vrvilo od književnih susreta, razgovora u kojima su mladi književnici Julijana Matanović, Delimir Rešicki, Goran Rem... izgrađivali kulturu kritičkog razgovora i otvarali teme relevantne za transformaciju društva prema demokratizaciji, a sve se to događalo u danima kada je izgledala da će to biti moguće u okviru novog koncepta tržišnog gospodarstva s konvertibilnim dinarom Ante Markovića, zadnjeg predsjednika vlade tadašnje Jugoslavije.

Ivica Vuletić kaže:

„Kada me pitate zašto smo se odlučili otvoriti baš knjižaru? Meni je izbor bio logičan, studirali smo književnost, kretali se među knjigama, obilazili knjižare i antikvarijate (u drugim gradovima). Morate znati da je kulturna scena u Osijeku osamdesetih bila vrlo živa, Otvoren je novi Studentski centar u kojem su se održavali brojni koncerti, kazališne predstave, izložbe, književne tribine, filmske projekcije...Voditelj programa je bio legendarni književnik i dramski pisac Branislav Krivokapić Krivi. Krajem osamdesetih u Zagrebu je pokrenut književni časopis Qvorum u kojem su veliku ulogu imali upravo Osječani: Julijana Matanović, Delimir Rešicki, Goran Rem, Ivica Zec, nešto stariji Zlatko Kramarić, Vlastimir Kusik, Ivan Faktor. U Studentskom su centru gotovo svaki tjedan održavane književne tribine na kojima su gostovali Qvorumaši sa svojim prvim knjigama, ili su čitali još neobjavljene tekstove. Iz takve atmosfere je iznikla i knjižara i antikvarnica NOVA. U njoj smo tada prodavali pored novih naslova i LP ploče, stripove, stare knjige i sve to u 25 m² podrumskog prostora kojeg smo zvali rupa! I mi smo krenuli s događanjima u knjižari. imali smo male izložbe, i predstavljanja knjiga.

Druga stvar koja nas je pokrenula bile su društvene i ekonomske promjene koje je započeo krajem 1980ih Ante Marković, predsjednik vlade u tadašnjoj Jugoslaviji. Svi oko mene su nešto pokretali, registrirali tvrtke, uvezili, bavili se trgovinom automobila, tekstilom, bijelom tehnikom...Danas je to nezamislivo kako je na nas djelovalo uvođenje konvertibilnog dinara, kada smo mogli otići u banku i na legalan način zamijeniti dinare za njemačke marke. Sve te promjene su na mene djelovale kao san i želio sam biti dio njih i više mi nije padalo na pamet da radim u školi.“

I učio je u hodu – sam, u razgovoru s poduzetnicima (od detalja kako naručivati knjige, praviti kalkulacije do toga kako ispuniti virman), ali i o tome kako strateški razmišljati i kako razvijati svoj poslovni pothvat kroz sudjelovanje u programima osječčkog Centra za poduzetništvo. Gledajući unatrag, Ivica žali što nije imao mogućnost raditi u nekoj knjižari. Uvijek je bio proaktivan i odgovoran za svoj izbor, ali je osobni kapacitet inovativne transformacije svoje ideje u poduzetnički pothvat pokretanja knjižare, koja je više od prodaje knjiga, gradió godinama.

Kakav je bio početak?

„Knjižara NOVA otvorena je 1989. godine. Nakon euforične 1990. došla je 1991. i rat i agresija na Hrvatsku. Poslije pada Vukovara, Osijek je bio u polu okruženju, pod čestim granatiranjem, stanovništvo je evakuirano, a ja sam otišao u vojsku. Knjižaru smo morali privremeno zatvoriti. Sredinom 1992. kada su se napadi prorijedili, ponovno smo započeli s radom, ali kako nije bilo stanovništva, knjižara je teško poslovala. Nisam htio odustati od posla, pa smo tih nekoliko godina (do mirne re-integracije područja istočne Hrvatske) doslovce živjeli od suprugine plaće.“

I gdje ste sada, 35 godina poslije?

„Tvrtka Svjetla grada d.o.o. izrasla je iz knjižare NOVA 1998. godine kao proširenje poslovanja s knjigama. Iz rupe podruma od 24 m² prelazimo 2001. godine na novu lokaciju, na glavni osječki trg u prostor od 220 m². Od dva zaposlena (početak), pa jednog zaposlenog, pa nijednog (vrijeme rata), danas zapošljavamo šest djelatnika na neodređeno radno vrijeme. Kontinuiranim ulaganjem u prodajni prostor, kanale distribucije, djelatnike i razvoj web knjižare ostvarujemo stabilan prihod, što dokazuje ozbiljnost promišljanja i planiranja, a zatim i realizacije.

Prostor smo uredili za knjižaru, ured, skladište te prostor za Klub knjižare NOVA u kojem radimo tribine, promocije knjiga, predstavljanje autora i njihovih djela. Podrumski prostor od 108 m² čeka uređenje. I naravno ono što me posebno veseli je rad našeg Kluba knjižare NOVA kao mjesto susreta čitatelja s autorom. Već pet godina vrlo uspješno radi naš Klub čitatelja pod vodstvom prof. dr.sc. Irene Vodopije. Klub broji dvadesetak članica i sastaje se jednom mjesečno uvijek s temom neke knjige. Klub je vrlo aktivan i atmosfera na susretu bude prava "mitsamerska".

Danas je knjižara NOVA jedna od rijetkih nezavisnih knjižara u Hrvatskoj – ali napravili ste JEDNU knjižaru, jeste li zadovoljni s tim?

„Knjižara NOVA je izrasla iz kreativne atmosfere krajem 1980ih koju su razvijali mladi književnici okupljeni oko časopisa Quorum. Ja sam htio jednu knjižaru koja će biti pokretač takve kreativne atmosfere u Osijeku. Lokacija nam je odlična, glavni osječki trg, a razvojem web knjižare (knjizaranova.hr) dostupni smo za dio naših usluga cijelom svijetu!

Uvijek smo svoje poslovanje i razvoj temeljili na suradnji s malim i nezavisnim nakladnicima i autorskim projektima, jer ne možemo konkurirati nakladničkim knjižarama. Zato jače promoviramo autorska izdanja u vlastitoj nakladi ili izdanja u manjim nakladama. Imamo razvijen partnerski odnos sa Sveučilištem u Osijeku, te smo njihova knjižara partner. Ta suradnja ide u oba smjera: mi u knjižari prodajemo sva izdanja Sveučilišta u Osijeku, a ujedno za Sveučilište nabavljamo potrebnu stručnu literaturu iz zemlje i inozemstva.

Od početka nismo htjeli samo prodavati knjige, nego stvarati interes za čitanje, kritičke razgovore, kreativna sučeljanja. Zato razvijamo Klub knjižare NOVA u kojem predstavljamo književnike i njihove uratke, promoviramo časopise vezane za jezik i književnost, organiziramo tribine i predavanja, radionice i druga događanja kojima nastojimo dovesti ljude u knjižaru. U suradnji s nakladnicima redovito provodimo marketinške aktivnosti u cilju poboljšanja prodaje kroz različite akcije, nagradne igre i sl.

Upravo taj kontinuitet je, između ostaloga, pomogao što smo postali „utočište knjige“ istočno od Zagreba. Knjižara NOVA danas je prepoznata među nakladnicima, književnicima, u sveučilišnoj zajednici, u medijima, i što je najvažnije među ljubiteljima knjiga, našim kupcima. Sve te aktivnosti izazvale su veliki interes osječke kulturne publike, a Klub knjižare NOVA postao je nezaobilazno mjesto osječke kulturne scene.“

Kako vidite budućnost knjižare NOVA?

„U Hrvatskoj ima dosta knjižara-papirnica ili sličnih, mi smo vjerojatno jedina neovisna "klasična" knjižara (koliko ja znam). Ostale "prave" knjižare su u vlasništvu izdavačkih kuća ili knjižarskih lanaca. Odnos između nakladnika i neovisnih knjižara kao što smo mi postaje poslovno neodrživ, jer ne možemo konkurirati web knjižarama nakladnika.

Zbog toga, daljnjim ulaganjem u brand knjižare NOVA želimo se pozicionirati na tržištu nabave i prodaje knjiga kao nezaobilazno mjesto susreta autora, nakladnika i kupaca knjiga. Ne želimo postati „izlog nakladnika“, gdje knjižare snose velike fiksne troškove maloprodaje, dok nakladnici istovremeno preko svojih web knjižara, svaki za sebe, prodaju svoje naslove po nižim cijenama koje ne odobravaju nezavisnim knjižarama.

Trenutna situacija na tržištu knjiga (smanjen interes za knjigu kao medij i loše čitalačke navike) tjera nas da se prilagođavamo i propitujemo nove načine prodaje. Mislim da će u budućnosti biti dobitna kombinacija fizičke i virtualne knjižare.

U svojoj viziji knjižare, nikada nisam imao ambiciju stvarati lanac knjižara, već sam uvijek želio imati JEDNU prepoznatljivu lokaciju koja bi bila mjesto okupljanja i susreta. Prodaju knjiga i dalje ćemo razvijati kao centar kulturnih i društvenih zbivanja u gradu Osijeku. I dalje ćemo tražiti specifične tržišne niše i njegovati osobni pristup kupcima i truditi se biti knjižara u kakvu sam i sam oduvijek želio ući.“

Svjetla grada d.o.o. za nakladništvo i trgovinu
Knjižara NOVA, Osijek
Trg Ante Starčevića 4
www.knjizaranova.hr

Razgovor vodila: Slavica Singer

Pod jako intenzivnim rastom GEM podrazumijeva zapošljavanje od 19 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (Tablica 26). Koliko je to teško ostvariti pokazuju vrlo niska očekivanja, u rasponu od 0,05% (Poljska) do najviše razine očekivanja u Latviji (1,5%). Hrvatska je na visokom 8. mjestu s 0,9% TEA poduzetnika koji to očekuju.

Tablica 26 Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – TEA poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2021.	2,0	0,9 2,6 Nizozemska	3/18	1,6 8,6 UAE	9/31
2022.	1,3	0,9 2,0 Latvija	5/17	1,7 14,1 UAE	15/34
2023.	0,9	0,8 1,5 Latvija	8/18	1,3 5,6 Katar	17/32

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Očekivanja zapošljavanja u Hrvatskoj koja su na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (ili malo niža za 5+ novo zapošljavanje) ima svoju potporu u padu stope nezaposlenosti u Hrvatskoj (6,1% u 2023.), što je na razini prosječne stope nezaposlenosti u EU 27 (6,0%).¹⁹

Očekivanja o zapošljavanju, kao kriteriju uspješnosti poduzeća, više nema značenje na koje smo navikli. Održivi rast poduzeća ne znači da će broj zaposlenih rasti, te će se taj kriterij morati re-definirati u cilju realnijeg opisa rastućih poduzeća, zbog tehnoloških promjena (robotizacija, umjetna inteligencija).

Pandemija COVID-19 – još su vidljive posljedice

Posljedice pandemija COVID-19 su prisutne – kroz otvaranje novih prilika (Tablica 27), ali i pojačanu digitalizaciju poslovnih procesa.

Tablica 27 Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2023.

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
TEA poduzetnici	34,9	13/18	37,1	Mađarska 12,4	Luksemburg 48,3
'odrasli' poduzetnici	29,8	9/18	29,8	Mađarska 10,7	Litva 50,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće nego 'odrasli' poduzetnici smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike.

U kojoj mjeri i kako su poduzetnici reagirali na posljedice pandemije COVID-19 digitalizacijom svog poslovanja pokazuje sličnost između TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika i u Hrvatskoj i u usporednoj skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 28).

¹⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-euro-indicators/w/3-30082024-bp> 20.7.2024.

Tablica 28 Reakcija TEA i 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - %, 2023.

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
TEA poduzetnici.					
Da	25,6	6/18	19,3	Litva 9	Cipar 35,9
Da – intenzivirani početni planovi	15,2	16/18	20,9	Cipar 11	Litva 34
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	33,2	6/18	27,2	Poljska 6,9	Nizozemska 42,1
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	26,2	12/18	32,7	Latvija 15,5	Rumunjska 53,3
'odrasli' poduzetnici					
Da	13,7	7/18	12,1	Litva 2,1	Italija 32
Da – intenzivirani početni planovi	20,2	8/18	21	Poljska 6,9	Litva 49,8
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	19,3	13/18	28,9	Litva 4,5	Slovenija 47
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	46,8	4/18	38	Luksemburg 22,2	Slovačka 66,3

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane ili su imale planove u tom području nisu bile zatečene, jer su samo intenzivirale njihovu primjenu.

Veliko je učešće anketiranih poduzetnika u Hrvatskoj s izraženom namjerom digitalizacije prodaje u sljedećih 6 mjeseci i po tome su uz Irsku i Luksemburg. Ako to ne ostane na razini namjera, onda će to biti dobra priprema za pristup udaljenim kupcima, domaćim i stranim (Tablica 29).

Tablica 29 Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2023.

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
TEA poduzetnici	52	2/18	42,4	Litva 20	Luksemburg 57,3
'odrasli' poduzetnici	40,7	3/18	27	Litva 8,9	Luksemburg 45,4

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Odgovori na pitanja kako su poduzetnici, a kako vlade reagirale na zdravstvenu krizu, ukazuju na značajne razlike među zemljama.

Zadovoljstvo načinom kako je vlada reagirala na pandemiju COVID-19 je u Hrvatskoj veća među 'odraslim' poduzetnicima nego TEA poduzetnicima. Ocjene ove dvije grupe poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju nisu toliko različite kao u Hrvatskoj (Tablica 30).

Tablica 30 Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % TEA poduzetnika s odgovorom DA, 2023.

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
TEA poduzetnici	25,6	12/15	28,0	Rumunjska 17,2	Francuska 36,6
'odrasli' poduzetnici	44,0	3/15	34,8	Poljska 17,7	Francuska 55,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Održivi razvoj i poduzetništvo

Gotovo da nema vladinih politika, programe, strateških rasprave u poduzećima, u obrazovanju o održivom razvoju, ali najčešće bez operacionalizacije, odnosno bez indikatora za praćenje ostvarenja. Tek je inicijativom Ujedinjenih nacija postignuta usuglašenost o globalnoj suradnji na realizaciji ciljeva održivog razvoja²⁰. Aktualna agenda održivog razvoja, prihvaćena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u 2015. godini strukturirana je oko 17 ciljeva za razdoblje 2015.-2030., čijim ostvarenjem se trebaju postići brojni ekonomski, društveni i okolišni efekti:²¹

Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima

Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu

Cilj 3. Zdravlje - Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve

Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve

Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država

Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica

Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj

Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti

Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama

Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

Budući da ovi ciljevi naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet, GEM istraživanje ima od samog početka jedno pitanje koje je relevantno za razumijevanje DOBROBIT ZA SVE LJUDE (Tablica 31).

²⁰ <https://sdgs.un.org/2030agenda>

²¹ Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odraz, Zagreb

Tablica 31 Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2021.	75,2	2/12	61,8	Poljska 46,7	Slovenija 81,6
2022.	78,2	2/12	64,7	Poljska 34,5	Slovenija 82,2
2023.	76,5	2/16	61,3	Poljska 36,3	Slovenija 79,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Velika većina anketirane odrasle populacije u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost.

Od 2021. godine u GEM istraživanja su uključena pitanja u kojoj mjeri su poduzetnici svjesni UN agende o ciljevima održivog razvoja (Tablica 32 i Tablica 33).

Tablica 32 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2023. godine

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	24,3	12/16	30,1	Cipar 15,0	Italija 47,3
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	59,8	7/16	57,0	Estonija 27,9	Litva 73,3
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	65,9	3/18	50,1	Cipar 20,6	Rumunjska 74,6
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	78,9	4/18	67,7	Cipar 13,0	Poljska 85,9
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	58,0	1/18	42,2	Estonija 23,9	Hrvatska 58,0
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	77,8	6/18	68,5	Cipar 12,0	Poljska 88,9
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	66,1	1/18	52,2	Litva 31,7	Hrvatska 66,1

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 33 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2023.

	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	29,4	8/16	29,6	Rumunjska 14,0	Poljska 67,0
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	86,6	16/16	53,4	Estonija 15,9	Hrvatska 86,6
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	72,9	18/18	48,2	Cipar 22,4	Hrvatska 72,9
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	85,8	3/18	67,1	Cipar 13,4	Poljska 92,2
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	64,6	2/18	40,8	Švedska 17,7	Poljska 77,4
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	85,1	3/18	68,7	Cipar 15,9	Poljska 90,5
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	70,3	2/18	58,9	Estonija 41,4	Luksemburg 70,7

U 2023. godini u Hrvatskoj su TEA poduzetnici ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženoj osvještenosti o UN ciljevima održivog razvoja, a 'odrasli' u EU prosjeku.

Ovakve stavove poduzetnika uglavnom podržavaju i ocjene (u skali 0-10) koje su dali intervjuirani eksperti o izabranim dimenzijama ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, a koje se kreću oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 34).

Tablica 34 Ocjene eksperata o izabranim dimenzijama ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja, 2023.

	Hrvatska	EU		
		prosjeak	Najmanji	Najveći
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća daju svom društvenom doprinosu i socijalnoj odgovornosti	5,17	5,38	Rumunjska 4,22	Francuska 6,52
Percepcija prioritetnosti ekonomskih učinaka (performanci) novih i rastućih poduzeća	5,29	5,19	Cipar 4,12	Litva 6,59
Percepcija prioritetnosti energetske učinkovitosti i ekoloških praksi među novim i rastućim poduzećima	5,17	5,83	Rumunjska 4,59	Švedska 6,82
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća pridaju održivosti	4,94	5,68	Rumunjska 3,96	Švedska 7,78
Percepcija prioritetnosti koju Vlada i donositelji politika pridaju održivosti novih i rastućih poduzeća kroz nove regulative i zakone	4,69	4,73	Poljska 3,5	Nizozemska 5,93
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	85,1	68,7	Cipar 15,9	Poljska 90,5
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	70,3	58,9	Estonija 41,4	Luksemburg 70,7

U osvještavanje o važnosti UN ciljeva održivog razvoja važno je uključivanje svih, a posebno poslovnih asocijacija. Hrvatska gospodarska komora provodi istraživanja o spremnosti poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost (Pod povećalom 2), a Hrvatska udruga poslodavaca provodi edukacije o okolišnom, društvenom i korporativnom upravljanju - ESG²². Za daljnju operacionalizaciju primjene UN ciljeva održivog razvoja u oblikovanju strategija razvoja i poslovnih modela kojima se to može ostvariti, bilo bi dobro da se istraže stavovi članova tih asocijacija o UN ciljevima održivog razvoja, korištenjem GEM pristupa. Na taj način se mogu usporediti stavovi sa EU zemljama u kojima se provodi GEM istraživanje, te pokrenuti rasprava o suradnji s istraživačkim sektorom jer za primjenu pojedinih ciljeva su potrebna nova znanja i nova rješenja o promjenama poslovnih / proizvodnih procesa.

Pod povećalom 2

Spremnost hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost – 2023., nastavak istraživanja iz 2021. godine

Hrvatska gospodarska komora s tvrtkom Aposlon provela je u 2023. godini istraživanje o spremnosti hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju. Ovo istraživanje je nastavak provedenog istraživanja u 2021. godini. U istraživanju 2023. godine sudjelovalo je 165 hrvatskih poduzeća, od kojih 37 velikih, 49 srednjih i 29 malih, te 50 mikro poduzeća. Poduzeća su dodatno bila grupirana po nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti i po po županijama. Poduzeća su bila iz sljedećih djelatnosti:

- Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (NKD A)
- Rudarstvo i vađenje (NKD B)
- Prerađivačka industrija (NKD C)
- Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (NKD D)
- Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša (NKD E)
- Građevinarstvo (NKD F)
- Trgovina na veliko i malo (NKD G)
- Promet i skladištenje (NKD H)
- Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (NKD I)
- Informacije i komunikacije (NKD J)

Provedenom anketom u razdoblju 17. travnja do 10. srpnja 2023. godine prikupljeni su stavovi o 4 ključna područja zelene tranzicije:

- Procjena utjecaja zelene tranzicije na poslovanje,
- Procjena spremnosti poduzeća na zelenu tranziciju,
- Procjena utjecaja zelene tranzicije na interne procese,
- Prepoznavanje prilika za financiranje projekata iz EU fondova.

Rezultati istraživanja su omogućili procjenu utjecaja zelene tranzicije na poslovanje poduzeća:

- Više od 60% ispitanika zelenu tranziciju percipira pozitivno ili izrazito pozitivno, dok u 2021. godini nitko nije izrazio takav stav,
- 80% ispitanika slaže se da inovacije i tehnologije koje poduzetnici imaju namjeru razvijati su tehnologije vezane uz obnovljive izvore energije,
- 40,3% ispitanika istaknulo je financiranje projekata kao prepreku,

²² Hrvatska udruga poslodavaca ima cikluse radionica o okolišnom, društvenom i korporativnom upravljanju (ESG) <https://www.hup.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja-2030.aspx>

- 41,7 % ispitanika smatra da će zelena tranzicija imati pozitivan utjecaj na povećanje prihoda., 25 % ispitanika odgovorilo je da će zelena tranzicija imati najveći utjecaj na promjenu strukture prihoda, a 20,8 % da će zelena tranzicija kreirati priliku za nove izvore prihoda,

- 55,8 % ispitanika izrazilo je namjeru izrade strategije zelene tranzicije, a čak 25,6 % već je imalo razvijenu strategiju zelene tranzicije, za razliku od 2021. godine kada je samo 15,7 % ispitanika imalo razvijenu strategiju, a 15,1 % je uopće nije imalo namjeru izraditi.

Izveštaj završava s pet preporuka:

- Zelena tranzicija gospodarstva, ulaganje u održivost i postizanje održivog, klimatski neutralnog društva i dalje mora ostati strateška tema u djelovanju poslovne zajednice.

- Za što brži i učinkovitiji prijelaz na zelene tehnologije, nužno je daljnje pojašnjenje i usklađenje zakonskih akata, ali i ubrzanje birokracije kako bi se brže ishodili potrebni dokumenti i dozvole.

- Sinergija javnog i privatnog sektora i dalje predstavlja ključan element za potpuno iskorištavanje prilike koju donosi zelena tranzicija

- Poduzetnicima su potrebne konkretne informacije za uvođenje projekata zelene tranzicije, u čemu im mogu pomoći državna tijela i tvrtke za poslovno savjetovanje.

- Gospodarstvu je i dalje nužna stručna i kvalitetna savjetodavna pomoć u svim segmentima poslovanja

Više informacija dostupno je u Brošuri Analiza spremnosti hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost 2023., Hrvatska gospodarska komora i Apsolon d.o.o., rujan 2023.

<https://hgk.hr/documents/apsolon-hgkzelena-studija2023final651aaf6e93817.pdf>

Iskustvo u provedbi UN ciljeva održivog razvoja u razdoblju 2015. do 2030. otvorilo je niz pitanja o nedovoljnoj osvještenosti o individualnoj i institucionalnoj odgovornosti za njihovo ostvarenje, ali i ograničenosti raspoložive metrike za monitoring i evaluaciju postignutog. U toku je intenzivna rasprava o definiranju UN ciljeva održivog razvoja 2050, za čije ostvarenje su potrebne izuzetno koordinirane politike i programi kojima će se svi (ljudi i institucije) uključiti u ostvarivanje tih ciljeva. GEM istraživanje ima indikatore koji mogu obogatiti metriku praćenja realizacije UN ciljeva održivog razvoja (Singer et. al., 2023), a aktivnost Hrvatske gospodarske komore u praćenju spremnosti hrvatskih poduzeća na zelenu tranziciju za klimatsku neutralnost je dobar primjer obogaćivanja informacijske osnovice relevantne za odlučivanje o aktivnostima za ostvarenje UN ciljeva održivog razvoja.

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su prisutne, ali se smanjuju

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Uključenost u poduzetničku aktivnost (rodnost, dob, obrazovanost) jedna je od ključnih karakteristika pravednog društva, jer govori o izjednačenom pristupu prilikama samozapošljavanja i pokretanja poslovnih pothvata, a time i zaposlenosti. Sektorska specijalizacija poduzetničke aktivnosti govori o atraktivnosti pojedinih sektora odnosno mogućoj konkurentnosti. Teritorijalna uravnoteženost poduzetničke aktivnosti predstavlja svojevrsni indikator kvalitete života u zemlji. Pokazatelji rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti relevantni su za praćenje ostvarivanja UN održivih razvojnih ciljeva²³ (cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10 Smanjenje nejednakosti; cilj 5 Rodna ravnopravnost; cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura; cilj 4 Kvalitetno obrazovanje; cilj 17 Partnerstvo...).

Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti temelji se samo na pokazateljima o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (poslovni pothvati do 3,5 godina starosti - TEA).

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob

Rodna neuravnoteženost poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj zadržava se na razini koja je iznad prosjeka EU zemalja oscilirajući između 1,7 do 1,8 puta više muškaraca nego žena s novopokrenutim poslovnim pothvatima (u 2023. godini je 1,8) (Tablica 35). Uravnoteženiji odnos muškaraca i žena u poduzetničkoj aktivnosti češći je u manje razvijenim zemljama gdje se žene samozapošljavaju zbog nezaposlenosti i siromaštva (iz nužde). Međutim uravnoteženost može biti prisutna i u visoko razvijenim zemljama (npr. Nizozemska 1,25 u 2023.), kada žene češće postaju poduzetnički aktivne zbog uočene prilike.

Tablica 35 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2021.	15,5	9,2	1,7	1,5	1,0 Španjolska, Rumunjska
2022.	17,0	9,5	1,8	1,6	1,0 Španjolska
2023.	16,4	9,9	1,7	1,5	0,8 Litva

Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji (skrb o djeci, kućne usluge, programi za djecu nakon škole, skrb za starije...)²⁴.

Muškarci i žene razlikuju se po razlozima pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 36).

²³ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 11.6.2024.

²⁴ Po mišljenju intervjuiranih eksperata u 2023. godini, ocjena podrške ženama u njihovim poduzetničkim aktivnostima u Hrvatskoj (3,38) je ispod prosjeka ocjena eksperata u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (4,05) (skala ocjena 0-10). Najviše ocjene imale su Litva (6,19), Švedska (6,12) i Latvija (5,55)..

Tablica 36 Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %* - 2023.

	Muškarci 2023.	Žene 2023.
Napraviti promjenu u svijetu	31,8	40,9
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	53,2	54,4
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	26,1	21,4
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	53,6	67,5

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

U 2023. godini povećala se prisutnost razloga 'napraviti promjenu u svijetu' zbog kojeg žene ulaze u poduzetničku aktivnost, što je dovelo do razlike od 10 postotnih poena u odnosu na muškarce. Značajno se povećala razlika (s šest postotnih poena u 2022. godini na 14 postotnih poena u 2023. godini između žena i muškaraca u pokretanju poslovnog pothvata jer nemaju mogućnost zaposlenja. Obiteljsku tradiciju češće nastavljaju muškarci (26,1% vs. 21,4%).

U 2023. godini je rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti po dobnoj strukturi na razini prosjeka u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 37).

Tablica 37 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2021.	13,5	37,3	22,8	17,7	8,8
2022.	9,4	41,0	26,6	16,6	6,5
2023.	12,4	29,5	29,4	17,0	11,7
EU					
EU 2021.	12,5	31,3	27,5	19,0	9,7
EU 2022.	14,1	30,9	28,6	16,9	9,5
EU 2023.	14,1	31,9	28,2	16,2	9,6
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku					
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	13,5	30,2	26,9	18,8	10,7
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	13,8	33,9	23,1	17,9	10,3
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2023.	14,8	30,1	27,3	17,4	10,5

Povezivanje obilježja rodnosti i dobi sa poduzetničkom aktivnosti ne daje konzistentan obrazac, što je povezano s veličinom uzorka – u 2023. godini taj pokazatelj je najmanje uravnotežen u dobnim skupinama 45-54 i 35-44 (Tablica 38), u korist poduzetničke aktivnosti muškaraca.

Tablica 38 Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodnosti - TEA Muškarci/TEA Žene

Dobne skupine	TEA Muškarci / TEA Žene		
	2021.	2022.	2023.
18-24	2,8	2,4	1,6
25-34	1,3	1,7	1,3
35-44	1,9	2,1	1,9
45-54	1,4	1,3	2,2
55-64	3,1	1,6	1,5
Prosjek	1,7	1,8	1,7

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Povezanost individualne poduzetničke aktivnosti i ovladanosti poduzetničkim kompetencijama (znanje i vještine u prepoznavanju prilika i transformaciji prepoznatih prilika u poslovne pothvate) potvrđuju GEM istraživanja i u 2023. godini, kao i u prethodnim godinama.

Te spoznaje značajne su za nositelje nacionalnih politika, jer mogu pratiti promjene u kapacitetu znanja za poduzetničko djelovanje na nacionalnoj, po mogućnosti i na sub-nacionalnoj, razini. Obrazovanost za poduzetničke kompetencije je relevantno i za procjenu postignuća određenih UN ciljeva održivog razvoja (npr. cilj 4 Kvalitetno obrazovanje; cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10 Smanjenje nejednakosti; cilj 5 Rodna ravnopravnost; cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura; cilj 17 Partnerstvo...).

Ljudi obrazovaniji u području poduzetničkih kompetencija su i poduzetnički aktivniji, ne samo u Hrvatskoj nego i u grupi zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje, grupa zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) (Tablica 39).

Tablica 39 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Tercijarno obrazovanje	Postdiplomsko obrazovanje
2021.	3,7	10,3	14,4	27,1
2022.	5,4	10,8	16,2	23,1
2023.	2,4	12,2	12,7	27,1
EU, 2021.	5,2	7,1	9,4	12,1
EU, 2022.	5,8	7,4	10,9	11,3
EU, 2023.	6,5	8,0	10,2	14,2
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	8,9	11,0	12,1	14,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	8,5	10,8	13,5	16,0
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2023.	10,6	11,8	13,6	16,6

Činjenica da osobe s višom razinom obrazovanja za poduzetničke kompetencije su i poduzetnički aktivnije snažan je argument zašto svi trebaju imati pristup takvom obrazovanju, ne samo kroz ekonomsko obrazovanje nego i kroz obrazovanje za STEM / STEAM profesije (Pod povećalom 3).

Pod povećalom 3

Poduzetničke kompetencije i STEM / STEAM profesije

Iako smo okruženi poduzetnicima koji su po obrazovanju inženjeri, liječnici, umjetnici, o poduzetničkom obrazovanju se uglavnom govori kao dijelu ekonomskog obrazovanja. A to je u suprotnosti s pojmom poduzetničkih kompetencija, definirane kao osposobljenost za djelovanje kojim se prilike i ideje transformiraju u vrijednosti za druge, a vrijednost može biti financijska, kulturološka ili društvena (Bacigalupo et al., 2016). Rezultat višegodišnjeg rada eksperata iz raznih zemalja Europske unije, rezultirala je 2018. godine prihvaćanjem okvira za definiranje poduzetničkih kompetencija EntreComp (The Entrepreneurship Competence Framework). EntreComp može biti korišten na različite načine, prvenstveno u području formalnog i neformalnog obrazovanja, na primjer:

- Za oblikovanje obrazovnih politika i praktične primjene u cilju razvoja poduzetničkog načina razmišljanja;
- Za dizajniranje programa za razvoj poduzetničkih kompetencija na svim razinama formalnog i neformalnog obrazovanja, kao i za cijeloživotno obrazovanje; u različitim sektorima gospodarstva

- Za podržavanje training programa edukatora i učitelja kako bi ovladali načinom osposobljavanja za poduzetničke kompetencije;
- Za evaluaciju osposobljenosti za primjenu poduzetničkih kompetencija.

Koristan resurs: EntreComp: a practical guide, EntreComp Europe, November 2020

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://entrecampeurope.eu/wp-content/uploads/EntreComp-A-Practical-Guide-English.pdf

U tom kontekstu je povezivanje poduzetničkih kompetencija sa STEM (science, technology, engineering, mathematics) profesijama i STEAM (science, technology, engineering, ARTS, mathematics) profesijama omogućilo odmak od tradicionalnog stava da su poduzetničke kompetencije rezervirane samo za ekonomske obrazovne programe. Taj iskorak je važan, jer omogućava pristup SVIMA za ovladavanje poduzetničkim kompetencijama, a onda se osnaživanjem svih kroz kapacitet osobnog djelovanja (proaktivnost, inovativnost u definiranju i rješavanju problema, odgovornost za vlastite izbore) doprinosi i ostvarivanju koncepta aktivnih građana. Aktualnost ovih razmišljanja potvrđuju i brojni istraživački radovi fokusirani na STEM / STEAM i poduzetničke kompetencije (npr. Deveci, İ., Seikkula-Leino, J., 2023; Yu, W., Zheng, Z. & He, J., 2024.)

Iskustvo Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku je pionir u uvođenju poduzetničkih kompetencija u obrazovanje ne samo u Hrvatskoj nego i u Europskoj uniji (od 2000. godine), ali je zbog nerazumijevanja uprave sveučilišta taj program, dizajniran kao interdisciplinarni, realiziran na Ekonomskom fakultetu u Osijeku (znanstveni magisterij / diplomski / prijediplomski). Ipak, interdisciplinarni doktorski studij **PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST** izvodi se od 2010. godine kao sveučilišni studij u okviru konzorcijskog sporazuma sveučilišta Durham, UK; Turku, Finska; Maribor, Slovenija i Klagenfurt, Austrija.

Poduzetništvo, kulturologija i psihologija - zajedno

Od 2010. godine, profesorski tim smjera Poduzetništvo na Ekonomskom fakultetu u Osijeku je otvorio mogućnost za uključivanje studenata iz ostalih sastavnica sveučilišta u programe obrazovanja za poduzetničke kompetencije.

Početak je bio sa studentima Odjela za kulturologiju, ali su najčešće sudjelovali studenti prijediplomskog studija Psihologija koji se izvodi na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku. Simbolične brojke (2 studenta u 2022./2023., 2 studenta u 2023./2024.) nisu obeshrabile. U akademskoj godini 2024./2025. 20 je upisanih studenata (18 studenata na predmetu Poduzetništvo i 2 studenta na predmetu Pokretanje poslovnog pothvata).

Odjel za biologiju i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Osijeku pokrenuli inovativni interdisciplinarni program cjelovitog učenja "BIOPODUZETNIŠTVO - zeleni koncepti u poslovanju"

Ovaj program namijenjen je osobama koje žele razviti svoje poduzetničke kompetencije te ih integrirati sa znanjima iz područja biologije i principima održivog poslovanja, stvarajući temelje za razvoj novih proizvodnih tehnologija i inovativnih poduzetničkih inicijativa. Glavni cilj programa je poduprijeti polaznike u samoaktualizaciji, pretvarajući ih u poduzetne pojedince, koji svojim djelovanjem doprinose razvoju konkurentnog i održivog gospodarstva.

Program je prvenstveno usmjeren na magistre i inženjere iz bioloških, biomedicinskih, biotehničkih i srodnih znanosti. Otvoren je za sve koji žele unaprijediti svoje poduzetničke kompetencije bez obzira na to žele li započeti vlastiti poduzetnički pothvat ili samo ojačati svoju proaktivnost, inovativnost i odgovornost za osobne izbore.

Školarinu programa financira Hrvatski zavod za zapošljavanje kroz vaučere za zaposlene i nezaposlene polaznike, ali ne i za studente.

Prvo izdanje programa ostvareno je od 25.4.2024. do 18.6.2024. godine, sa pet polaznika koji su završili Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek, Odjel za biologiju Osijek – 2 polaznika, Medicinski fakultet Osijek, Agronomski fakultet Zagreb. Program je završio prezentacijom poslovnih planova za pojedinačno identificirane poslovne i projektne ideje, što su polaznici ocijenili kao obogaćivanje svojih kompetencija.

Ovaj primjer interdisciplinarnе suradnje nastavnika povezivanjem STEM profesija s poduzetničkim kompetencijama postaje neminovnost u procesima razvoja relevantnih znanja, temeljenih na integriranju spoznaja iz različitih disciplina.

<https://biologijaunios.wixsite.com/biopoduzetnistvo>

Obrazovna razina ljudi utječe i na poduzetničke atribute - obrazovaniji ljudi češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i češće namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine (Tablica 40).

Tablica 40 Obrazovna razina i poduzetnički atributi - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti*

Obrazovna razina		Vide dobre prilike u sredini gdje žive u narednih 6 mjeseci		Imaju znanje i vještine za pokretanje poslovnog pothvata		Imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine		Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine	
		Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	2021.	4,9	3,9	8,8	2,4	5,1	1,6	6,0	2,7
	2022.	5,5	2,8	6,7	2,6	4,4	2,7	4,2	3,5
	2023.	6,6	3,9	9,5	2,6	6,1	2,1	6,1	3,5
Srednja škola	2021.	62,6	53,9	62,0	54,2	57,4	56,5	59,2	55,6
	2022.	61,1	53,3	60,4	53,9	56,5	52,9	57,8	54,2
	2023.	58,6	49,6	57,2	52	54,5	52,7	57,3	51,9
Tercijarno obrazovanje	2021.	27,0	35,3	26,8	36,3	32,5	34,7	30,3	34,9
	2022.	27,0	37,1	27,6	34,9	32,1	36,0	32,5	34,0
	2023.	31,1	37	28,7	36,4	33,7	34,9	31,3	36,3
Postdiplomsko obrazovanje	2021.	5,5	6,9	2,5	7,2	5,0	7,2	4,6	6,7
	2022.	6,1	6,8	4,6	8,6	6,7	8,4	5,1	8,4
	2023.	3,7	9,5	4,6	9	5,8	10,4	5,3	8,3
Ukupno (po godinama)		100	100	100	100	100	100	100	100

*mala razlika do 100% su oni bez obrazovanja

Ovako stabilni obrazac povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, uvjerenost o vlastitoj osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera pokretanja poslovnog pothvata) obavezuje obrazovni sektor da osigura svima pristup obrazovanju za poduzetničke kompetencije. Bez toga, obrazovanje kao komponenta poduzetničke okoline ne doprinosi stimuliranju poduzetničke aktivnosti, nego je ograničenje za jačanje individualnog kapaciteta za poduzetničko djelovanje.

Strah od promašaja djeluje dosta 'demokratizirajuće', jer iako najveću razinu straha od promašaju imaju anketirani s najnižom razinom obrazovanja za poduzetničke kompetencije, razlike nisu jako značajne. To se potvrdilo i u 2023. godini: 56% svih ispitanika s nižim od srednjoškolskog obrazovanja ne bi pokrenulo poslovni pothvat zbog straha od promašaja; 49% ispitanika sa srednjoškolskim obrazovanjem i 47% onih s višom razinom od srednjoškolskog obrazovanja. Ovi podaci upućuju na značaj obrazovanja za poduzetničke kompetencije, ne samo za prepoznavanje prilika i oblikovanja namjera za poduzetničko djelovanje, nego i za razumijevanje promašaja. Promašaj je dio iskustvenog učenja, pri čemu bi oslobađanju od straha od promašaja doprinijelo i da se 'časni' promašaj ne stigmatizira niti od strane institucija (npr. banaka) niti u javnosti.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

GEM prati ranu poduzetničku aktivnost (mjerenu TEA indeksom) u 11 različitih djelatnosti koje su grupirane u četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima²⁵ (Tablica 41).

Tablica 41 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel sektora u TEA aktivnostima - %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			poduzećima (B2B)	potrošačima (B2C)
2021.	11,2	26,6	25,6	36,6
2022.	11,2	23,3	32,7	32,8
2023.	8,0	22,2	33,5	36,4
EU, 2021.	6,5	22,4	26,6	44,5
EU, 2022.	5,1	21,5	29,0	44,5
EU, 2023.	5,2	19,4	27,2	48,2
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	4,1	21,4	24,6	49,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2022.	3,9	19,6	26,6	49,8
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2023.	4,3	18,6	24,5	52,6

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti ne mijenja se u kratkom razdoblju, što se vidi i iz Tablice 44. Ono što razlikuje situaciju u Hrvatskoj od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju je u tome što i u 2023. godini Hrvatska ima značajnije manje novopokrenutih poslovnih pothvata u sektoru usluga za potrošače (za oko 12 postotnih poena, i ta razlika je konstantna od 2021. godine).

Strateška orijentacija i konkurentnost gospodarstva bi trebala biti vidljiva i kroz sektorsku rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti, ali podaci to ne podržavaju. Nepostojanje konzistentne dugoročne strateške razvojne orijentacije otežava postizanje konkurentnosti unutar pojedinih sektora. Poduzetnička aktivnost se događa kao interakcija pojedinca / grupe ljudi s poslovnom okolinom, što znači da namjeru poduzetničkog djelovanja odnosno jačanje pametne specijalizacije može 'ugušiti' ne-stimulirajuća poslovna okolina. Iako je Hrvatska značajno popravila svoj rang po razini inovativnosti (rang 44. od 132 zemlje - Global Innovation Index 2023 (WIPO, 2023:110)), najveća slabost je u poslovnoj okolini (127. mjesto od 132 zemlje), a politike za poslovanje (rang 112) i poduzetničke politike i kultura (rang 84) imaju ograničavajući utjecaj. To potvrđuju i rezultati GEM istraživanja o kvaliteti poslovne okoline, prikazani u poglavlju 4.

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su prisutne, ali se smanjuju

Regionalnu rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti GEM istraživanje prati korištenjem grupiranja NUTS3 statističkih teritorijalnih jedinica (županije i Grad Zagreb), po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica

²⁵ Ekstraktivna industrija: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo; Prerađivačka industrija: građevinarstvo, prehrambena industrija, transport, komunikacije, komunalne usluge, veleprodaja; Usluge orijentirane poduzećima (B2B): financijske usluge, nekretnine, sve poslovne usluge; Usluge orijentirane potrošačima (B2C): maloprodaja, motorna vozila, hotelski smještaj, ugostiteljstvo, zdravstvene usluge, obrazovanje, socijalne usluge, rekreativne djelatnosti.

- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska
- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

Regionalne razlike u pokazateljima poduzetničke aktivnosti (pokretanje poslovnog pothvata) potvrđuju koliko je važno kontekstualizirati nacionalne razvojne politike na subnacionalnoj razini. U promatranom razdoblju stabilni rast pokretanja poslovnih pothvata imale su regije Zagreb i okolica, Slavonija i Baranja, te Dalmacija (Tablica 42).

Tablica 42 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije

Godina	Zagreb okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2021.	13,1	9,1	13,2	9,0	14,8	13,1	12,4
2022.	14,7	10,4	7,8	14,7	16,2	15,7	13,3
2023.	15,5	12,2	9,3	12,9	9,9	15,9	13,2

Pokretanju poslovnog pothvata prethodi prepoznavanje prilike i oblikovanje namjere o poduzetničkom aktiviranju. Najviša razina percepcije o prilikama (Tablica 43) u Zagrebu i okolici (u 2023. godini je gotovo četiri puta viša nego u Lici i Banovini), ne rezultira i toliko većom poduzetničkom aktivnosti. Intenzitet poduzetničke aktivnosti mjeren pokretanjem poslovnog pothvata (TEA indeksom) gotovo je izjednačen između te dvije regije (Tablica 42). To može značiti da u Zagrebu i okolici postoje i druge opcije (zapošljavanje umjesto samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata), dok su u Lici i Banovini takve opcije ograničene, te su ljudi u Lici i Banovini prisiljeni pokretati poslovne pothvate (češće zbog nužde, nego zbog uočene prilike). Istovremeno, stabilne razlike u percepciji o prilikama otvaraju pitanje o razlozima takvih razlika (npr. pristup obrazovnim mogućnostima, infrastruktura, suradnja s istraživačkim institucijama..., odnosno različita kvaliteta neposredne poduzetničke okoline).

Tablica 43 Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Ukupno
2021.	28,3	15,5	16,9	7,3	13,6	18,4	100
2022.	29,7	13,9	15,5	6,5	13,2	21,2	100
2023.	30,0	15,8	16,7	7,7	11,4	18,4	100

Uz prepoznavanje prilika za pokretanje poslovnog pothvata potrebna je i namjera da se to učini. Namjera može biti rezultat različitih razloga / motivacije: ili nužde (nema druge opcije ostvarivanja prihoda) ili želje da se iskoristi neka prepoznata prilika (Tablica 44 i Tablica 45).

Tablica 44 Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2021.	25,9	22,9	27	25,1	34,4	32,8	27,9
2022.	28,1	25,2	20,8	21,6	29,0	29,9	26,4
2023.	32,4	26,5	19,7	24,2	27,8	31,6	28,0

Ovisno o regiji u kojoj žive anketirani sudionici istraživanja razlikuje se struktura razloga zašto se netko odlučuje pokrenuti poslovni pothvat (Tablica 45).

Tablica 45 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj, 2023. – % odrasle populacije

	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
Napraviti promjenu u svijetu	36,1	40,9	36,9	25,8	34,4	34,3	34,7
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	58,0	48,7	53,3	63,5	60,3	48,3	55,4
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	21,7	22,0	17,8	36,5	29,6	28,4	26,0
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	54,4	78,1	52,4	52,7	43,6	65,3	57,8

'Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' dominira nad svim ostalim razlozima u svim regijama, međutim najviše je zastupljen u regiji Slavonija i Baranja koja ima i najnižu razinu razvijenosti, najniži BDP pc i najvišu razinu rizika od siromaštva.

Zanimljivo je konstatirati da u ostvarivanju promjena na regionalnoj razini kroz poduzetničku aktivnost strah od promašaja nema značajnu ulogu. U 2023. godini najmanji strah od promašaja imaju ispitanici u regiji Lika i Banovina, možda i zbog toga što su u toj regiji druge opcije zapošljavanja ograničene (Tablica 46).

Tablica 46 Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2021.	48,7	49,9	52,6	46,5	46,7	52,6	49,9
2022.	50,7	53,9	57,4	54,6	50,8	48,5	52,7
2023.	47,0	51,7	50,9	40,6	44,9	49,4	47,4

I u 2023. godini regionalne razlike u prepoznavanju prilika, razlozima i namjerama za ulazak u poduzetničku aktivnost (bez obzira na sličnost po strahu od promašaja) (Tablice 43 – 46) potvrđuju da djelotvorna regionalna razvojna politika mora uvažavati te razlike, te omogućiti razvoj diferencirane podrške onima koji se žele poduzetnički aktivirati (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Razvojna neuravnoteženost Hrvatske je dugotrajna karakteristika koju potvrđuju razni pokazatelji, kao što je bruto domaći proizvod po stanovniku, stopa (ne)zaposlenosti, struktura obrazovanja, koncentracija poduzeća i njihovi poslovni rezultati i dr. GEM pokazatelji na sub-nacionalnoj razini (regionalnoj) također upozoravaju na razlike u poduzetničkoj aktivnosti koje dopunjavaju sliku o razvojnoj neuravnoteženosti.

Od 2010. godine razvijenost na razini lokalnih jedinica prati se i kompozitnim indeksom razvijenosti²⁶. Indeks razvijenosti koji se primjenjuje od 13. siječnja 2024. je statistički izračun, temeljen na nepromijenjenoj metodologiji kao i izračun indeksa iz 2018. godine ali na aktualiziranim podacima iz razdoblja 2020-2022. godine: stope nezaposlenosti, dohotka po stanovniku, proračunskih prihoda jedinica lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, općeg kretanja stanovništva, stope obrazovanosti i indeksa starenja. Indeks razvijenosti omogućava uvid u razine razvijenosti pojedinih jedinica regionalne / lokalne samouprave i promjene

²⁶ Do sada su provedena četiri izračuna indeksa razvijenosti: 2010. godine (razdoblje 2010.-2013.), 2013. godine (razdoblje 2014.-2016.), 2018. godine (razdoblje 2017-2019.), te 2024. godine (razdoblje 2020.-2022.).
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741>, pristupljeno 5.3.2024.

tokom vremena. Budući da se ovom publikacijom prikazuju rezultati GEM istraživanja za 2023. godinu, korišten je ovaj zadnji raspoloživi indeks razvijenosti²⁷.

Odlukom Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (Narodne novine 132/2017) utvrđeno je razvrstavanje županija u 4 skupine – 2 ispodprosječne²⁸ i 2 iznadprosječne skupine, od 1.1.2018.:

- u I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave – najmanja razina razvijenosti - značajno ispod prosjeka
- u II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave – ispod prosjeka
- u III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave – iznad prosjeka
- u IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave – značajno iznad prosjeka

Radi dobivanja boljeg uvida u povezanost poduzetničke aktivnosti i pokazatelja razvijenosti za svaku 'regiju' izrađena je osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti, koji su korišteni iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci). Pri tome je uočen problem raspoloživosti pokazatelja razvijenosti na sub-nacionalnoj razini: ili su vremenski neusklađeni ili su metodološki neusklađeni ili ih nema (najbolji primjer je pokazatelj o zaposlenosti, posebno na razini županija - Pod povećalom 4).

Pod povećalom 4

Potruga za podatkom o stopi zaposlenosti po županijama – vježbanje strpljenja, imaginacije i razočarenja (od definicija do brojki)

Javni statistički servis u svakoj je zemlji izvor bogatog portfelja podataka čija vjerodostojnost se temelji na teorijski utemeljenom metodološkom pristupu, koji je u skladu s međunarodnim standardima. Kod nas je to Državni zavod za statistiku (DZS), a kao članici Europske unije, važno je da budemo usklađeni sa standardima EUROSTAT-a.

DZS izračunava stopu zaposlenosti korištenjem sljedećih definicija

(<https://podaci.dzs.hr/2024/hr/76780>):

- Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu.
- Zaposleni su osobe u dobi od 15 do 89 godina koje su u referentnom tjednu provođenja Ankete o radnoj snazi radile barem jedan sat za plaću ili naknadu u novcu ili naturi (tj. osobe koje su zasnovale radni odnos s poslodavcem na neodređeno ili određeno vrijeme, neovisno o duljini radnog vremena i vlasništva pravne osobe).
- Radno sposobno stanovništvo čine osobe s navršених 15 i više godina i uključuje zaposlene, nezaposlene i neaktivne osobe.

Korištenjem ovih definicija, stopa zaposlenosti (odnos zaposlenih i radno sposobnog stanovništva 15+) je u 2023. godini bila 49,1%.

Ako se interval za definiranje radno sposobnog stanovništva ograniči na 15-64 godine starosti, tada je stopa zaposlenosti u 2023. godini bila 65,7%

EUROSTAT definira stopu zaposlenosti kao postotak zaposlenih od radne populacije u starosnoj skupini 20-64 godina i referira se na metodološki pristup evaluiran svakih pet godina od strane International Labour

²⁷ <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/indeks%20razvijenosti/Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izrac%CC%8Cun%20indeksa%20razvijenosti.pdf>, pristupljeno 5.3.2024.

²⁸ Promjenama iz 2017. godine definirano je da status potpomognutih područja imaju sva područja ispod prosjeka razvijenosti Republike Hrvatske. Izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju (NN 132/17) definirano je novo razvrstavanje jedinica područne/lokalne uprave, s početkom važenja od 1.1.2018., koje se koristi u ovoj publikaciji.

Office. EUROSTAT stopu zaposlenosti može izračunavati u četiri starosne skupine radno sposobne populacije skupine (15-64, 20-64, 25-54 ili 55-64).

Prema EUROSTAT-u, u 2023. godini Hrvatska ima nisku stopu zaposlenosti (70,7%) radno sposobnog stanovništva u starosnoj skupini 20-64. Iza nas je Španjolska (70,5%), Rumunjska (68,7%) i Italija (66,3%), te smo ispod EU prosjeka (75,3%). Najveću razinu stope zaposlenosti – iznad 80% imaju Nizozemska (83,5%), Finska (82,6%), Estonija 82,1%), Češka (81,7%), Malta (81,7%). Njemačka (81,1%), Mađarska (80,7%).

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/d/df/Map1_Employment_rate_2023.png

International Labour Office definira osobu zaposlenom ako je starija od 15 godina i bila je u periodu kada se obavlja istraživanje angažirana u nekoj aktivnosti proizvodnje roba i usluga za plaću ili profit. Stopa zaposlenosti izračunava se kao postotak broja zaposlenih od ukupnog broja radnog kontingenta stanovnika (od 15 godine starosti).

OECD se služi istom definicijom kao i ILO, ali se broj zaposlenih utvrđuje u starosnoj skupini 15-64, te se stopa zaposlenosti izračunava u tom kontingentu stanovništva.

Stopa zaposlenosti ovisi o dinamici dvije kategorije – broja zaposlenih i veličini kontingenta radno sposobne populacije. Zbog toga je potrebno znati precizne definicije koje se koriste u utvrđivanju obje kategorije (vrijeme prikupljanja podataka, kako se definira teritorijalni kriterij: tamo gdje je osoba zaposlena ili gdje živi...), jer ovisno o tome, stopa zaposlenosti može biti značajno različita.

Samo Državni zavod za statistiku ima oba podatka (broj zaposlenih i broj osoba koji čine radno sposobnu populaciju – zaposleni + nezaposleni + neaktivni) za utvrđivanje stope zaposlenosti. Portal za napredno praćenje tržišta rada Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP) prati podatke o broju zaposlenih i ukupnoj radnoj snazi (zaposleni + nezaposleni, bez neaktivnih), pa se iz njihovih podataka ne može izračunati stopa zaposlenosti, jer nemaju podatke o radno sposobnoj populaciji, a nemaju ih, jer to još nije dogovoreno sa DSZ. Ali zašto MROSP ili bilo koja druga institucija ne koristi podatke DZS i dograđuje je s nekim specifičnostima iz svog područja, prethodno dogovoreno među institucijama kako bi se izbjeglo ponavljanje, ili uvođenje paralelnih različitih metodoloških pristupa, što rezultira različitim brojkama za istu kategoriju indikatora.

A zaposlenost na subnacionalnoj razini?

Kada hoćete naći podatke o zaposlenosti u Hrvatskoj, po županijama, onda je to još teže, gotovo nemoguće. Na županijskoj razini postoje podaci o zaposlenim i nezaposlenim, podaci o aktivnom stanovništvu (zaposleni i nezaposleni), ali ne postoje podaci o radno sposobnom stanovništvu, te se stopa zaposlenosti ne može izračunati.

(<https://podaci.dzs.hr/media/xpkfrkth/zaposlenost-i-place-pregled-po-zupanijama.xlsx>)

Ipak, EUROSTAT ima podatke o stopi zaposlenosti ali na razini NUTS 2 statističkih regija, pri čemu se radno sposobna populacija može promatrati u četiri starosne skupine (15-64, 20-64, 25-54 ili 55-64). Korištenjem starosne skupine 20-64, stope zaposlenosti u 2023. godini su:

Panonska Hrvatska 62,8%

Jadranska Hrvatska 70,7%

Sjeverna Hrvatska 73,6%

Grad Zagreb 77,9%

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_r_lfe2emprtn/default/table?lang=en

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike ima Portal za napredno praćenje tržišta rada s vrlo bogatom bazom podataka o zaposlenim i nezaposlenim, između ostalog i po županijama (po dobi i spolu, razini obrazovanja, 10 najviše prisutnih djelatnosti, 10 najčešće prisutnih zanimanja) u mjesečnoj dinamici od ožujka 2018. godini. Niti u ovoj bazi podataka nema podatka o stopi zaposlenosti, jer nema ni podatka o radno sposobnom stanovništvu. Osim toga za pristup toj bazi morate dobiti dozvolu! Zašto ti podaci nisu javno dostupni?

<https://trzisterada.gov.hr/> (Portal za napredno praćenje tržišta rada)

Zašto je to važno za interpretaciju rezultata GEM istraživanja?

Europska unija je 2017. godine definirala strategiju promoviranja pravednih i efikasnih tržišta rada i sustava socijalne skrbi, u kojoj je jedan od ciljeva postići stopu zaposlenosti od 78% (u kategoriji stanovništva starosti 20-64) do 2030. godine. Poduzetničke aktivnosti kroz pokretanje poslovnih pothvata i njihovog rasta tome doprinose (ili ne), ovisno o kontekstu poduzetničke okoline i osposobljenosti pojedinaca da svojim znanjima prepoznaju prilike i pretvore ih u inovativne pothvate.

U 2023. godini stope zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini upozoravaju na značajno zaostajanje Panonske Hrvatske, dok je npr. Grad Zagreb već na razini očekivane razine zaposlenosti od 78% predviđene za 2030. godinu.

Stopa zaposlenosti važan je test za provjeru koliko je percepcija odrasle populacije o poduzetničkim aktivnostima u nekoj zemlji (prepoznata kroz GEM istraživanje) relevantna za razumijevanje promjena stope zaposlenosti. Ako je podatak o stopi zaposlenosti nepouzdan, ili čak i nepostojeći, onda se to odražava i na pouzdanost povezivanja istraživačkih rezultata s postojećom metrikom.

Iako nema podataka o stopi zaposlenosti po županijama, provjerili smo u kojoj mjeri se razlikuju podaci o broju zaposlenih u 2022. godini (kao jednog od elemenata izračuna stope zaposlenosti) između Državnog zavoda za statistiku (DZS – ukupno zaposleni prema administrativnim izvorima), Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZZ) i Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (MROSP, 12/2022) - pristup je ostvaren nakon podnošenja zahtjeva!

Grad Zagreb (broj zaposlenih)

DZS 449 598

HZZZ 472 478 (4,8% više nego u DZS)

MROSP 479 128 (6,2% više nego DZS)

Zagrebačka županija (broj zaposlenih)

DZS 99 629

HZZZ 88 823 (12,2% manje nego u DZS)

MROSP 91 146 (9,3% manje nego u DZS)

Brodsko-posavska županija (broj zaposlenih)

DZS 36 860

HZZZ 40 830 (9,7% više nego u DZS)

MROSP 41 806 (11,8% više nego u DZS)

Ove razlike nisu zanemarive i otvaraju niz pitanja o efikasnosti praćenja tržišta rada (zašto postoje različite definicije, različite metodologije / različita vremena prikupljanja podataka, zašto ne postoji suradnja institucija u prikupljanju i razmjeni podataka, zašto podaci nisu javno dostupni...).

A koliko puta smo čuli i od eksperata i od političara da politike i strategije trebaju biti utemeljena na činjenicama – kojim?

I još nešto – u javnoj raspravi (političkoj, medijskoj) gotovo isključivo se koristi pokazatelj stope nezaposlenosti, a stopa zaposlenosti ostaje nepoznata. A to je ključni pokazatelj pravca jačanja nacionalnog gospodarstva i blagostanja u društvu. Nezaposlenost se može smanjiti odlaskom ljudi, a zaposlenost se može povećati ostankom i dolaskom ljudi – u tom kontekstu je istraživanje poduzetničkih aktivnosti odrasle populacije u ekosustavu koji djeluje stimulirajuće a ne ograničavajuće u takvim procesima izuzetno relevantno za nužne intervencije u jačanju zaposlenosti.

Osobna karta izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti za regiju sadrži podatke o:

- fizičkim pokazateljima (površina, stanovništvo, vitalni indeks).
- ljudskom kapitalu (obrazovanost).
- razvijenosti (bruto domaći proizvod, nezaposlenost, rizik od siromaštva)
- poslovnoj demografiji i poslovnoj uspješnosti.

Regije su rangirane od 1 – regija s najvišim prosječnim vrijednostima do 6 – regija s najnižim prosječnim vrijednostima izabranih „tvrdih“ pokazatelja razvijenosti.

Izvori za korištene „tvrde“ pokazatelje razvijenosti regija su:

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2021. godina
<https://podaci.dzs.hr/2024/hr/77029>, pristupljeno 5.3.2024.
- Broj stanovnika, 2022. godina
Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2022., Priopćenje DZS od 8.9.2023.
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58063>, pristupljeno 5.3.2024.
- Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih), 2022. godina – Priopćenje DZS od 20.7.2023.
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58059>, pristupljeno 5.3.2024.
- Obrazovanost, 2021. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. godine, Državni zavod za statistiku
<https://dzs.gov.hr/vijesti/kontinuiran-rast-udjela-visokoobrazovanog-stanovnistva/1594>, pristupljeno 5.3.2024.
- Nezaposlenost, 2023. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2022. godini
Pokazatelji se temelje na konceptu relativnog siromaštva, koji uzima u obzir raspoloživi dohodak kućanstva, broj članova u kućanstvu (veličinu kućanstva) i distribuciju dohotka unutar populacije. Osnovni je pokazatelj stopa rizika od siromaštva. To je postotak osoba koje imaju raspoloživi ekvivalentni dohodak ispod praga rizika od siromaštva. Stopa rizika od siromaštva ne pokazuje koliko je osoba stvarno siromašno, nego koliko njih ima dohodak ispod praga rizika od siromaštva. Prag rizika od siromaštva postavljen je na 60% od srednje vrijednosti (medijana) ekvivalentnoga raspoloživog dohotka svih osoba. Prag rizika od siromaštva u 2022. za jednočlano kućanstvo iznosio je 5.255,82 EUR (39.600 HRK) na godinu, dok je za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14 godina iznosio 11.037,23 EUR (83.160 HRK) na godinu. Ovaj pokazatelj je objavljen na razini NUTS 2 regija. Podatak o riziku siromaštva za NUTS 2 regiju primijenjen je za sve županije koje su uključene u pojedinu regiju, te je izračunat prosjek.
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58287>, pristupljeno 5.3.2024.

Nacionalna klasifikacija statističkih regija 2021. (HR_NUTS 2021. – HR NUTS 2) statistički je standard koji se primjenjuje za prikupljanje, upisivanje, obradu, analizu i diseminaciju podataka regionalne statistike prema razinama prostorne podjele Republike Hrvatske. Prostorne jedinice NUTS 2 razine su: Panonska Hrvatska, Jadranska Hrvatska, Grad Zagreb i Sjeverna Hrvatska.

Panonska Hrvatska obuhvaća županije: Bjelovarsko-bilogorsku, Virovitičko-podravsku, Požeško-slavonsku, Brodsko-posavsku, Osječko-baranjsku, Vukovarsko-srijemsku, Karlovačku i Sisačko-moslavačku.

Jadranska Hrvatska obuhvaća županije: Primorsko-goransku, Ličko-senjsku, Zadarsku, Šibensko-kninsku, Splitsko-dalmatinsku, Istarsku i Dubrovačko-neretvansku.

Grad Zagreb zasebna je statistička regija 2. razine.

Sjeverna Hrvatska obuhvaća županije: Međimursku, Varaždinsku, Koprivničko-križevačku, Krapinsko-zagorsku i Zagrebačku.

<https://dzs.gov.hr/highlighted-themes/prostorne-klasifikacije-i-subnacionalne-statistike-2-694/the-nuts-classification-in-croatia/699>

- Zaposlenost, 2022. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ (<https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29256>). Zbog toga se GEM istraživački tim opredijelio koristiti podatak o broju zaposlenih koje evidentira FINA na temelju izvješća o uspješnosti poslovanja pravnih osoba, jer je relevantan za tumačenje povezanosti s ostvarenim prihodima / profitom, odnosno s indikatorom produktivnosti, ali taj podatak ne govori u ukupno zaposlenim osobama prema metodologiji EUROSTAT-a.
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31.12.2023.
Priopćenje DZS od 8.2.2024.
https://podaci.dzs.hr/media/tr5n2ju3/posl-2023-1-2_2-broj-i-struktura-poslovnih-subjekata-u-2023-po-%C5%BEupanjama.pdf, pristupljeno 5.3.2024.
- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2022.
Izvor: FINA; obrada: HGK - ŽK Osijek   Podaci su preuzeti s portala: Digitalna komora

Zagreb i okolica

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Grad Zagreb	641,0	767.445	1.197,26	77,4
Zagrebačka	3.060,0	301.387	98,49	71,1
Ukupno/prosjek	3.701,0	1.068.832	288,80	74,25
Rang	6	1	1	1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.		Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR = 100	2021.
Grad Zagreb	120,5/4	25.419	171,63	39,1
Zagrebačka	108,3/4	12.151	82,05	19,9
Prosjek	114,4	18.785	126,84	29,5
Rang*	1	1	1	1

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2023.	Stopa rizika od siromaštva 2022.
Grad Zagreb	2,5	9,5
Zagrebačka	5,1	16,0
Ukupno/Prosjek	3,8	12,75
Rang	1	1

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	93.903	122	55.097	72	19.479	25
Zagrebačka	19.101	63	12.476	41	5.632	19
Ukupno/Prosjek	113.004	106	67.573	63	25.111	23
Rang	1	1	1	1	2	3

Uspješnost poslovanja, 2022.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Grad Zagreb	71.054	173.665	2.409	3,4	409.145
Zagrebačka	11.408	152.191	473	4,1	74.959
Ukupno/Prosjek	82.462	170.339	2.882	3,75	484.104
Rang	1	1	1	6	1

Slavonija i Baranja

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Požeško-slavonska	1.823	63.037	34,58	52,7
Brodsko-posavska	2.030	128.288	63,20	54,7
Osječko-baranjska	4.155	255.175	61,41	52,9
Vukovarsko-srijemska	2.454	141.025	57,47	50,5
Ukupno/Prosjeck	10.462	587.525	56,16	52,7
Rang	3	4	5	4

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina	
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR =100	2021.
Požeško-slavonska	93,0/1	8.660	58,48	16,1
Brodsko-posavska	90,9/1	9.058	61,16	14,9
Osječko-baranjska	94,4/2	11.816	79,78	19,5
Vukovarsko-srijemska	90,8/1	9.719	65,63	15,1
Prosjeck	92,3	9.813	66,26	16,4
Rang	6	6	6	5

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2023.	Stopa rizika od siromaštva 2022.
Požeško-slavonska	10,0	25,9
Brodsko-posavska	11,5	25,9
Osječko-baranjska	13,0	25,9
Vukovarsko-srijemska	11,0	25,9
Ukupno/Prosjek	11,4	25,9
Rang	6	6

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska	2.558	41	1.595	25	1.209	19
Brodsko-posavska	5.564	43	3.361	26	2.391	19
Osječko-baranjska	14.366	56	8.519	33	5.079	20
Vukovarsko-srijemska	6.394	45	3.813	27	2.505	18
Ukupno/Prosjek	28.882	49	17.288	29	11.184	19
Rang	5	6	5	6	5	4

Uspješnost poslovanja, 2022.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Požeško-slavonska	826	90.378	33	4,4	9.142
Brodsko-posavska	1.902	88.446	116	6,1	21.508
Osječko-baranjska	5.283	110.981	318	6,0	47.609
Vukovarsko-srijemska	6.701	303.586	180	2,7	22.074
Ukupno/Prosjek	14.712	146.632	647	4,4	100.333
Rang	4	2	4	4	5

Sjeverna Hrvatska

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Krapinsko-zagorska	1.229	119.862	97,53	56,6
Varaždinska	1.262	158.594	125,67	55,7
Koprivničko-križevačka	1.748	100.366	57,42	50,6
Bjelovarsko-bilogorska	2.640	100.397	38,03	57,2
Virovitičko-podravska	2.024	69.290	34,23	44,9
Međimurska	729	105.012	144,05	71,4
Ukupno/Prosjek	9.632	653.521	67,85	56,1
Rang	4	3	3	3

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina	
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR =100	2021.
Požeško-slavonska	101,3/3	9.456	63,85	15,7
Brodsko-posavska	103,0/3	13.071	88,26	18,1
Osječko-baranjska	99,6/2	11.047	74,59	16,6
Vukovarsko-srijemska	93,7/2	10.822	73,07	14,5
Virovitičko-podravska	89,7/1	9.103	61,47	13,1
Međimurska	101,8/3	12.909	87,16	16
Prosjek	98,2	11.068	74,73	15,7
Rang	4	5	5	6

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2023.	Stopa rizika od siromaštva 2022.
Krapinsko-zagorska	4,7	16,0
Varaždinska	3,1	16,0
Koprivničko-križevačka	4,8	16,0
Bjelovarsko-bilogorska	9,2	25,9
Virovitičko-podravaska	15,5	25,9
Međimurska	4,7	16,0
Ukupno/Prosjek	7,0	19,3
Rang	3	4

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska	5.475	46	3.607	30	2.633	22
Varaždinska	8.584	54	5.744	36	3.084	19
Koprivničko-križevačka	4.816	48	2.984	30	1.748	17
Bjelovarsko-bilogorska	5.455	54	3.363	33	1.331	13
Virovitičko-podravaska	3.171	46	1.900	27	1.214	18
Međimurska	6.419	61	4.744	45	1.457	14
Ukupno/Prosjek	33.920	52	22.342	34	11.467	18
Rang	4	4	4	4	4	5/6

Uspješnost poslovanja, 2022.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Krapinsko-zagorska	2.427	104.309	167	6,9	23.264
Varaždinska	4.871	103.041	250	5,1	47.274
Koprivničko-križevačka	2.231	112.294	134	6	19.867
Bjelovarsko-bilogorska	1.508	94.132	59	3,9	16.017
Virovitičko-podravaska	939	96.875	45	4,9	9.695
Međimurska	2.981	94.685	172	5,8	31.483
Ukupno/ Prosjek	14.957	101.335	827	5,5	147.600
Rang	3	4	3	3	3

Lika i Banovina

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Sisačko-moslavačka	4.468	137.603	30,80	42
Karlovačka	3.626	110.938	30,60	39,8
Ličko-senjska	5.353	42.578	7,95	40,5
Ukupno/Prosjek	13.447	291.119	21,65	40,8
Rang*	1	6	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.		Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR =100	2021.
Sisačko-moslavačka	91,6/1	10.510	70,97	15,8
Karlovačka	97,9/2	10.988	74,20	18,9
Ličko-senjska	95,6/2	12.704	85,78	17,3
Prosjek	95,0	11.401	76,98	17,3
Rang	5	4	4	4

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost Prosjeak 2023.	Stopa rizika od siromaštva 2022.
Sisačko-moslavačka	12,7	25,9
Karlovačka	5,8	25,9
Ličko-senjska	7,0	18,2
Ukupno/Prosjeak	8,5	23,3
Rang	5	5

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka	6.495	47	3.720	27	2.432	18
Karlovačka	5.637	51	3.482	31	1.970	18
Ličko-senjska	2.517	59	1.485	35	896	21
Ukupno/Prosjeak	14.649	50	8.687	30	5.298	18
Rang	6	5	6	5	6	5/6

Uspješnost poslovanja, 2022.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Sisačko-moslavačka	1.886	94.683	79	4,2	19.924
Karlovačka	2.024	102.066	140	6,9	19.831
Ličko-senjska	628	112.184	96	15,3	5.598
Ukupno/ Prosjeak	4.538	100.060	315	6,9	45.353
Rang	6	5	6	1	6

Istra, Primorje i Gorski kotar

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Primorsko-goranska	3.588	264.267	73,65	46,4
Istarska	2.813	195.970	69,67	52,3
Ukupno/Prosjeak	6.401	460.237	71,90	49,4
Rang	5	5	2	5

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina	
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR =100	2021.
Primorsko-goranska	103,9/3	16.381	110,61	28,1
Istarska	107,3/4	16.294	110,02	23,9
Prosjeak	105,6	16.338	110,32	26,0
Rang*	2	2	2	2

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2023.	Stopa rizika od siromaštva, 2022.
Primorsko-goranska	4,9	18,2
Istarska	2,8	18,2
Ukupno/Prosjek	3,9	18,2
Rang	2	2/3

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska	24.526	93	14.170	54	10.147	38
Istarska	21.778	111	13.164	67	8.544	44
Ukupno/Prosjek	46.304	101	27.334	59	18.691	41
Rang	3	2	3	2	3	1

Uspješnost poslovanja, 2021.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Primorsko-goranska	7.635	107.128	406	5,3	71.272
Istarska	6.090	105.526	492	8,1	57.720
Ukupno/Prosjek	13.725	106.402	898	6,5	128.992
Rang	5	3	2	2	4

Dalmacija

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2022., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2022.	Vitalni indeks 2022.
Zadarska	3.646	160.239	43,95	65,4
Šibensko-kninska	2.984	95.719	32,08	49
Splitsko-dalmatinska	4.540	423.400	93,26	67,3
Dubrovačko-neretvanska	1.781	115.049	64,60	70,7
Ukupno/Prosjeak	12.951	794.407	61,34	63,1
Rang*	2	2	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije, najviša vrijednost – rang 1

Razvijenost

Županija	Indeks razvijenosti/ razvojna skupina*	BDP pc 2021.		Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2024.	EUR	% od prosjeka RH 14.810 EUR =100	2021.
Zadarska	104,4/4	12.514	84,50	22,1
Šibensko-kninska	95,4/2	12.173	82,19	20,6
Splitsko-dalmatinska	102,1/3	11.359	76,70	25,8
Dubrovačko-neretvanska	105,3/4	14.102	95,22	26,8
Prosjeak	101,8	12.537	84,65	23,83
Rang	3	3	3	3

*razvojne skupine: 4 – značajno iznad prosjeka; 3 – iznad prosjeka; 2 – ispod prosjeka; 1 – značajno ispod prosjeka

Stopa nezaposlenosti (%) i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2022.	Stopa rizika od siromaštva 2021.
Zadarska	5,2	18,2
Šibensko-kninska	9,4	18,2
Splitsko-dalmatinska	10,3	18,2
Dubrovačko-neretvanska	7,6	18,2
Ukupno/Prosijek	8,13	18,2
Rang	4	2/3

Broj poslovnih subjekata - 31.12.2023.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska	11.227	70	6.908	43	5.044	31
Šibensko-kninska	6.346	66	3.506	37	2.928	31
Splitsko-dalmatinska	30.833	73	18.546	44	13.161	31
Dubrovačko-neretvanska	8.626	75	5.250	46	4.091	36
Ukupno/Prosijek	57.032	72	34.210	43	25.224	32
Rang	2	3	2	3	1	2

Uspješnost poslovanja, 2022.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 EUR	po zaposlenom, EUR	000 000 EUR	% od ukupnog prihoda	
Zadarska	2.975	102.101	274	9,2	29.136
Šibensko-kninska	1.261	89.909	50	4	14.027
Splitsko-dalmatinska	9.200	98.236	135	1,5	93.654
Dubrovačko-neretvanska	1.944	86.960	177	9,1	22.360
Ukupno/Prosijek	15.380	96.622	636	4,1	159.177
Rang	2	6	5	5	2

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Pored nedostatka informacija (posebno stope zaposlenosti), neujednačenost vremenskog obuhvata podataka za utvrđivanje razvojnih profila na sub-nacionalnoj razini otežava upravljanje razvojem županija.

Uključenost Hrvatske u GEM istraživanje od 2002. godine predstavlja važnu premosnicu ovih problema, jer izgrađuje konzistentnu informacijsku platformu (s obzirom na indikatore koje temelji na prikupljenim podacima) i to u godišnjoj dinamici. Veličina uzorka od 2000 ispitanika omogućava uvid u stanje poduzetničkog kapaciteta i na sub-nacionalnoj razini²⁹, ali ne na županijskoj, zbog čega su za potrebe korištenja GEM pokazatelja županije grupirane u regije.

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, a posebno razlike u motivacijskom indeksu na sub-nacionalnoj razini komplementarne su s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti (Tablica 47).

Tablica 47 Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2023.

Regija	Indeks razvijenosti 2024.		BDP pc 2021.		Nezaposlenost 2023.		Poduzetnička aktivnost 2023.					
	Vrijednost	Rang	EUR	Rang	%	Rang*	Nova poduzetnička aktivnost		Prepoznavanje prilika		Motivacijski indeks**	
							TEA %	Rang	%	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	114,4	1	18.785	1	3,8	1	15,5	2	2,1	3	1,96	1
Slavonija i Baranja	92,3	6	9.813	6	11,4	6	12,2	4	1,4	6	1,39	5
Sjeverna Hrvatska	98,2	4	11.068	5	7,0	3	9,3	6	2,1	3	1,65	3
Lika i Banovina	95,0	5	11.401	4	8,5	5	12,9	3	2,4	2	1,61	4
Istra, Primorje i Gorski Kotar	105,6	2	16.338	2	3,9	2	9,9	5	2,9	1	1,32	6
Dalmacija	101,8	3	12.537	3	8,13	4	15,9	1	1,7	5	1,7	2

*najbolji (rang 1) ima regija s najmanjom razinom nezaposlenosti

** Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks: Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

U prošlim godinama je niska razina razvijenosti najčešće bila praćena i nisko rangiranim pokazateljima poduzetničke aktivnosti i prepoznavanja prilika. U 2023. godini takav status zadržava Slavonija i Baranja, ali se vide značajne promjene u poduzetničkoj aktivnosti Like i Banovine, koje bi se trebale odraziti na promjenu razine razvijenosti u narednim godinama, prvenstveno kroz razinu zaposlenosti. A baš taj indikator nije raspoloživ na razini županija (o čemu govori analiza raspoloživosti indikatora na županijskoj razini, Pod povećalom ???).

Neuravnoteženost regionalnog razvoja ne smije biti trajno obilježje niti jedne sredine, jer stvara neravnopravnost pristupa prilikama. Prisutnost dugoročne neuravnoteženosti regionalnog razvoja u Hrvatskoj i dalje naglašava važnost razumijevanja da poduzetnički ekosustav mora biti kontekstualiziran na sub-nacionalnoj razini, te da se tako mora oblikovati i obrazovni sustav kojim se jača poduzetnički kapacitet mladih. Bez toga, unutar i tako male zemlje kao što je Hrvatska, razlike u razvijenosti pojedinih dijelova postaju trajno obilježje, s dalekosežnim demografskim, ekonomskim i političkim posljedicama.

²⁹ Zbog interesa financijera GEM istraživanja za uvid u poduzetnički kapacitet na subnacionalnoj razini neke zemlje imaju povećan uzorak ispitanika, npr. Poljska 8 000 i Španjolska 30 201.

4 Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2021.-2023.

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI
(*National Entrepreneurship Context Index*)

Komponente poduzetničke okoline

Financijska sredstva

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Transfer istraživanja i razvoja

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Otvorenost domaćeg tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička aktivnost pojedinaca i poslovnih sistema događa se u kontekstu međusobno isprepletenih utjecaja različitih komponenti okoline: od pristupa novcima, vladinih politika i programa, obrazovanja za poduzetničke kompetencije, suradnje istraživačke zajednice i poslovnog sektora, fizičke i poslovne infrastrukture do kulturnih i društvenih vrijednosti (slika 1 GEM konceptualni okvir - poglavlje 1).

Kvaliteta poduzetničke okoline izražena je kapacitetom stimulirajućeg ili ograničavajućeg djelovanja na poduzetničku aktivnost, kojeg određuje sinergijski efekt povezanosti (ili nepovezanosti) svih njezinih komponenti. Ova systemska karakteristika, tj. kompleksnost interakcija određuje i dinamičnost poduzetničke okoline, koja zahtijeva dugoročniju perspektivu praćenja.

GEM istraživanje prati kvalitetu poduzetničke okoline kroz kompozitni indeks cijele okoline i kroz ocjene o stanju pojedine komponente. Te procjene daju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline.³⁰ Detaljniji opis načina prikupljanja i obrade prikupljenih mišljenja eksperata o komponentama poduzetničke okoline je u Prilogu 1.

Prikupljenim ocjenama eksperata procjenjuje se razina kvalitete poduzetničke okoline, strukturirane kroz sljedećih devet komponenti (koje se u istraživanju detaljnije razrađuju kroz 13 komponenti):

- Pristup novcima (dostatnost; lakoća dobivanja financijskih sredstava)
- Vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti; porezi i regulativa)
- Vladini programi za poduzetništvo
- Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije (osnovno i srednje obrazovanje; tercijarno obrazovanje)
- Transfer istraživanja i razvoja
- Profesionalna i komercijalna infrastruktura za poduzetništvo
- Otvorenost domaćeg tržišta (dinamika; barijere ulaska)
- Fizička infrastruktura
- Kulturne i društvene norme

³⁰ Popis eksperata koji su sudjelovali u vrednovanju komponenti poduzetničke okoline u 2023. godini je u prilogu 2.

Kontinuirano sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanjima od 2002. godine omogućilo je izgradnju bogate baze informacija o promjenama u poduzetničkoj okolini, koja omogućuje:

- uvid u promjene o percepciji kvalitete cjeline poduzetničke okoline, korištenjem kompozitnog NECI indeksa – *National Entrepreneurship Context Index* (od 2018. godine), čime je obogaćen portfolio GEM indikatora.
- uvid u promjene o percepciji kvalitete svake komponente (u Hrvatskoj, od 2002. godine), pri čemu ocjena iznad središnje ocjene (ovisno o skali koja je bila korištena 1 do 5, 1 do 9 ili 0 do 10) signalizira poticajnu komponentu, a ocjena ispod ograničavajuću (destimulirajuću) komponentu.
- promjene u percepciji kvalitete poduzetničke okoline prate se vertikalno, u vremenu – trogodišnje razdoblje (u ovom izvještaju za razdoblje 2021.-2023. godine) te horizontalno, u prostoru (tj. pozicioniranjem Hrvatske u odnosu na zemlje sudionice GEM istraživanja u istoj godini).

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (*National Entrepreneurship Context Index*)

NECI (*National Entrepreneurship Context Index*) je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline- U razdoblju 2021.-2023. prikazane vrijednosti rezultat su primjene Likertove skale 0 do 10. Vrijednost NECI indeksa iznad 5 smatra se razdjelnicom između poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće ili ograničavajuće. Na taj način se omogućava uvid u evoluciju stanja poduzetničke okoline u godišnjoj dinamici.

U 2021. godini izračunom NECI indeksa bilo je obuhvaćeno 50 zemalja, u 2022. godini 51 zemlja, a u 2023. godini 49 zemalja. Rangiranje Hrvatske provodi se kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: EU i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.³¹ (Tablica 48)

Tablica 48 NECI indeks*

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
		Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**	Prosjeak/Najviši	Rang Hrvatske**
2021.	3,9	4,9/6,3 Nizozemska	19/19	5,05/6,8 UAE	32/32
2022.	4,1	4,7/5,9 Nizozemska	16/18	5,0/7,2 UAE	32/35
2023.	4,3	4,7/6,1 Litva	14/18	4,9/7,6 UAE	26/34

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

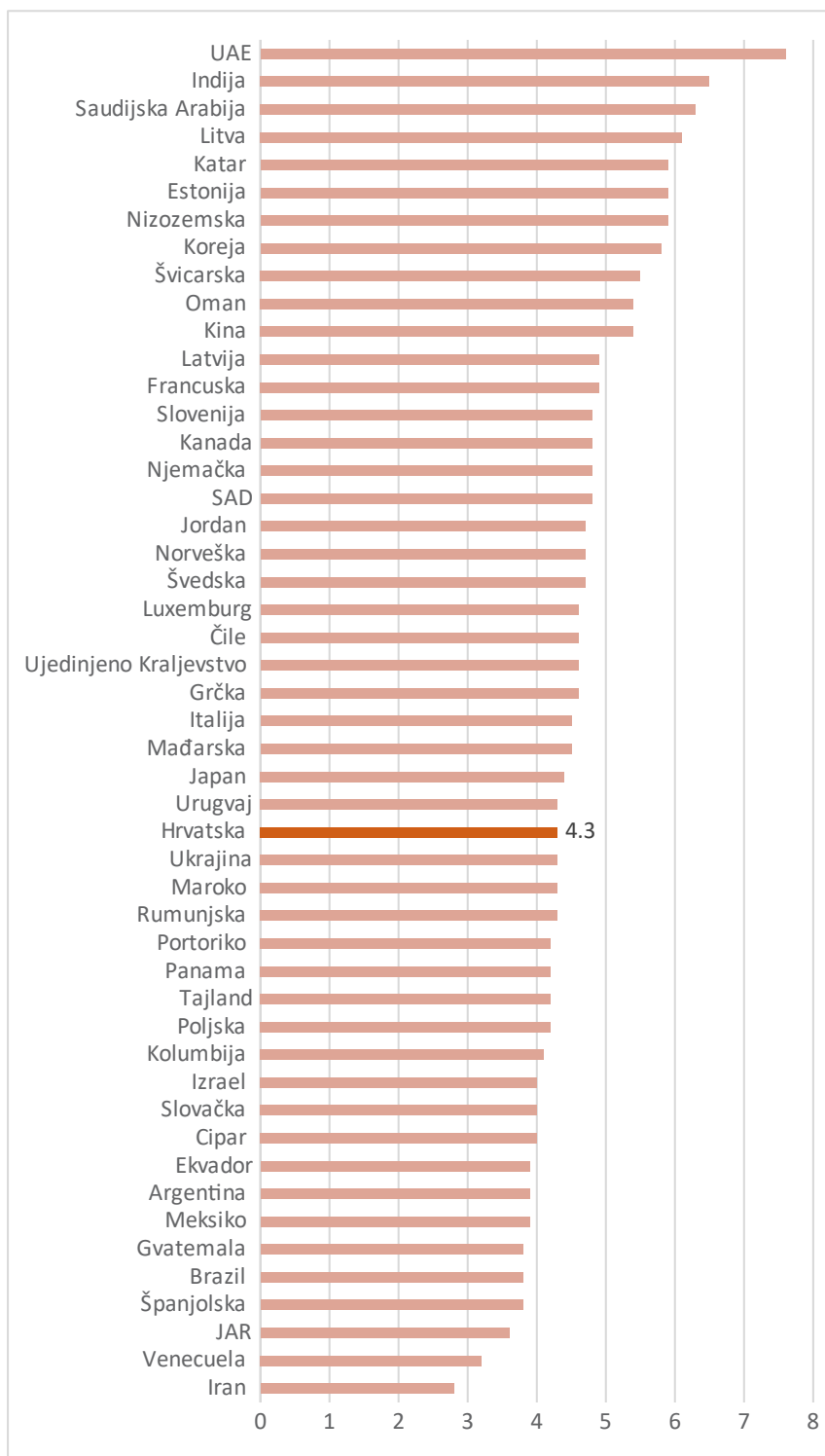
** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U promatranom razdoblju, Hrvatska pokazuje lagano poboljšanje kvalitete poduzetničke okoline, iako je još uvijek u kategoriji zemalja s ocjenama ispod prosjeka zemalja s kojima se uspoređuje (EU zemlje i zemlje visoke razine bruto domaćeg dohotka po stanovniku koje su sudjelovale u GEM istraživanju). Takva razina kvalitete poduzetničke okoline i dalje ima destimulirajući utjecaj na poduzetničku aktivnost.

Pozicioniranost Hrvatske po kompozitnom indeksu kvalitete poduzetničke okoline u odnosu na sve zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2023. godini (Slika 4) dodatno upozorava na nužnost intervencija, tj. izlaska iz ispodprosječne kvalitete poduzetničke okoline. U 2021. Hrvatska je s NECI indeksom 3,9 bila na 42. mjestu od 50 zemalja, a u 2022. godini na 39. mjestu od 51 zemlje s NECI indeksom 4,1. U 2023. godini s vrijednošću NECI od 4,3 Hrvatska je na 31. mjestu od 49 zemalja.

³¹ Hrvatska s USD 19,600 GNI pc (2022.) spada u grupu zemalja s visokim prihodom po stanovniku (Low-income < USD 1,135; Lower-middle income USD 1,136 – USD 4,265; Upper-middle income USD 4,266 – USD 13,845; High-income USD ≥ 13,845) – klasifikacija 1.7.2022. za fiskalnu 2024. godinu <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>, preuzeto 23.5.2024.

Slika 4 NECI za sve GEM zemlje, 2023.*

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Iz strukture zemalja s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom (Tablica 49) vidi se da se promjena u pravilu ne događa u kratkom vremenu.

Tablica 49 Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks*

	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
2021.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,3 Nizozemska	3,9 Hrvatska	6,8 UAE	3,9 Hrvatska
	6,2 Finska	4,0 Rumunjska	6,3 Nizozemska	4,1 Oman
	6,1 Litva	4,2 Poljska	6,2 Finska	4,2 Poljska
2022.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	5,9 Nizozemska	3,8 Poljska	7,2 UAE	3,8 Poljska
	5,8 Litva	4 Španjolska	6,3 Saudijska Arabija	3,8 Portoriko
	5,5 Latvija	4,1 Hrvatska	6,2 Tajvan	4 Španjolska
2023..	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,1 Litva	3,8 Španjolska	7,6 UAE	3,8 Španjolska
	5,9 Nizozemska	4 Slovačka	6,3 Saudijska Arabija	4 Izrael
	5,9 Estonija	4 Cipar	6,1 Litva	4 Slovačka

*Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Stabilnost ocjena kroz duže vremensko razdoblje otvara pitanja o djelotvornosti intervencija, koje zbog međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline moraju biti konzistentne i koordinirane. Intervencijama u jednu komponentu bez uvažavanja povezanosti s ostalima ne mogu se ostvariti potrebne promjene kojima bi poduzetničku okolinu u Hrvatskoj od ograničavajuće pretvorili u stimulirajuću za poduzetničku aktivnost, na što GEM istraživanje godinama upozorava.

Komponente poduzetničke okoline

Ocjenama kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline može se dobiti uvid koje komponente i zašto svojom nedjelotvornošću predstavljaju „usko grlo“ i zbog toga snižavaju podržavajući kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

U tablicama 50 do 62 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od 13 komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2021.-2023. godine. Usporedba ocjena Hrvatske s prosječnim ocjenama za EU zemlje uključene u GEM istraživanje u tim godinama omogućava uvid u razliku u dinamici promjena u Hrvatskoj i u EU. Informacija o „udaljenosti“ od najbolje ocijenjene komponente upućuje na potrebu detaljnije analize razlo-

ga, ali i same dinamike promjena. Podaci o najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u razdoblju 2021.-2023. godine omogućavaju uvid u najbolju praksu oblikovanja poduzetničke okoline.

U razdoblju 2021.-2023. sve komponente poduzetničke okoline u Hrvatskoj (osim otvorenosti domaćeg tržišta – dinamika promjena) ocijenjene su ocjenama ispod prosjeka za zemlje EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju u razdoblju.

Financijska sredstva

Pristup novcima se od 2021. godine promatra kroz dvije komponente: dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava. Razdvajanje ove komponente potvrdilo je da je manji problem u dostatnosti novaca, a veći u kompliciranosti procedura dobivanja financijskih sredstava. Iako prosječne ocjene za obje dimenzije pristupa novcima za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju u promatranom razdoblju 2021.-2023. lagano padaju, u Hrvatskoj je zabilježena suprotna tendencija. U 2023. godini Hrvatska je dostigla ili se približila prosjeku za EU zemlje. (Tablica 50).

Tablica 50 Financijska sredstva – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, Hrvatska i EU zemlje*

Dostatnost financijskih sredstava	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	4,3	5,04	7,13	Finska	3,56	Cipar
2022.	4,83	4,8	6,31	Nizozemska	3,38	Cipar
2023.	4,7	4,7	5,86	Nizozemska	3,46	Cipar
Lakoća dobivanja						
2021.	3,73	4,71	6,61	Finska	3,65	Slovenija
2022.	4,11	4,57	5,77	Nizozemska	3,38	Poljska
2023.	4,35	4,4	5,46	Nizozemska	3,2	Španjolska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Po dostatnosti financijskih sredstava Hrvatska je u prosjeku za EU zemlje. Iako i dalje postoji dominacija ponude bankarskih kredita, u 2023. godini prvi puta pojavljuju se češće i alternativni neformalni izvori – obitelj, prijatelji... za financiranje novih i rastućih poduzetničkih pothvata (vidjeti Tablicu 64). Izlazak na tržište dionica i dalje je zanemariva strategija hrvatskih poduzeća za financiranje poslovnog rasta.

U 2021. godini, od 50 zemalja uključenih u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je za:

- dostatnost financijskih sredstava: Finska (7,13) vs. Dominikanska Republika (2,42).
- lakoću dobivanja financijskih sredstava: Finska (6,61) vs. Dominikanska Republika (2,78).

U 2022. godini, od 51 zemlje uključene u GEM istraživanje raspon ocjena je za:

- dostatnost financijskih sredstava: UAE (7,18) vs. Venecuela (1,85)
- lakoću dobivanja financijskih sredstava: UAE (7,22) vs. Venecuela (1,78).

U 2023. godini, od 49 zemlje uključene u GEM istraživanje raspon ocjena je za:

- dostatnost financijskih sredstava: UAE (7,28) vs. Venecuela (1,88)
- lakoću dobivanja financijskih sredstava: UAE (7,23) vs. Venecuela (2,15).

Vladine politike prema poduzetništvu

Među najjačim i najduže prisutnim ograničenjima kvalitete poduzetničke okoline su vladine politike prema poduzetništvu koje se prate kroz dvije dimenzije: prioriteta i podrška poduzetništvu, te porezna politika i regulatorni okvir (Tablica 51 i Tablica 52). U razdoblju 2021.-2023. vidljivo je poboljšanje obje dimenzije i približavanje prosjeku EU zemalja koje su susudjelovale u GEM istraživanju, ali je i dalje prisutna pretjerana opterećenost novih i rastućih poduzeća birokratskim procedurama, poreznim obavezama i otežano sudjelovanje u javnim nabavama. (vidjeti Tablicu 63). U 2021. godini ocjene za vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti i podrška) bile su najniže u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Tablica 51 Vladine politike – prioriteta i podrška, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	2,72	4,52	6,27	Francuska	2,72	Hrvatska
2022.	3,11	4,28	5,97	Francuska	2,74	Poljska
2023.	3,44	4	5,93	Francuska	2,59	Slovačka

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – UAE (6,99) vs. Bjelorusija (1,68), od 50 zemalja
- 2022. godini – UAE (7,47) vs. Argentina (1,83), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,92) vs. Venecuela (1,37), od 49 zemlje.

Tablica 52 Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	3,43	4,7	6,82	Nizozemska	3,36	Slovačka
2022.	3,71	4,67	6	Nizozemska	3,29	Španjolska
2023.	4,25	4,7	6,68	Estonija	3,22	Španjolska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – UAE (7,51), vs. Sudan (2,24) od 50 zemalja
- 2022. godini – Tajvan (7,05) vs. Venecuela (1,67), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,46) vs. Venecuela (1,09), od 49 zemlje.

Pod povećalom 5

Lovac na regulatorne nelogičnosti – istraživačkim novinarstvom do činjenica, intervencije trebaju slijediti

LIDER poslovni tjednik ima redovitu rubriku PRAVDA, u kojoj novinar Edis Felić otvara pitanja regulatornih nelogičnosti s različitim posljedicama na poduzetničko djelovanje pojedinaca i institucija.

Prvi tekst u rubrici Pravda za sve u Lideru je objavljen 27. veljače 2009. Autor je bio Ivica Grčar koji je tu kolumnu pisao do umirovljenja 2011., a naslijedio ga je Edis Felić.

Objavljuje se neprekidno već više od 15 godina.

Izabrali smo tri primjera, koji potkrepljuju istraživačke spoznaje prikupljene GEM istraživanjem o regulatornom okviru s brojnim ograničavajućim djelovanjem.

Jeste li znali?

1. Za eliminiranje nepreciznosti u Zakonu o ljekarništvu trebala je 21 godina

Ustavni sud je 2024. godine ukinuo članak 55 Zakona o ljekarništvu, na inicijativu Doma zdravlja iz Otočca iz 2017. godine, kojom je tražena ocjena ustavnosti tog članka. A Zakon je donesen 2003. godine. Članak 55 govorio je o tome da će se svatko tko protivno odredbama Zakona o ljekarništvu obavlja ljekarničku djelatnost kazniti novčanom kaznom do sto pedeset dnevnih dohodaka ili kaznom zatvora do šest mjeseci. A ako je takvo ponašanje počinjeno uz nagradu ili zaradu, propisana je ista novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Problem je što članak 55 istovremeno ne kaže o kojim se odredbama Zakona o ljekarništvu radi i ostavlja prostor za različite interpretacije u sudskoj praksi.

Objavljeno: 20. rujna 2024., br. 990 (printano izdanje)

<https://lidermedia.hr/komentari/nepreciznost-u-zakonu-o-ljekarnistvu-stvorila-je-pravnu-nesigurnost-159057>

2. Formula 1:4 o zapošljavanju stranaca još uvijek vrijedi i ograničava brzo reagiranje na tržištu rada

Hrvatski zavod za zapošljavanje će izdati pozitivno mišljenje o zapošljavanju stranaca poduzeću / obrtu koje 'u posljednjih šest mjeseci ima zaposlenoga najmanje jednog radnika državljanina Republike Hrvatske odnosno državljanina države članice Europskoga gospodarskog područja ili Švicarske Konfederacije na neodređeno i puno radno vrijeme na području Republike Hrvatske' (točka 3. Zakona o strancima), uz primjenu formule da broj stranih radnika ne bude veći od 1:4 ukupno zaposlenih. To znači da **na jednoga domaćega zaposlenog** (ili državljanina EGP-a ili Švicarske) može biti zaposleno **najviše troje stranaca**. Taj domaći bio bi četvrtina zaposlenih i sve bi bilo u skladu sa Zakonom. Ako bi pak poslodavac želio zaposliti četiri stranca, to ne bi bilo moguće jer bi u tom slučaju onaj jedan domaći bio petina zaposlenih, a to je manje od četvrtine. Zašto pravimo rješenja koja onemogućavaju poslovne procese ili pozivaju na prekršaje (npr. da poslodavac zaposli fiktivno jednoga domaćeg čovjeka kako bi doveo još tri stranca u tvrtku).

Objavljeno: 11. kolovoza 2023., br. 932. (printano izdanje). **I još uvijek je sve isto**

<https://lidermedia.hr/komentari/i-dalje-postoje-birokratske-zapreke-za-zaposljavanje-stranaca-152462>

3. Jačanje korištenja obnovljivih izvora energije (OIE) i dalje zapinje na dinamici dobivanja dozvola

Pravila o priključenju na prijenosnu mrežu, koja je u srpnju 2023. godine objavio Hrvatski operator prijenosnog sustava (HOPS), razočarala su investitore. Umjesto da potaknu razvoj projekata OIE-a, ona ih onemogućuju, tvrde u Udruženju obnovljivih izvora energije Hrvatske (OIEH): 'HOPS novim Pravilima proces izdavanja potrebnih dozvola za OIE projekte produljuje za gotovo dvije godine. Tako će za dobivanje elektroenergetske suglasnosti (EES), koja je uvjet za ishođenje lokacijske dozvole, investitori čekati između devet i 12 mjeseci. Za elaborat o mogućnosti priključenja (EMP) čekat će 90 dana, a za elaborate optimalnoga tehničkog rješenja priključenja (EOTRP) dodatnih pet do osam mjeseci. Usporedbe radi, EU nalaže da se sve dozvole za građenje trebaju izdati u roku od dvije godine, a sada je samo za rješavanje priključka potrebno godinu i pol dana.'

Zbrojite mjesece: optimistična varijanta 17 mjeseci, a ona druga 23 mjeseca.

Objavljeno 22. prosinca 2023., br. 951/952 (dvobroj, printano izdanje)

<https://lidermedia.hr/sto-i-kako/pravne-norme-deset-pravila-koja-otezavaju-zivot-poduzetnicima-154853>

Vladini programi za poduzetništvo

I u 2023. godini, vladini programi za poduzetništvo (Tablica 53) bolje su ocijenjeni od vladinih politika prema poduzetništvu.

Tablica 53 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	4,11	5,06	6,43	Nizozemska	3,21	Rumunjska
2022.	3,94	4,96	7,06	Austrija	3,37	Poljska
2023.	4,33	4,8	6,49	Litva	3,2	Slovačka

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Saudijska Arabija (6,57) vs. Sudan (1,81), od 50 zemalja
- 2022. godini – Austrija (7,06) vs. Venecuela (2,05), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,46) vs. Venecuela (1,97), od 49 zemalja.

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Intenzivna rasprava o značaju poduzetničkih kompetencija od 2006. godine u Europskoj uniji rezultirala je usvajanjem okvira za definiranje osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, u kojem je identificirana i poduzetnička kompetencija³². Poduzetnička kompetencija je definirana kao kapacitet transformiranja prilika i ideja u vrijednosti za druge i temelji se na kreativnosti, kritičnom mišljenju, rješavanju problema, proaktivnosti i suradnji. Rezultati GEM istraživanja godinama potvrđuju da su poduzetnički obrazovane osobe češće poduzetnički aktivne od manje obrazovanih (Tablica 39, Poglavlje 3).

U okviru vrednovanja kvalitete poduzetničke okoline, GEM istraživanje prati obrazovanje za poduzetničke kompetencije kroz dvije razine obrazovanja: tercijarna razina i razina osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja. Tercijarno obrazovanje (Tablica 55) je bolje ocijenjeno od osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja (Tablica 54) s obzirom na doprinos u jačanju poduzetničkih kompetencija učenika / studenata.

Tablica 54 Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje**

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	2,71	3,35	6,09	Finska	1,73	Poljska
2022.	2,85	3,23	5,59	Latvija	1,81	Poljska
2023.	2,87	3,3	5,47	Nizozemska	3,07	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Finska (6,09) vs. Iran (0,94), od 50 zemalja
- 2022. godini – Izrael (7,58) vs. Togo (1,47), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,65) vs. Iran (1,32), od 49 zemalja.

³² Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01); Bacigalupo M, Kampylis P, Punie Y and Van Den Brande L. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. EUR 27939 EN. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; 2016. JRC101581

Tablica 55 Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	3,41	4,62	6,07	Nizozemska	2,86	Poljska
2022.	3,77	4,60	5,9	Nizozemska	3,06	Poljska
2023.	4	4,8	6,28	Nizozemska	3,07	Poljska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – UAE (6,42) vs. Poljska (2,86), od 50 zemalja
- 2022. godini – UAE (7,42) vs. Iran (3), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,81) vs. Iran (2,89), od 49 zemalja.

Neadekvatnost obrazovanja za poduzetničke kompetencije, posebno u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju, rezultat je dugogodišnjih problema u oblikovanju procesa učenja u tom području. Među deset najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju 2021.-2023. godine (Tablica 65) tri su tvrdnje kojima se opisuje komponenta obrazovanja za poduzetničke kompetencije u osnovnim i srednjoškolskim programima: ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija, kreativnosti i inicijativnosti (a to je bilo i od 2018. godine), ne doprinosi razumijevanju tržišnog gospodarstva (a to je bilo i u razdoblju 2013.-2014., te od 2018. godine), ne posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća (u kontinuitetu od 2016. godine). Rezultati istraživanja koje je provedeno u strukovnim školama u 2020. i 2021. godini (Cedefop, 2023) ukazali su da takva upornost prisutnosti navedenih ograničenja proizlazi iz dizajna obrazovnog sistema, jer se u Hrvatskoj o poduzetničkim kompetencijama uči ekstra-kurikularno ili u okviru posebnih predmeta, ali ne kao transversalna kompetencija koja omogućava proaktivnost, inovativnost i odgovornost za vlastite izbore u bilo kojoj profesiji ili aktivnosti (u državnoj administraciji, u obrazovanju, u istraživačkim institucijama...).

Ovakav dugogodišnji ograničavajući utjecaj obrazovanja na kvalitetu poduzetničke okoline zahtjeva intervencije, te je teško razumjeti zašto se istraživačke spoznaje ne koriste kao poticaj za implementaciju nužnih promjena. Tim više što postoje informacije o zemljama gdje je obrazovanje za poduzetničke kompetencije stimulirajuća a ne ograničavajuća komponenta poduzetničke okoline (npr. Nizozemska, Finska, Latvija...).

Transfer istraživanja i razvoja

Nezadovoljavajuća razina suradnje istraživačkog i poslovnog sektora u promatranom razdoblju jedna je od jako ograničavajućih komponenti poduzetničke okoline (Tablica 56) (a tako je bilo i 2015., 2016., 2018. i 2019.). Nedostatak djelotvorne i dugoročne suradnje značajno otežava jačanje konkurentnosti proizvoda hrvatskih poduzeća.

Tablica 56 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	3,29	4,49	5,97	Finska	2,68	Rumunjska
2022.	3,36	4,21	5,51	Nizozemska	2,83	Poljska
2023.	3,47	4,2	5,56	Litva	2,83	Slovačka

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – UAE (6,19) vs. Dominikanska Republika (1,92), od 50 zemalja
- 2022. godni – UAE (6,78) vs. Venecuela (2, 09), od 51 zemlje.
- 2023. godini – UAE (7,75) vs. Venecuela (2,1), od 49 zemalja.

Od 2020. godine, kada je komponenta Transfer istraživanja i razvoja u Hrvatskoj bila najlošija ocijenjena u usporedbi s ostalim EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u razdoblju 2021.-2023. ocjene ove komponente u Hrvatskoj lagano rastu, ali još uvijek su ispod prosjeka EU zemalja (od 73% prosjeka u 2021. godini na 83% prosjeka u 2023. godini). Ova komponenta, kao i sve ostale, promatra se kroz nekoliko dimenzija. Zabrinjavajuće je da ocjena dimenzije izražena izjavom 'Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća' u cijelom razdoblju pada, a upravo ta dimenzija je ključna za promjenu statusa ove komponente od ograničavajuće do stimulirajuće.

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Poduzetničku okolinu u GEM istraživanju čini i profesionalna i komercijalna infrastruktura, tj. institucije koje pružaju poslovne usluge nositeljima poduzetničkih aktivnosti (od obuke isavjetovanja za pokretanje i rast poslovnog pothvata, do povezivanja s investitorima lako je ova komponenta poduzetničke okoline u Hrvatskoj među najbolje ocijenjenim komponentama, još uvijek je među najslabije ocijenjenim komponentama u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (a tako je bilo i u 2015., 2016., 2018. i 2021. godini) (Tablica 57). U 2023. godini Hrvatska je na pretposljednem mjestu.

Tablica 57 Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	4,8	5,82	6,92	Finska	4,8	Hrvatska
2022.	5	5,66	6,61	Latvija	4,41	Poljska
2023.	4,73	5,5	6,67	Litva	4,58	Luxemburg

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Norveška (6,94) vs. Iran (3,94), od 50 zemalja
- 2022. godni – Tajvan (6,87) vs. Venecuela (3, 84), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,76) vs. Iran (2,69), od 49 zemalja.

Dugi niz godina različitim vladinim programima se potiče razvoj potpornih institucija kao što su centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori... Institucije postoje, rijetko surađuju, jer se često preklapaju u uslugama koje nude (među kojima dominira informiranje o vladinim / EU programima podrške poduzetništvu, kako pokrenuti poslovni pothvat). I dalje gotovo da i nema usluga za jačanje inovativnosti poslovnih pothvata, za poslovne pothvate s intencijom rasta, za uključivanje u lance vrijednosti (kao što su kvalitetni pod-ugovarači i dobavljači) niti za izlaznu fazu u životnom ciklusu poslovnog pothvata. Nedostatak takvih usluga uz nedovoljnu suradnju s istraživačkim sektorom značajna je prepreka jačanja konkurentnosti i rasta. Primjer 'tapkanja u mjestu' je upravo znanje o raspoloživosti djelotvornih lanaca vrijednosti: u razdoblju 2021.-2023. ocjene za podršku aktivnostima novih i rastućih poduzeća u procesu stvaranja lanaca vrijednosti osciliraju, bez vidljivog trenda rasta (Tablica 58).

Tablica 58 Podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća u procesu stvaranja lanaca vrijednosti

Izjava	2021.	2021.	2022.
Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	4,92	5,09	5,03
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti trošak za korištenje podugovarača, dobavljača, te konzultanata.	3,14	3,68	3,43
Novim i rastućim poduzećima lagano je pronaći dobre podugovarače, dobavljače i konzultante.	3,58	4,06	3,71

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Otvorenost domaćeg tržišta

GEM istraživanje prati otvorenost domaćeg tržišta kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2021.-2023. u Hrvatskoj se nastavljaju stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 59) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera³³, u usporedbi sa zemljama EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 60). Osim toga, u zemljama EU ocjene za ove dvije dimenzije otvorenosti tržišta su prilično izjednačene, u Hrvatskoj dinamičnost tržišta je ugušena visokim barijerama.

Tablica 59 Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	5,83	4,77	6,35	Poljska	2,99	Luksemburg
2022.	6,53	5,21	7,14	Latvija	3,7	Francuska
2023.	6,43	5,3	6,61	Poljska	3,85	Luxemburg

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Jedino po ovoj komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Južna Koreja (7,78) vs. Urugvaj (2,66), od 50 zemalja
- 2022. godini – Južna Koreja (7,8) vs. Urugvaj (2,01), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (8,01) vs. Urugvaj (2,68), od 49 zemalja.

Tablica 60 Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	3,51	4,8	6,48	Nizozemska	3,51	Hrvatska
2022.	3,8	4,74	6,42	Nizozemska	3,8	Hrvatska
2023.	3,95	4,6	6,22	Nizozemska	3,44	Španjolska

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

U 2023. godini, Hrvatska je među najlošije ocijenjenoj otvorenosti tržišta zbog intenziteta barijera ulaska na tržište: na 16. mjestu od 18 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Nizozemska (6,48) vs. Iran (2,61), od 50 zemalja

³³ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanje prava na lojalno tržišno natjecanje.

- 2022. godini – Izrael (6,93) vs. Iran (3,06), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (7,34) vs. Iran (2,19), od 49 zemalja.

Prisutnost barijera ulaska na domaće tržište ograničava otvorenost tržišta dugi niz godina, jer je od 2012. po toj dimenziji Hrvatska bila ili zadnja ili na začelju u skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Tržišne barijere određene su regulatornim rješenjima, te njihovo eliminiranje ovisi o vladinim politikama prema regulatornom okviru. Ocjene tih politika su ispodprosječne (Tablica 60) u usporedbi s prosjekom EU zemalja, koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Lagano poboljšanje ocjena vladinih politika prema regulatornom okviru je vidljivo, ali je nekoliko dimenzija te komponente još uvijek među najniže ocjenjenim (tablica 65).

Te dvije dimenzije otvorenosti tržišta (dinamičnost i barijere) međusobno su povezane – iznadprosječna ocjena za dinamičnost tržišta je poziv za ulaganja, ali pristupnost barijera (nedjelotvornost regulatornog okvira) poništava otvorenost tržišta i odvraća potencijalne investitore.

Fizička infrastruktura

Fizička infrastruktura (prometna, komunalna, telekomunikacijska) je, uz dinamiku tržišta, najbolje ocjenjena komponenta poduzetničke okoline iako ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u svim promatranim godinama (Tablica 61).

Tablica 61 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	6	6,65	8,59	Finska	5,27	Irska
2022.	5,53	6,32	7,74	Litva	5,08	Italija
2023.	5,7	6,4	8,07	Litva	5,6	Luxemburg

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Finska (8,59) vs. Sudan (3,54), od 50 zemalja
- 2022. godini – Tajvan (8,35) vs. Izrael (3,59), od 51 zemlje
- 2023. godini – Litva (8,07) vs. Iran (3,78), od 49 zemalja.

Kulturne i društvene norme

GEM istraživanje definira kulturne i društvene norme kao komponentu poduzetničke okoline, a opisuje je kroz dimenzije samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i inovativnosti. Ova komponenta poduzetničke okoline najsporije se mijenja što pokazuje stabilnost ocjena ne samo u Hrvatskoj nego i u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (Tablica 62).

Tablica 62 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2021.	2,96	4,67	6,71	Nizozemska	2,96	Hrvatska
2022.	3,38	4,46	6,43	Litva	3,16	Slovačka
2023.	3,22	4,6	7,77	Estonija	3,1	Slovačka

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2021. godini – Izrael (7,94) vs. Hrvatska (2,96), od 50 zemalja
- 2022. godini – UAE (7,85) vs. Izrael (2,49), od 51 zemlje
- 2023. godini – UAE (8,12) vs. Slovačka (3,22), od 49 zemalja.

Kulturne i društvene norme kao dio poduzetničke okoline najniže su ocijenjene u Hrvatskoj od 2014. godine, što otvara pitanje politika kojima se vrijednosni sustav društva gradi kao podrška poduzetničkom (proaktivnom, inovativnom i odgovornom) djelovanju pojedinaca. Promjena ove komponente poduzetničke okoline zahtijeva dugoročno usklađene politike i strategije, te suradnju između brojnih aktera (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor, mediji), pri čemu je obrazovanje ključno za te promjene.

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetničku okolinu čine brojne komponente čije dinamične interakcije određuju djelotvornost poduzetničke okoline. Zbog takvog sinergijskog efekta tih interakcija, poduzetničku okolinu se uvijek mora promatrati kao promjenjivi kontekst. Kontekstualizaciju određuje vrsta poduzetničke aktivnosti (od prepoznavanja prilika, oblikovanja namjera za pokretanje poslovnog pothvata, do pokretanja i rasta poslovnog pothvata, ali i izlaska iz poslovne aktivnosti i ponovnog poduzetničkog angažiranja) u različitim oblicima poduzetničkog djelovanja (profitno, ne-profitno, zaposleničko).

Poduzetnička komponenta s najnižom razinom podržavajućeg kapaciteta poduzetničkim aktivnostima djeluje kao 'usko grlo' djelotvornosti cjeline poduzetničke okoline. Zbog toga je praćenje ocjena o pojedinim komponentama tokom vremena važna informacija nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru o potrebi intervencija, prioritarno u eliminiranju 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

U skali 0 do 10, ocjena 5 predstavlja razdjelnicu između komponenti sa stimulirajućim djelovanjem na djelotvornost poduzetničke okoline (ocjene iznad 5) i komponenti koje djeluju ograničavajuće (ocjene ispod 5). U tablici 63 osjenčana polja označavaju komponente poduzetničke okoline po čijoj kvaliteti je Hrvatska bila na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u pojedinim godinama.

Tablica 63 Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj*

	Dostupnost financijskih sredstava	Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2021.	4,30	3,73	2,72	3,43	4,11	2,71	3,41	3,29	4,80	5,83	3,51	6,00	2,96
2022.	4,83	4,11	3,11	3,71	3,94	2,85	3,77	3,36	5,00	6,53	3,80	5,53	3,38
2023.	4,7	4,35	3,44	4,25	4,33	2,87	4	3,47	4,73	6,43	3,95	5,7	3,22

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

U sve tri promatrane godine samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5). Sve ostale komponente djeluju ograničavajuće - posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike prema porezima i regulativi, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini, kulturne i društvene norme, te transfer istraživanja i razvoja. Ipak, od 2022. godine vidljivo je smanjenje zadnjih pozicija Hrvatske u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju - a u 2023. godini nema takvih pozicija (iako drži nekoliko predzadnjih mjesta: kulturne i društvene norme, profesionalna i komercijalna infrastruktura).

Ove promjene daleko su od potrebnih, jer i dalje samo dvije komponente djeluju stimulirajuće na poduzetničko djelovanje, a ostale komponente, posebno one čiji kapacitet (kvaliteta) je ocjenjena ocjenama ispod 4, imaju karakter 'uskih grla', tj. djeluju ograničavajuće. Poduzetnička okolina je otvoreni sistem, te se strateškim i operativnim intervencijama u dizajn pojedinih komponenti i njihovih međusobnih interakcija ograničenja mogu eliminirati.

Preciznija dijagnoza ograničenja može se dobiti uvidom u ocjene izjava od kojih se konstruira pojedina komponenta poduzetničke okoline. U Tablici 64 prikazane su najviše ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 65 najniže ocijenjene izjave, u razdoblju 2021.-2023. kako bi se naglasila stabilnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničke okoline.

Tablica 64 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2021.-2023.*

Komponente okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2023: 7,69 2022: 7,24 2021: 7,09
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, Internet, itd.).	2023: 6,64 2022: 6,81 2021: 6,83
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odvodnja otpadnih voda) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2023: 5,67 2022: 6,28 2021: 6,09
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2023: 6,14 2021: 6,21
Vladine politike prema poduzetništvu	Poduzetnici mogu registrirati novo poduzeće uz prihvatljive troškove.	2023: 7,11 2022: 7,08 2021: 6,29
Otvorenost domaćeg tržišta - dinamika	Tržište roba i usluga namijenjenih krajnjim potrošačima dramatično se mijenja iz godine u godinu.	2023: 6,47 2022: 6,54 2021: 5,86
Otvorenost domaćeg tržišta - dinamika	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2023: 6,39 2022: 6,51 2021: 5,72
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Nova i rastuća poduzeća mogu dobiti pristup računalnim uslugama u „oblaku“ po pristupačnim cijenama.	2023: 6,23 2022: 6,36 2021: 6,25
Dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava	Kreditni izvori financiranja (pod kojima se podrazumijevaju bankarski ili slični krediti) raspoloživi su novim i rastućim poduzećima.	2023: 5,81 2022: 6,08
Dostatnost financijskih sredstava	Postoje dostatni neformalni izvori investiranja (obitelj, prijatelji i kolege, izuzimajući osnivače) za nova i rastuća poduzeća.	2023: 5,61

*ocjena 0 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 10 – potpuno slaganje s izjavom

U 2023. godini se pojavljuju prvi puta dvije dimenzije komponente dostatnosti financijske potpore za nova i rastuća poduzeća (bankarski krediti i neformalni izvori investiranja)

Tablica 65 Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2021.-2023.*

Komponente okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike prema poduzetništvu	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa vladinom birokracijom, pravnim zahtjevima i zahtjevima dobivanja raznih dozvola.	2023: 2,56 2022: 2,35 2021: 2,09
Vladine politike prema poduzetništvu	Vladine politike (na primjer javna nabava, zakonodavne odredbe, propisi, izdavanje dozvola i oporezivanje) sustavno daju prednost novim i rastućim poduzećima.	2023: 3,14 2022: 2,68 2021: 2,42
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje osigurava adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2023: 2,77 2022: 2,7 2021: 2,43
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje osigurava adekvatna saznanja o principima tržišnog gospodarstva.	2023: 2,89 2022: 2,89 2021: 2,73
Poduzetničko obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje potiče kreativnost, samostalnost, te osobnu inicijativu.	2023: 3,14 2022: 2,95 2021: 2,95
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura potiče poduzetničko preuzimanje rizika.	2023: 3 2022: 3 2021: 2,64
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura visoko podržava uspjeh pojedinca ostvaren kroz osobni rad i napor.	2023: 3,19
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura naglašava odgovornost koju ima pojedinac (prije nego kolektiv) za upravljanje vlastitim životom.	2023: 3,28
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2023: 3,03 2021: 2,97
Dostatnost financijskih sredstava	Postoje dostatni izvori ulaganja poput inicijalne javne ponude dionica za nova i rastuća poduzeća.	2023: 3,18 2021: 2,85

*ocjena 0 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 10 – potpuno slaganje s izjavom

Od deset najniže ocijenjenih tvrdnji o komponentama poduzetničke okoline u razdoblju 2021. – 2023. tri se odnose na poduzetničko obrazovanje (osnovno i srednješkolsko), tri na kulturne i društvene norme, dvije na vladine politike prema poduzetništvu (birokracija, kompliciranost pristupa javnoj nabavi), te po jedna na transfer istraživanja i razvoja i na dostatnost financijskih sredstava. .game prema poduzetništvu (nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; nekonzistentnost i nepredvidivost porezne politike; javne nabavke ne daju sustavno prednost novim poduzećima.

Ograničavajuće djelovanje ovih komponenti poduzetničke okoline potvrđivala su i druga međunarodna istraživanja (o konkurentnosti, o lakoći poslovanja, o korupciji).

Poduzetnička okolina (kontekst) u kojoj se događa poduzetnička aktivnost određena je ekonomskim, političkim, kulturološkim i institucionalnim specifičnostima svake zemlje, o čemu treba voditi računa prilikom međunarodnih usporedbi. Ipak to ne znači da se poduzetnička aktivnost treba promatrati u izolaciji nacionalnog konteksta, jer globalne interakcije donose nove sinergijske efekte. Zbog toga su međunarodne usporedbe korisne i nužne, jer upozoravaju da može biti i drugačije, odnosno bolje. Na taj način se povećava i kritičnost koja je potrebna za prepoznavanje odgovornosti za promjene svih institucija o kojima ovisi izgradnja i performanca poduzetničke okoline (Tablica 66).

Tablica 66 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2021.-2023.*

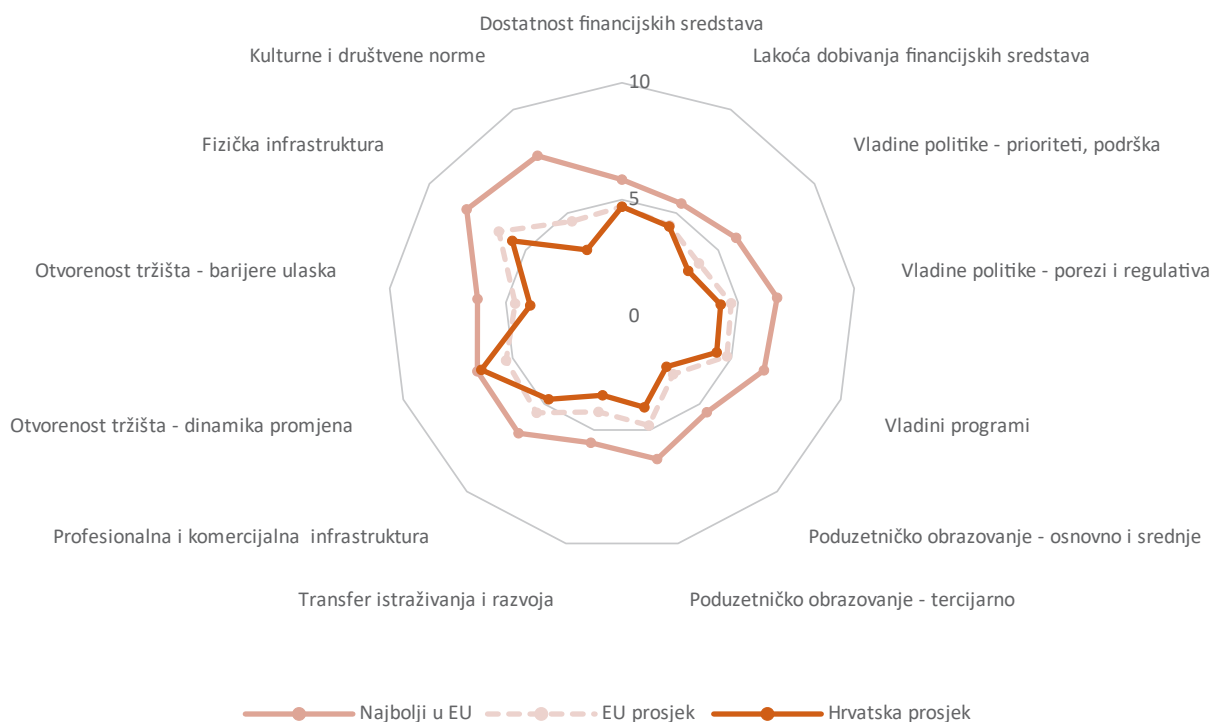
		Dostatnost financijskih sredstava	Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioritete, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2021	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	5,1	4,8	4,7	5,2	5,2	3,5	4,8	4,6	5,8	5,0	4,8	6,9	5,2
	EU prosjek	5,0	4,7	4,5	4,9	5,1	3,4	4,6	4,5	5,8	4,8	4,8	6,7	4,7
	Hrvatska	4,3	3,7	2,7	3,4	4,1	2,7	3,4	3,3	4,8	5,8	3,5	6,0	3,0
2022	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	4,8	4,6	4,3	4,7	4,9	3,2	4,6	4,2	5,7	5,2	4,8	6,3	4,4
	EU prosjek	4,8	4,6	4,3	4,7	5,0	3,2	4,6	4,2	5,7	5,2	4,7	6,3	4,5
	Hrvatska	4,8	4,1	3,1	3,7	3,9	2,3	3,8	3,4	5,0	6,5	3,8	5,5	3,4
2023	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	4,8	4,5	4,3	4,9	5,0	3,5	5,0	4,4	5,5	5,3	4,6	6,6	5,2
	EU prosjek	4,7	4,4	4,0	4,7	4,8	3,3	4,8	4,2	5,5	5,3	4,6	6,4	4,6
	Hrvatska	4,7	4,4	3,4	4,3	4,3	2,9	4,0	3,5	4,7	6,4	4,0	5,7	3,2

*vrijednosti 0-10 (0-najlošije, 10-najbolje)

Slika pozicioniranja pojedinih komponenti poduzetničke okoline Hrvatske prema najbolje ocjenjenim komponentama u EU može poslužiti za procjenu udaljenosti Hrvatske od najboljih u 2023. godini (Slika 11):

	Najbolje ocjene	2023
Dostatnost financijskih sredstava	Nizozemska	5,86
Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Nizozemska	5,46
Vladine politike - prioritete, podrška	Litva	5,93
Vladine politike - porezi i regulative	Estonija	6,68
Vladini programi	Litva	6,49
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Nizozemska	5,47
Poduzetničko obrazovanje – tercijarno	Nizozemska	6,28
Transfer istraživanja i razvoja	Litva	5,56
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Litva	6,67
Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Poljska	6,61
Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Nizozemska	6,22
Fizička infrastruktura	Litva	8,07
Kulturne i društvene norme	Estonija	7,77

Slika 11 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2023. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Od 13 komponenti poduzetničke okoline, Nizozemska je najbolja u pet, kao i Litva. Ujednačenost tih ocjena upućuje na visoku razinu usklađenosti kvalitete različitih komponenti, što je preduvjet za visoku djelotvornost poduzetničke okoline, bez 'uskih grla'. To potvrđuju ocjene o kvaliteti cjeline poduzetničke okoline, mjereno NECI indeksom (Tablica 48) jer je Nizozemska na prvom mjestu u 2021. i 2022. godini, a Litva na prvom u 2023. godini. Zanimljivo je istaknuti da je Litva u 2022 godini bila najbolja u dvije komponente poduzetničke okoline, a u 2023. godini u pet komponenti, što upućuje na prisutnost konzistentne politike prema izgradnji stimulirajuće poduzetničke okoline, a onda je to povezano s očekivanjima jačanja konkurentnosti i ekonomskog razvoja.

Udaljenost kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj od najbolje ocjenjenih (bez obzira čijoj zemlji pripadaju) i od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2023. godini govori da može biti drugačije, bolje. Najveće razlike u ocjenama i dalje su za vladine politike prema porezima i regulatornom okviru, poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama, otvorenost tržišta – barijere, transfer istraživanja i razvoja, te kulturne i društvene norme što upućuju na izostanak potrebnih intervencija u promjene kvalitete tih komponenti. Dugotrajna 'uska grla' degradiraju djelotvorni kapacitet poduzetničke okoline u Hrvatskoj i uzrok su neostvarivanju mogućih poduzetničkih namjera (u pokretanju ili rastu poslovnog pothvata). Ovakvi rezultati GEM istraživanja važna su informacija svim relevantnim institucijama u oblikovanju, predlaganju i primjeni intervencija u djelotvornost poduzetničke okoline kroz eliminiranje utvrđenih 'uskih grla'.

5 Zaključci i preporuke

Zaključci

- O poduzetničkoj okolini*
- O društvenim vrijednostima o poduzetništvu i individualnim poduzetničkim atributima*
- O poduzetničkoj aktivnosti*
- O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti*
- O održivom razvoju i poduzetništvu*

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)³⁴

- Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke*
- Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke*
- Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima (korištenjem perspektive UN ciljeva održivog razvoja)*

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

GEM istraživanje je najveće i najdugovječnije (od 1999. godine) svjetsko istraživanje poduzetničkog kapaciteta neke zemlje, mjereno intenzitetom poduzetničke aktivnosti na osobnoj razini i kvalitetom institucionalnog okvira u kojem se ta poduzetnička aktivnost događa. Konceptualni okvir (slika 1, poglavlje 1) istraživanja ukazuje na sinergijski karakter poduzetničkog djelovanja, te se informacijska vrijednost GEM indikatora povećava ako se interpretiraju kroz međusobnu povezanost, a ne izolirano.

Rezultate GEM istraživanja koriste vlade i međunarodne institucije (kao npr. OECD, Europska unija – Small Business Act, Fact Sheet), ali i poslovne asocijacije, banke, obrazovne institucije u cilju boljeg razumijevanja poduzetničkog kapaciteta zemlje i za oblikovanje politika i programa relevantnih za jačanje poduzetničkog kapaciteta na razini pojedinca i za izgradnju poduzetničke okoline koja stimulira poduzetničko djelovanje.

Sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju od 2002. godine omogućava uvid u trendove i obrasce promjena u poduzetničkom kapacitetu Hrvatske, ali i pozicioniranje u grupacijama s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU i zemlje s visokim nacionalnim dohotkom po stanovniku). Rezultati godišnjih istraživanja javno se prezentiraju i javno su dostupni³⁵. Provedeno istraživanje u 2023. godini i analiza promjena u razdoblju 2021.-2023. omogućuje zaključke koji daju legitimitet osvježnim preporukama iz prošlih godina.

Zaključci

O poduzetničkoj okolini – još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. U 2023. godini, kao i u prethodnim godinama posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su bile nedostatan doprinos obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih, kulturne i društvene norme, vladine politike prema prioritetima, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište. Samo dvije komponente (dinamika domaćeg tržišta i raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost u 2023. godini (a tako je bilo i u 2021. i 2022. godini). Zbog ograničavajuće karakteristike cjeline po-

³⁴ Aktualiziran tekst iz GEM Hrvatska 2022, jer je suština preporuka ostala relevantna.

³⁵ CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

duzetničke okoline Hrvatska je na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u cijelom promatranom razdoblju 2021.-2023. godine.

O društvenim vrijednostima o poduzetništvu – Hrvatska je po društvenim stavovima o poduzetništvu na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (dobar izbor karijere, medijska pažnja), ali je na začelju po percepciji o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (čak 10 postotnih poena manje od EU prosjeka).

O individualnim poduzetničkim atributima – Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u svim promatranim godinama po **uočenim prilikama, namjerama i uvjerenosti u vlastite sposobnosti** za pokretanje poslovnog pothvata. Najveća razlika je u percepciji o namjerama (u 2023. godini, u Hrvatskoj 28% anketirane odrasle populacije ima namjeru pokrenuti poslovni pothvat, u EU zemljama 15,6%). Ovako visoki optimizam o prilikama i namjerama poduzetničkog djelovanja praćen je i visokom samouvjerenošću o **osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata** – Hrvatska je u razdoblju 2021.-2023. na prvom mjestu među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Po **strahu od promašaja** Hrvatska je u 2023. godini (48,2%) u razini prosjeka EU zemalja (48,6%). Ovakav obrazac stavova odrasle populacije o samozapošljavanju / pokretanju poslovnog pothvata u Hrvatskoj upućuje da je samozapošljavanje u Hrvatskoj češći izbor nego u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ipak, visoka samouvjerenost o vlastitoj osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata traži daljnja istraživanja imajući u vidu veliku razliku između onih koji vide priliku (64,1%) i onih koji imaju namjeru pokretanja poslovnog pothvata (28%).

O poduzetničkoj aktivnosti - vitalnost gospodarske strukture ovisi o intenzitetu pokretanja novih poslovnih pothvata, intenzitetu izlaska iz poslovnih aktivnosti i gustoći 'odraslih' poduzeća (starijih od 42 mjeseca, na 100 odraslih stanovnika). Hrvatska ima stabilne ali različite tendencije promjena u odnosu na prosjek EU zemalja – iznadprosječno učešće rane poduzetničke aktivnosti i ispodprosječno učešće 'odraslih' poduzeća. Iznadprosječno učešće pokretanja poslovnih pothvata je dobar indikator, ali niska razina motivacijskog indeksa ograničava djelotvornost novopokrenutih poslovnih pothvata. **Motivacijski indeks** predstavlja omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja - 1,94 u Hrvatskoj prema 4,23 u Švedskoj. Ova razlika u motivacijskom indeksu govori o značajnije više novih poduzetnika u Švedskoj koji su se odlučili za poduzetnički pothvat zbog razloga koji nisu nužda, nego što je to situacija u Hrvatskoj. Oni koji ulaze u poduzetničku aktivnost jer nisu imali drugu opciju zapošljavanja, češće to smatraju privremenim rješenjem i rjeđe su dobro pripremljeni za vođenje poslovnog pothvata.

Po **gustoći 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) Hrvatska je u 2023. godine popravila svoju pozicioniranost među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju - od začelja na trinaesto mjesto od 18 zemalja. To je bilo rezultat smanjivanja zaostajanja na 67% EU prosjeka od 57% u 2021. godini. Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Vitalnost poduzetničke strukture ovisi o intenzitetu aktivnosti u svakoj fazi poduzetničkog procesa (pokretanje poslovnog pothvata, rast poslovnog pothvata i izlaz iz poduzetničke aktivnosti). Nakon 'ostalnih' razloga (mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji) najčešći razlog **izlaska iz poslovne aktivnosti** u 2023. godini je neprofitabilnost (20,8% u odnosu na sve razloge izlaska), a vladine politike / porezna politika / birokracija i uočavanje nove prilike slijede (s 11%, pojedinačno). Po izlasku zbog vladinih politika prema porezima i birokraciji Hrvatska je u cijelom promatranom razdoblju 2021.-2023. iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Rastuća poduzeća se u GEM istraživanju definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. Po inovativnosti proizvoda i tehnologija na nacionalnoj razini, novopokrenuti poslovni pothvati (TEA) u Hrvatskoj su na 5. mjestu među EU zemljama koje su u 2023. godini sudjelovale u GEM istraživanju (2,6% vs 1,7% EU prosjek). Na međunarodnoj razini, taj odnos je gotovo isti (0,8% novopokrenutih poslovnih pothvata prema 0,5% takvih pothvata u skupini EU zemalja). Ti poslovni pothvati predstavljaju elitističku manjinu koja ima predispozicije izlaska iz tržišta 'crvenog oceana' u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima. Izloženost međunarodnoj konkurenciji (mjerenu kroz učešće kupaca izvan Hrvatske, u rasponu od 76-100%) Hrvatska ostvaruje iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2023. godini takvih novopokrenutih poslovnih pothvata je bilo 14% vs. 7,1% EU prosjek, a čak 20,2% 'odraslih' poduzeća vs. 7,5% EU prosjek. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u sektorima srednjeg i visokog intenziteta - u 2023. godini

od svih novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA) 10% je u tim sektorima i 9,1% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad ili oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (8,4% za TEA i 9% za 'odrasle' poduzetnike).

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti – Poduzetnička demografija i dalje pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i **po rodnosti i po dobi**. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), malo iznad prosjeka EU zemalja (1,5) koje su u 2023. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat (ne)dostupnosti usluga koje su bitne za organizaciju obiteljskog života, a čiji sadržaji su uglavnom u 'opisu posla' žena u obitelji (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji) i kulturološkog konteksta. Najveća razlika u preferenciji pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost u 2023. godini između žena i muškaraca je u tome što žene češće ističu razlog 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (67,5% vs. 53,6%) i 'napraviti promjene' (40,9% vs. 31,8%). Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi daje prilično stabilan obrazac u kojem dominiraju dobne skupine 25-34 i 35-44. U 2023. godini u Hrvatskoj te dobne skupine čine 58,9% (što je na razini EU prosjeka od 58,1%). Primjetna promjena je u 2023. godini u dobnoj skupini 55-64 (11,7% prema 6,5% u 2022. godini osoba u toj dobnoj skupini je pokrenulo poslovne pothvate).

I u 2023. godini potvrđuje se obrazac da su **ljudi obrazovaniji o poduzetničkim kompetencijama i poduzetnički aktivniji**: od 2,4% TEA aktivnih s manje od srednje škole, preko 12,2% sa srednjom školom i 12,7% s tercijskim obrazovanjem. Obrazovaniji češće vide prilike i češće imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) u 2023. godini pokazuje izvjesne promjene (smanjuje se broj poslovnih pothvata u ekstraktivnoj industriji (sa 11,2% u 2022. godini na 8,0%), a povećava se u sektoru usluga za potrošače (sa 32,8% u 2022. godini na 36,4%). Iz sektorske strukture / rasprostranjenosti poduzetničkih aktivnosti vidi se smjer gospodarske specijalizacije, koja može biti rezultat raspoloživosti resursa (kao što je slučaj s poljoprivredom), tradicije, ali i mogućeg odsustva strateške vizije razvoja.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne i konzistentne s 'čvrstim' razvojnim pokazateljima (BDP po stanovniku, nezaposlenost, indeks razvijenosti...). Trend rasta prepoznat u regijama Zagreb i okolica, Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Lika i Banovina nije u potpunosti potvrđen podacima iz 2023. godine. Regija Istra, Primorje i Gorski Kotar zabilježila je u 2023. godini pad novopokrenutih poslovnih pothvata, a jedino Zagreb i okolica, te Slavonija i Baranja nastavljaju lagani rast. Iako i u 2023. godini u svim regijama dominira razlog 'zaraditi za život' za ulazak u poduzetničku aktivnost, ipak je taj razlog značajno smanjen u svim regijama osim u Slavoniji i Baranji, gdje je najviši (78,1% ispitanika to izjavljuje). Najmanje ispitanika se opredjeljuje za taj razlog ulaska poduzetničku aktivnost u Istri, Primorju i Gorskom Kotaru (43,6%).

O održivom razvoju i poduzetništvu – UN ciljevi održivog razvoja 2015.-2030. naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet. Velika većina anketirane odrasle populacije u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost. U 2023. godini u Hrvatskoj su TEA poduzetnici ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženoj osviještenosti o UN ciljevima održivog razvoja, a 'odrasli' u EU prosjeku.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema nedovoljnog rasta)³⁶

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku, kao i sa EU zemljama koje imaju najbolje indikatore poduzetničkog djelovanja).

Sudjelovanjem u GEM istraživanju od 2002. godine, GEM istraživački tim je izgradio bogatu bazu podataka o trendovima i obrascima poduzetničke aktivnosti, te trendovima i obrascima promjena poduzetničke okoline. Poduzetničku aktivnost još uvijek obilježava niski motivacijski indeks (manje ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog prilike nego u grupi EU zemalja), niska gustoća 'odraslih' poduzeća, ali i rastući broj poduzeća s inovativnim proizvodima i tehnologijom na nacionalnoj i međunarodnoj razini, te neuravnotežena regionalna poduzetnička aktivnost. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)³⁷. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća za 2022. godinu s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja, institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

Pitanja koja traže odgovor:

Kako je moguće da su ovakve istraživačke spoznaje prisutne godinama a da nema pomaka na bolje? Ako postoje politike i programi usmjereni na kvalitetu pojedinih komponenti, zašto nema promjena, kako se valoriziraju, što znamo o efektima? Zašto je regulatorni okvir u kojem poduzetnici djeluju tako kompliciran? Zašto nema odgovarajućeg obrazovanja za poduzetničke kompetencije? Zašto je suradnja istraživačkog i poslovnog sektora slaba?

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke

Zbog svog sistemskog karaktera (interakcija komponenti), poduzetnička okolina može biti djelotvorna (stimulirajuća) samo ako se temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta, kvaliteta usluga profesionalnih potpornih institucija...). Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. To je ujedno i svojevrsni vodič nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru za intervencije, prioritetno u eliminiranju 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

Suradnja i konzistentnost intervencija posebno su potrebni u područjima obrazovanja (formalnog i neformalnog), djelovanja institucija koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima (trening, savjetovanje), razvoja novih financijskih proizvoda za podržavanje ulaska u poduzetničku aktivnost i rasta poslovnih pothvata (mikrokreditne institucije, poslovni anđeli, vlasnički kapital), te vladinih programa podrške (kroz garantne sheme, vaučere za suradnju s istraživačkim institucijama, vaučere za suradnju s industrijskim dizajnerima za inovativno oblikovanje proizvoda).

1. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo u svom širem značenju vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**.

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa gospodarske strukture.

³⁶ Aktualiziran tekst iz GEM Hrvatska 2022, jer je suština preporuka ostala relevantna.

³⁷ Vidjeti GEM publikacije – na web stranici CEPOR Centra za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

2. Podržavajuća snaga poduzetničke okoline ovisi o razini ujednačene kvalitete i povezanosti svih komponenti poduzetničke okoline, što je teško ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnom naslijeđu, političkim prioritetima i raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci). Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). Dugovječnost određenih uskih grla (komplicirana, vremenski i financijski zahtjevna regulatorna okolina, nedovoljna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, nedostatan obrazovanje za poduzetničke kompetencije) dovodi do puzajućeg procesa okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. To je dokaz da rješavanje takvih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
3. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju političke poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike, a ne zbog nužde).
4. Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. i Europski semestar okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cjeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, učitelji/profesori i roditelji.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem raznih izvora **neformalnog učenja**.
3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata** kao opcije radnog angažiranja, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
4. Analizirati mogućnost **pozreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetno djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).

5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Povezano s UN ciljem # 4 *Quality Education*).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (s sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 *Gender Equality*, # 8 *Decent Work and Economic Growth*, # 1 *No Poverty*, # 10 *Reduced Inequalities* i # 11 *Sustainable Cities and Communities*).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. Nedostatak indikatora o zaposlenosti onemogućava temeljiti uvid u tržište radne snage. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva i održivog razvoja, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

Indikatori GEM istraživanja, upravo zbog toga što su temeljeni na perceptivnim ocjenama, daju komplementarno sadržajnu (uz 'čvrste' pokazatelje o BDP po stanovniku, nezaposlenosti, registriranim poduzećima) i vremenski relevantnu informaciju za praćenje ostvarivanja raznih strategijskih dokumenata, pa time i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti.

U 2021. godini Europski semestar bio je privremeno prilagođen za potrebe koordinacije s Mehanizmom za oporavak i otpornost, kojim Europska unija nastoji ublažiti ekonomske i socijalne posljedice COVID-19 pandemije i dati snažnu financijsku potporu za izgradnju održivih gospodarstava i društava otpornih i bolje pripremljenih za zelenu i digitalnu tranziciju. Od 2022. godine Europski semestar se vraća kao mehanizam praćenja ostvarenja ciljeva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., pri čemu indikatori GEM istraživanja mogu biti korišteni za dopunu informacijske platforme potrebne za praćenje i evaluaciju ostvarenja ciljeva tog strategijskog dokumenta.

Korištenjem tri analitičke perspektive (promjene unutar Hrvatske, Hrvatska vs. Europska unija i Hrvatska vs. zemlje čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada) GEM istraživanje omogućava vrlo temeljit uvid u razloge zbog kojih se poduzetnički kapacitet Hrvatske ne uspijeva razviti u skladu s potencijalom identificiranom na individualnoj razini (namjere postoje, stav prema poduzetničkoj karijeri je pozitivan).

Zaključci i preporuke prezentirane u ovom izvještaju, temeljene na GEM indikatorima, potvrđuju svoju relevantnost za praćenje niza planiranih aktivnosti u Nacionalnom planu oporavka i otpornosti, 2021.-2026.

U Nacionalnom planu za oporavak i otpornost, 2021.-2026., mala i srednja poduzeća spominju se 11 puta i to upravo u kontekstu problema identificiranih GEM istraživanjima u Hrvatskoj:

- mala i srednja poduzeća (MSP) su nositelji gospodarskog razvoja (str. 8);
- jednostavniji regulatorni okvir za MSP (str. 71);
- procjene učinka regulatornih promjena, razvoj modela potpore inovacijama i novim poslovnim modelima za MSP (str. 96);
- digitalizacija testa procjene učinka regulatornih promjena na MSP (str. 96);
- ulaganja u tehnološke kapacitete poduzeća koja imaju otežan pristup financiranju – MSP i poduzeća u vlasništvu žena (str. 102);
- ulaganje u upravljački kapacitet MSP (str. 150);
- bespovratne potpore za novoosnovana poduzeća u visoko tehnološkim sektorima (str. 153);
- podržati rast novoosnovanih poduzeća kroz akceleracijski program (str. 154);
- stvaranje mreže znanstveno-istraživačke infrastrukture za bolju međusobnu suradnju, ali i suradnju s MSP (str. 807);
- razvoj poticajnog modela za napredovanje u karijeri istraživača, koji pretpostavlja suradnju s MSP (str. 818);
- ulaganja u istraživačku infrastrukturu koja će omogućiti bolju suradnju s MSP (str. 821).

Izvještaj Europskog semestra (svibanj 2024.)³⁸ potvrđuje da se konkurentnost hrvatskog gospodarstva postepeno poboljšava, ali sljedeći izazovi su prisutni:

- potrebno je daljnje poboljšanje poslovne okoline, smanjivanjem regulatornog opterećenja, otklanjanjem prepreka u tržišnom konkuriranju i poboljšanje efikasnosti javne administracije.
- Niska razina temeljnih vještina, istraživanja i inovativnosti, ali i nedostatak određenih vještina onemogućava rast produktivnosti i usporava zelenu i digitalnu tranziciju.
- Nedovoljan pristup različitim izvorima financiranja ograničava investiranje i rast mladih i inovativnih poduzeća.
- Spori razvoj obnovljivih resursa (posebno solarnih) i tranzicija prema cirkularnoj ekonomije sprječava stratešku autonomiju i povećava ranjivost na klimatske promjene i može ugroziti buduću konkurentnost.

Ove konstatacije u skladu su s prezentiranim rezultatima GEM istraživanja za razdoblje 2021.-2023. što samo potvrđuje njihovu relevantnost i komplementarnost.

Relevantnost GEM indikatora potvrđena je dugogodišnjom verifikacijom u praćenju promjena poduzetničkih aktivnosti i poduzetničke okoline u brojnim zemljama svijeta, a dodatno i kroz triangulaciju s drugim respektabilnim istraživanjima, kao što su European Innovation Scoreboard, Global Innovation Index, indeks percepcije korupcije, indeks konkurentnosti. Zbog toga korištenje GEM indikatora može doprinijeti boljem oblikovanju strategijskih ciljeva, operativnih rješenja (natječaja) i pokazatelja na temelju kojih se može pratiti što se događa u procesu ostvarivanja ciljeva iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, te dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

³⁸ https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/0aa0e1a7-e869-483b-b9b1-513d7df3040e_en?filename=SWD_2024_611_1_EN_Croatia.pdf 20.7.2024.

Literatura i reference

The links in this publication were correct at the time the manuscript was completed

Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884

Cedefop (2023). *Entrepreneurship competence in vocational education and training: case study Croatia*. Luxembourg Publications Office. Cedefop research paper, No 99, <http://data.europa.eu/doi/10.2801/82897>

COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT 2024 Country Report - Croatia Accompanying the document Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on the economic, social, employment, structural and budgetary policies of Croatia {COM(2024) 611 final} - {SWD(2024) 600 final}

GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2023). *Global Entrepreneurship Monitor 2023/2024 Global Report: 25 Years and Growing*. London: GEM

Deveci, İ., Seikkula-Leino, J. (2023). The Link Between Entrepreneurship and STEM Education. In: Kaya-Capocci, S., Peters-Burton, E. (eds) *Enhancing Entrepreneurial Mindsets Through STEM Education*. Integrated Science, vol 15. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17816-0_1

Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odraz, Zagreb

Singer, S. et al. (2023). *Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators*. Palgrave Macmillan. Sustainable Development Goals Series

United Nations Sustainable Development Goals, 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> 20.7.2024.

Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026*. <https://planoporavka.gov.hr/> 20.6.2024.

World Intellectual Property Organization (WIPO) (2023). *Global Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty*. Geneva: WIPO. DOI:10.34667/tind.48220

Yu, W., Zheng, Z. & He, J. (2024). Integrating Entrepreneurial Education into STEM Education. *Res Sci Educ*. <https://doi.org/10.1007/s11165-024-10193-2>

Izabrani dokumenti Europske unije

EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). JRC Science for Policy Report, European Union <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>

EntreComp: a practical guide, EntreComp Europe, November 2020

<chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://entrecomeurope.eu/wp-content/uploads/EntreComp-A-Practical-Guide-English.pdf>

RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)

Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01)

Web izvori

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, 12.6.2024.

<https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>, 20.6.2024.

https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/bd_esms.htm, 20.6.2024.

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/information-on-data/business-demography> 20.6.2024.

<https://sdgs.un.org/2030agenda>, 20.6.2024.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 20.6.2024.

<https://hgk.hr/documents/apsolon-hgz zelena-studija2023final651aaf6e93817.pdf> - 15.9.2024.

<https://www.hup.hr/predstavlanje-eu-standarda-za-izvjestavanje-o-odrzivosti-esrs.aspx>, 15.5.2023.

www.gemconsortium.org/report

www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/

Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija **AKTUALIZIRANO**

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2021. godina
<https://podaci.dzs.hr/2024/hr/77029> , pristupljeno 5.3.2024. g.
- Broj stanovnika, 2022. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2022., Priopćenje DZS od 8.9.2023..
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58063> , pristupljeno 5.3.2024. g.
- Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih), 2022. godina – Priopćenje DZS od 20.7.2023.
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58059> , pristupljeno 5.3.2024.
- Obrazovanost, 2021. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku
<https://dzs.gov.hr/vijesti/kontinuiran-rast-udjela-visokoobrazovanog-stanovnistva/1594> , pristupljeno 5.3.2024.
- Nezaposlenost, 2023. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2022. godini
<https://podaci.dzs.hr/2023/hr/58287> , pristupljeno 5.3.2024. g.
- Zaposlenost, 2022. godina
FINA; obrada: HGK - ŽK Osijek, Podaci su preuzeti s portala: Digitalna komora, <https://digitalnakomora.hr/hr>, pristupljeno 20.2.2024
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31.12.2023.
Priopćenje DZS od 8.2.2024. g.
https://podaci.dzs.hr/media/tr5n2ju3/posl-2023-1-2_2-broj-i-struktura-poslovnih-subjekata-u-2023-po-%-C5%BEupanijama.pdf , pristupljeno 5.3.2024.
- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2022.
Izvor: FINA; obrada: HGK - ŽK Osijek, Podaci su preuzeti s portala: Digitalna komora, <https://digitalnakomora.hr/hr>, pristupljeno 20.2.2024.
- Indeks razvijenosti
Izvor: <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>, pristupljeno 5.3.2024.

Izvještaji GEM Hrvatska

<https://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2023). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2022, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2022). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2021, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2019). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2018, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2018). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2017, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2017). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2016, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2015). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

Pfeifer, S & Šarlija N. (2024). Social and Environmental Commitment Across the Early and Established Stages of Entrepreneurial Activity, Proceedings of the 7th International Conference on Economics and Social Sciences: Exploring Global Perspectives- The future of Economics and Social Sciences, Editors: Alina Mihaela Dima and Cristian Badirina, Academia De Studii Economice in Bucuresti - Editura ASE, Bucharest, Romania, ISSN 2704-6524, pp.537-546, DOI: 10.24818/ICES/2024/050

Singer, S. et al. (2023). Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators. Palgrave Macmillan. Sustainable Development Goals Series

Singer, S. (2023). Entrepreneurship Education in Croatia, Chapter 4 in Xiaozhou, Xu (ed). Comparative Entrepreneurship Education. Springer. ISBN 978-981-99-1834-8

Križanović, K. & Oberman Peterka, S. (2022) Exploring the impact of COVID-19 crisis on women entrepreneurs in Croatia. U: Bulja Barbača, D. & Miletić, M. (ur.)CIET 2022 Valencia, Contemporary issues in economy&technology : Conference proceedings.

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2022). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2021.: Mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj u uvjetima pandemije bolesti COVID-19; uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2019. i 2020. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2021). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2020. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2019. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2019). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2019. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2018. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2018). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2018. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2017. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur). (2017). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2016. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2015. godinu. Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2015. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2014. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2013. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2012. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2010. i 2011. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2011. - uključujući dio rezultata GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2008. godinu, Zagreb: CEPOR

Pfeifer, S., Singer, S., Šarlija, N., and Oberman Peterka, S. (2021). Perception of the national entrepreneurship conditions – differences across time and expert specialization. The South East European Journal of Economics and Business, 16(1), 1-17.

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2021). The chapter Financing and Regulatory Environment Development Needs—Context Matters; and the chapter Hidden Champions of Croatia, in Hidden Champions in Dynamically Changing Societies – Critical Success Factors for Market Leadership (eds. Braček Lalić, A. and Purg, D.). Springer Nature Switzerland AG (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65451-1>

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2021). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2020. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2019. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2020). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2019. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2018. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. 2020. Polymathy as the missing link to increase access to relevant knowledge in Humanist Futures: Perspectives from UNESCO Chairs and UNITWIN Networks on the futures of education. Paris, UNESCO.

Singer, S. (2020). Role of the University in Sustaining the Relevance of Knowledge amid the Future Shock, in Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Social Sciences, ISSN 2074-6524, pp. 502-511 (The 3rd International Conference on

- Economics and Social Sciences: Innovative models to revive global economy, October 15-16, 2020, Bucharest University of Economic Studies, Romania). DOI: 10.2478/9788366675162-051
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2019). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2018. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2017. godinu, Zagreb: CEPOR
- Pfeifer, S.; Šarlija, N., (2019). Untangling the story behind entrepreneurial ecosystem: The case of Croatia // MIRDEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 12-15
- Šarlija, N.; Pfeifer, S., (2019). What differentiates innovative from non-innovative early stage entrepreneurs? // MIRDEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 15-18
- Singer, S. (ur.). (2018). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2017. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2016. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur). (2017). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2016. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2015. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wyncarczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective, New York: Palgrave Macmillan, str. 101-141
- Kelley, D., Singer, S. and Herrington, M. (2016), Global Entrepreneurship Monitor 2015/16 Global Report, London: Global Entrepreneurship Research Association
- <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49480>
- Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. godinu, Zagreb: CEPOR
- Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287
- Singer, S., Amoros, J.E., Arreola, D.M. (2015). Global Entrepreneurship Monitor – 2014 Global Report, Global Entrepreneurship Research Association, ISBN: 978-1-939242-05-1
- <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49079>
- Singer i suradnici (2015). Strategija razvoja Grada Osijeka, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR
- Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering Vol. 9, No. 4, pp. 1167-1174
- Singer i suradnici (2014). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb
- Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra, Čavrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR
- Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku
- Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875
- Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S., Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. *The Journal of Entrepreneurship*, Vol. 19, No.1. pp. 23-41
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). *Ekonomski vjesnik*, Vol. XXIII, No. 2
- Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, (ekspertiza)
- Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, *International Conference on Economics, Law and Management*, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures
- Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, *Conference Proceedings*, Turku, Finska
- Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, *Comparative Law Review*, Vol. 13, pp.33-53
- Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, *Review of Business Research*, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, *PODIM*, Mari-bor
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, *Studies and Work of the Collegium of Management and Finance*, Vol. 63, pp. 128-145
- Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, *Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research*, Vol. 1, pp.44 - 55
- Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, *Conference proceedings "Enterprise in Transition"*, University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476
- Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, *Studia Negotia*, No. 1, pp. 102-115
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, *6th International Conference Enterprise in Transition*, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124
- Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, Neural Networks and Decision Trees, *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, Vol. 13, No.3, pp. 133-150
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, *13th Nordic Conference on Small Business Research*, Tromso, Norway, pp. 1-17
- Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, *Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“*, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63
- Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, *Ekonomski vjesnik*, No. 1-2, pp. 99 -122
- Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, *48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business"*, Belfast: International Council for Small Business
- Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, *Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences*, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe
- Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, *48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“*, Belfast: International Council for Small Business

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata

GEM konceptualni okvir (Slika 1, Poglavlje 1) polazi od holističkog pristupa razumijevanju različitih interakcija komponenti poduzetničke okoline međusobno (vladinih politika, pristupa financijskim resursima, obrazovanja, istraživanja...), ali i ponašanja pojedinca u interakciji s poduzetničkom okolinom ili pojedinim komponentama te okoline. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt tih interakcija. U GEM istraživanju se informacije o tim interakcijama temelje na izraženim percepcijama dvije skupine ispitanika: reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata..

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih i nacionalnih baza podataka. Harmonizirana baza podataka (dobivenih ispitivanjem odrasle populacije i eksperata), koju izrađuje GEM konzorcijski tim, koristi se za izradu globalnog i nacionalnih izvještaja.

Sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva u ostvarivanju prosperiteta na razini pojedinca i zajednice (mjeren razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o intenzitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

Podaci prikupljeni od odrasle populacije (Adult Population Survey – APS)

Najznačajniji skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 osoba starosti od 18-64 godine.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association, čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2021. godine.

Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2021.-2023. (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2021.	2022.	2023.
Spol	Žene	50.1	50.3	50.3
	Muškarci	49.9	49.7	49.7
Dob	18-24	13.7	9.6	9.3
	25-34	20.9	21.6	19.5
	35-44	20.9	23.6	23.1
	45-54	23.0	19.8	23.0
	55-64	21.4	25.4	25.1

Svake godine se na ovako definiranom slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS, do 2020. isključivo preko fiksnih telefona, a od 2020. godini provodi se kombinirano anketiranje: 85% telefonsko (CATI - *Computer aided telephone interviewing*), a 15% preko weba (CAWI - *Computer aided web interviewing*).

Standardiziranim upitnikom prikupljaju se podaci o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, o individualnim atributima o kojima ovisi poduzetničko ponašanje te o poduzetničkoj aktivnosti (od pokretanja preko rasta poslovnog pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti). S obzirom da se

prikupljaju podaci o spolu, dobi, obrazovnoj razini, kućanstvu i regionalnoj pripadnosti moguće je dobiti uvid u poduzetnički kapacitet zemlje iz različitih perspektiva.

Podaci prikupljeni od eksperata (National Expert Survey – NES)

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, pravne i komercijalne). Eksperti se izabiru na temelju njihove reputacije i iskustva što znači da se ne radi o reprezentativnom uzorku eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline.

U 2021. i 2022. godini u NES ispitivanju sudjelovalo je 37 eksperata (u svakoj godini), a u 2023. godini 36 eksperata. Eksperti su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su komponente poduzetničke okoline opisane raznim tvrdnjama.

U upitniku za 2021. godinu poduzetnička okolina opisana je sa 78 tvrdnji (63 standardnih tvrdnji + 15 tvrdnji vezanih za žensko poduzetništvo i za učinke pandemije COVID-19 na poduzetničku aktivnost). U 2022. godini komponente poduzetničke okoline opisane su također sa 63 standardne tvrdnje + 17 dodatnih vezano uz oporavak poduzeća na pred-pandemijsku razinu i percepciju UN-ovih ciljeva održivog razvitka. U 2023. godini je 63 standardnih tvrdnji bilo dograđeno s 21 dodatne tvrdnje vezane uz ostvarivanje UN-ovih ciljeva održivog razvitka i poduzetništvo žena. U pravilu je pojedina komponenta poduzetničke okoline opisana sa 2-8 tvrdnji. Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 0 do 10 (pri čemu 0 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, što znači nezadovoljavajuća kvaliteta, a 10 potpuno slaganje što znači visoko zadovoljstvo kvalitetom) dobiva se procjena raspoloživosti i kvalitete svake pojedine komponente poduzetničke okoline.

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata o pojedinim komponentama poduzetničke okoline. Visoke vrijednosti Cronbach Alpha testa ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata što daje kredibilitet procjenama kvalitete komponenti poduzetničke okoline. U 2023. godini Cronbach Alpha vrijednosti za pojedine standardne mjerne instrumente su:

Komponente poduzetničke okoline	Cronbach Alpha
Pristup novcu – Dostatnost financijske potpore	0.886
Pristup novcu - Lakoća dobivanja financijskih sredstava	0.852
Vladine politike prema poduzetništvu – prioriteti	0.899
Vladine politike prema poduzetništvu – porezi i regulativa	0.838
Vladini programi za poduzetništvo	0.917
Poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje obrazovanje	0.940
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno obrazovanje	0.876
Transfer istraživanja i razvoja	0.913
Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo	0.891
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika	0.939
Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska	0.863
Fizička infrastruktura	0.864
Kulturne i društvene norme	0.928

Prikupljanje mišljenja eksperata obavlja se on-line. Analiziranjem prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija o tome koliko pojedine komponente poduzetničke okoline u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost.

U pojedinim godinama se u standardiziranu verziju upitnika uključuju dodatna pitanja, kojima se reagira na neke aktualne teme.

U 2023. godini u GEM NES upitnik uključene su dvije dodatne teme: **Ostvarivanje UN-ovih ciljeva održivog razvitka** (13 izjava koje su grupirane u 5 kategorija), te **Poduzetništvo žena** (8 izjava). Percepcija ostvarivanja UN-ovih ciljeva održivog razvitka obuhvaćena je kroz ocjenu: prioriteta koju društvenom doprinosu i odgovornosti pridaju nova i rastuća poduzeća ili nositelji politika (3 izjave); prioriteta koju nova i rastuća poduzeća pridaju ekonomskim učincima (3 tvrdnje); prioriteta koju ekološkim, okolišnim i energetske učinkovitim praksama posvećuju nova i rastuća poduzeća (3 izjave), te prioriteta koji ima koncept održivog razvitka među novim i rastućim poduzećima (2 tvrdnje), ili kojim Vlade i nositelji politika podupiru ovaj koncept kod novih i rastućih poduzeća (2 tvrdnje). Tema Poduzetništva žena obuhvaćena je kroz ocjenu: potpore poduzetništvu žena u smislu dostupnosti i povoljnosti usluga podrške (npr. skrb o djeci, ili za starije članove obitelji i sl.), regulative i kulturnih normi; te percepciju dostupnosti i pristupačnosti tržištima, javnoj nabavi, izvorima financiranja i početnim sredstvima za žene u usporedbi s muškarcima u razvoju poduzetničkih aktivnosti. Cronbach Alpha vrijednosti za ove mjerne instrumente su slijedeće:

Komponente poduzetničke okoline dodane u 2023. godini	Cronbach Alpha
Ostvarivanje UN-ovih ciljeva održivog razvitka (UN Sustainable Development Goals)	
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća daju svom društvenom doprinosu i socijalnoj odgovornosti (3 tvrdnje).	0.880
Percepcija prioritetnosti ekonomskih učinaka (performanci) novih i rastućih poduzeća (3 tvrdnje).	0.662
Percepcija prioritetnosti energetske učinkovitosti i ekoloških praksi među novim i rastućim poduzećima (3 tvrdnje).	0.881
Percepcija prioritetnosti koju nova i rastuća poduzeća pridaju održivosti (2 tvrdnje).	0.792
Percepcija prioritetnosti koju Vlada i donositelji politika pridaju održivosti novih i rastućih poduzeća kroz nove regulative i zakone (2 tvrdnje).	0.900
Poduzetništvo žena	
Percepcija potpore poduzetništvu žena - usluge podrška, regulativa i kulturne norme (4 tvrdnje)	0.881
Percepcija dostupnosti i pristupa tržištima, javnoj nabavi, izvorima financiranja i početnim sredstvima za žene u usporedbi s muškarcima u razvoju poduzetničkih aktivnosti (4 tvrdnje).	0.910

Standardizirani međunarodni / nacionalni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GEM konzorcijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Za izradu profila teritorijalnih jedinica na sub-nacionalnoj razini (županije) GEM tim Hrvatska koristi raspoložive podatke o stanovništvu, vitalnom indeksu, bruto domaćem proizvodu, indeksu razvijenosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, riziku od siromaštva i poslovnoj demografiji iz baza podataka Državnog zavoda za statistiku, Financijske agencije, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje i Hrvatske gospodarske komore.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2023.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1	Alpeza Mirela	redovna profesorica / direktorica	Ekonomski fakultet u Osijeku / CEPOR
2	Bago Darinko	predsjednik	Udruga Hrvatski izvoznici
3	Bakeš Antonija	voditeljica ureda	VEGORA Razvojna agencija Grada Velika Gorica
4	Banović Dušan	voditelj poslovnog savjetovanja	Data-Link Unija Consulting d.o.o
5	Barbić Tajana	direktorica	Ekonomski institut Zagreb
6	Blažević Marčelja Jana	zamjenica direktora i voditeljica	Step Ri znanstveno-tehnološki park Sveučilišta u Rijeci
7	Bosnić Marija	voditeljica Odsjeka za strateško planiranje i koordinaciju razvoja	ZADRA NOVA Agancija za razvoj Zadrske županije
8	Budak Jelena	znanstvena savjetnica, pomoćnica ravnateljice	Ekonomski institut Zagreb
9	Budiša Helena	glavna partnerica, direktorica	UHY HB Ekonom, Split
10	Car Marko	glavni inženjer u Sektoru za razvoj, pripremu i provedbu investicija i EU fondova	HŽ Infrastruktura
11	Ćorić Gordana	viša predavačica	VERN
12	Galičić Hrvoje	savjetnik Uprave	Hrvatska banka za obnovu i razvitak HBOR
13	Has Maja	predavačica	Visoko učilište Algebra
14	Krakić Danijel	direktor	ČD Cargo Adria d.o.o.
15	Krstić Darija	voditeljica Ureda za EU fondove, stručne i razvojne projekte s gospodarstvom	Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
16	Marović Omerzu Mirela	osnivačica	BIZkoshnica Coworking, Zagreb
17	Medić Igor	pročelnik Upravnog odjela za gospodarstvo	Grad Osijek
18	Mirić Nataša	viša savjetnica za projekte	Dubravačka razvojna agencija DURA

19	Nikšić Nikola	direktor	Konter d.o.o. Zagreb
20	Oberman Mirna	direktorica	Egzakta poslovne usluge d.o.o. Zagreb
21	Opačak Marija	istraživačica	Institut za javne financije
22	Oršanić Nikola	direktor	Consultarium, Zagreb
23	Perko Tamara	direktorica	Hrvatska udruga banaka
24	Peterka Milan	direktor	Centar za poduzetništvo Osijek
25	Popović Boris	direktor	Alarautomatika d.o.o. Rijeka
26	Prijic Samardžija Snježana	rektorica	Sveučilište u Rijeci
27	Račić Domagoj	direktor	Mreža znanja d.o.o.
28	Srhoj Stjepan	docent	Ekonomski fakultet u Splitu
29	Sušanj Zoran	redovni profesor	Filozofski fakultet u Rijeci
30	Šajatović Miodrag	suvlasnik	Lider Media d.o.o.
31	Šimac Srđan	predsjednik	Hrvatska udruga za medijaciju
32	Šimić Banović Ružica	izvanredna profesorica	Pravni fakultet, Zagreb
33	Tomić Iva	ekonomistica	Svjetska banka
34	Vidović Pero	direktor	Ambijenti d.o.o., Čakovec
35	Vrdoljak Raguž Ivona	redovna profesorica	Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Sveučilište u Dubrovniku
36	Vučković Valentina	izvanredna profesorica	Ekonomski fakultet, Zagreb

*Informacija o funkciji eksperata i instituciji u kojoj je bilo/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje.

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2023-2024. godini

Economy	Institution	Team Leader	Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Argentina	IAE Business School	Silvia Torres Carbonell	Araceli Calja Victoria Galera	IAE Business School	Estrategia&Gestión MDQ SRL FAWARIS	scarbonell@iae.edu.ar
Brazil	ANEGEPE	Simara Greco	Vinicius Larangeiras de Souza Edmundo Inácio Junior Rose Mary Almeida Lopes Edmilson de Oliveira Lima Paulo Alberto Bastos Jr Roberto Pessoa de Queiroz Falcão Fernando Antônio Prado Gimenez Joana Paula Machado	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	Mirador Pesquisas	simaragreco@yahoo.com.br
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS)	Peter Josty	Chad Saunders Tasha Richard Etienne St-Jean Nathan Greidanus Karen Hughes David Clough Brian Wixted Blair Winsor Yves Bourgeois Kevin McKague Marc Duhamel Sandra Schillo Amanda Williams Charles Davis Howard Lin Geoff Gregson Tyler Case Reuben Domike	Government of Canada Government of Alberta Government of Quebec PacifiCan PrairiesCan Atlantic Canada Opportunities Agency Innovation Science and Economic Development (ISED)		p.josty@thecis.ca
Chile	Universidad del Desarrollo	Maribel Guerrero, PhD	Claudia Yáñez-Valdés	Universidad del Desarrollo	Questio Estudios de Mercado y Opinión Limitada	gem@udd.cl
China	ShanghaiTech University Universidad Icesi Pontificia Universidad Javeriana de Cali Universidad del Norte Universidad EAN Institución Universitaria Americana	Guangwei Li Jana Schmutzler	Yu Yang Wenxin Xie Wen Zheng Suting Hong Xiyi Yang Qiao Yang Xiaoyu Zhou Ana Carolina Martinez Romero Juan David Soler Fernando Pereira Fabian Osorio-Tinoco Lijis Gomez Nunez Juan Carlos Martínez Fernando Pereira Jairo Orozco Leon Dario Parra Juan Pablo Escorcía	ShanghaiTech University Universidad Icesi Pontificia Universidad Javeriana de Cali Universidad del Norte Institución Universitaria Americana Universidad EAN	N/A INFO Investigaciones S.A.S.	ligw@shanghaitech.edu.cn schmutzlerj@uinorte.edu.co
Colombia						
Croatia	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics in Osijek (EFOS)	Slavica Singer, PhD	Nataša Šarlija Sanja Pfeifer Sunčica Oberman Peterka	Ministry of Economy and Sustainable Development Croatian Banking Association CEPOR SME & Entrepreneurship Policy Centre J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics	IPSOS d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr
Cyprus	University of Cyprus (UCY) Centre for Entrepreneurship (C4E)	Constantinos M. Savvides	Ariana Polyviou	Ministry of Energy Commerce and Industry PwC Cyprus	IMR LTD	savvides.constantinos@ucy.ac.cy
Ecuador	ESPAE Graduate School of Management-ESPOL	Virginia Lasio	Adriana Amaya Alicia Reyes Xavier Ordeñana Maria Paula Espinosa Paul Sarango Maria Dolores Mahaud	ESPAE-ESPOL AND UTPL	SUEVEYDATA	mlasio@espol.edu.ec

Estonia	Tallinn University of Technology and University of Tartu	Sirje Ustav	Merle Küttim Mervi Raudsaar Helena Rozeik Basel Hammoda Jelena Hartšenko	Republic of Estonian Ministry of Economic Affairs and Communications		sirje.ustav@taltech.ee
France	Labex Entreprendre (Entrepreneurship) University of Montpellier Montpellier Business School Erasmus University Rotterdam & Montpellier Business School	Frank Lasch Karim Messeghem	Jean-Marie Courrent Walid Nakara Sylvie Sammut Roy Thurik Olivier Torres Sophie Casanova Justine Valette	Labex Entreprendre University of Montpellier Montpellier Business School	Le Terrain, Paris	f.lasch@montpellier-bs.com karim.messeghem@umontpellier.fr
Germany	Institute of Economic and Cultural Geography at the Leibniz University Hannover RKW Kompetenzzentrum Eschborn	Rolf Sternberg	Matthias Wallisch Natalia Gorynia-Pfeffer Armin Baharian Florian Taebe Nils Wendt	RKW Competence Centre	uzbonn - Gesellschaft für empirische Sozialforschung und Evaluation	sternberg@wigeo.uni-hannover.de
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (FEIR / IOBE)	Aggelos Tsakanikas	Sofia Stavragi Evaggelia Valavanoti Fotini Stroubakou	EY Greece	Datapower SA	atsakanikas@iobe.gr
Guatemala	Kirzner Entrepreneurship Center at Francisco Marroquín University	Mónica Río-Nevado de Zelaya	Carolina Uribe Jershem David Casasola Natalia Ponce	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti Consulting, SA	zelaya@ufm.edu
Hungary	Budapest Business University	Judit Csákné Filep	László Radácsi Aron Szennay Zsófia Borsodi Gigi Timár	Budapest Business University (BBU)	TÁRKI Social Research Institute	csaknefilep.judit@uni-bge.hu
India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDII) - Ahmedabad	Sunil Shukla, PhD	Amit Kumar Dwivedi Pankaj Bharti	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (CREED)	Kantar IMRB	akdwivedi@ediindia.org
Iran	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Abbas Bazargan	Leyla Sarfaraz Jahangir Yadollahi Farsi Mohammad Reza Zali Nezameddin Faghieh Seyed Mostafa Razavi Asadollah Kordnaeij Ali Rezaeian	Iran Labour and Social Security Institute (LSSI)	Faculty of Entrepreneurship	abazarga@ut.ac.ir
Israel	Ira Center of Business, Technology & Society, Ben Gurion University of the Negev	Ehud Menipaz	Eli Gimmon Michal Ben David	Brandman Institute	Brandman Institute	ehudm@bgu.ac.il
Italy	Universitas Mercatorum	Alessandra Micozzi	Donato Iacobucci Francesca Micozzi Diego D'Adda Martina Orci Nadia Palmieri Tommaso Maria Cucchiarelli Andrea Mazzitelli	Universitas Mercatorum	IPSOS	alessandra.micozzi@unimercatorum.it
Japan	Musashi University	Noriyuki Takahashi	Masaaki Suzuki Yuji Honjo Takehiko Yasuda Masatoshi Kato	Ministry of Economy, Trade and Industry, METI	Social Survey Research Information Co. Ltd (SSRI)	noriyuki@cc.musashi.ac.jp
Jordan	Ministry of Digital Economy and Entrepreneurship	Abdelkader Albatayneh	Saja Jaber Walid Alkhatib Nidal Alshwawreh	(GIZ) Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH	Center for Strategic Studies	w.alkhatib@css-jordan.org
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	Marija Krumina	Anders Paalzow	Stockholm School of Economics in Riga	SKDS	marija@biceps.org
Lithuania	Vilnius University Business School	Saule Maciukaite-Zviniene	Vytenis Mockus Vytautas Kuokstis Jone Kalendiene Aneta Slekyte-Kaminiene Jurgita Pesliakaite Ieva Druktene	Moody's Lithuania Enterprise Lithuania Vilnius University Business School Ministry of Economics and Innovation	SQ Shopper Quality	saule.maciukaite-zviniene@vm.vu.lt
Luxembourg	STATEC Research	Cesare Riilo	Francesco Sarracino Chiara Peroni Maxime Pettinger	STATEC Research STATEC (National Institute of Statistics and Economic Studies of the Grand Duchy of Luxembourg) Chambre de Commerce Luxembourg House of Entrepreneurship Ministère de l'Économie	TNS ILRES	cesare.riillo@statec.etat.lu

Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM)	José Ernesto Amorós	Elvira Naranjo Jose Manuel Aguirre	Instituto de Emprendimiento Eugenio Garza Lagüera (Tecnológico de Monterrey)	Berumen y Asociados S.A. de C.V.	amoros@tec.mx
Morocco	Entrepreneurship Research Laboratory - Faculty of Law, Economics and Social Sciences, University of Hassan II Casablanca	Khalid El Ouazzani Fatima Boutaleb	Abdellatif Komat Salah Koubaa Hind Malainine Sara Yassine	University of Hassan II Casablanca	ClaireVision	elouazzanik@gmail.com fboutaleb13@gmail.com
Netherlands	Panteia	Jacqueline Sniijders	Paul van der Zeijden Martin Clarke Pim Zijlstra Jan de Kok	The Ministry of Economic Affairs and Climate Policy of the Netherlands	GDCC and PanelClix	j.sniijders@panteia.nl
Norway	Nord University Business School	Gry Agnete Alsos	Marta Lindvert Sølvi Solvoll Marit Breivik-Meyer Iselin Kristine Mausest Steira	Innovation Norway The Norwegian Ministry of Trade, Industry, and Fisheries Nord University Business School	Polarfakta AS	gry.a.alsos@nord.no
Oman	University of Nizwa SMEs Development Authority	Abdallah Mohammed Al Shukaili	Badar Al-Suleimani Norizan Binti Mohd Kassim Kawther Salim Al Kindi Swadhin Kumar Mondal Mohammed Al Maawaly Abrar Al Alwai	University of Nizwa SMEs Development Authority	Horizons Statistical Consulting	a.alshukaili@unizwa.edu.om
Panama	City of Knowledge Foundation	Alejandro Carbonell	Carla Donalicio Cristina Collazos	AMPYME	OMG	acarbonell@cdspanama.org
Poland	Polish Agency for Enterprise Development (PARP)	Anna Tarnawa	Paulina Zadura Przemysław Zbierowski Melania Nieć Robert Zakrzewski Anna Skowrońska Iwona Krysińska	Ministry of Development Funds and Regional Policy University of Economics in Katowice	Centrum Badań Marketingowych INDICATOR Sp. z o.o.	anna_tarnawa@parp.gov.pl
Puerto Rico	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Theany M. Calderon Abreu	Arleen Hernandez Segundo Castro Jairo Arturo Ayala	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus Banco Popular de Puerto Rico The Department of Economic Development and Commerce.	Gaither International	theany.calderon1@upr.edu
Qatar	Qatar Development Bank	Farha Al Kuwari	Ahmed Badawy Mohammed Abughali Dalal Al Shammari	Qatar Development Bank (QDB)	Wise Consultancy	falkuwari@qdb.qa
Romania	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Szabó Tünde Petra	Dézi-Benyovszki Annamária Bálint Csaba Györfy Lehel-Zoltán Szász Levente Benedek Botond Csala Dénes	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Metro Media Transilvania	petra.szabo@econ.ubbcluj.ro
Saudi Arabia	Prince Mohammed bin Salman College (MBSC) Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL)	Muhammad Azam Roomi David Abdow	Alicia Coduras Kim Stanhouse Donna Kelley	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at MBSC	Field Interactive-MR, Market Research Provider, monitored by Opinometre Institute LLS	mroomi@mbc.edu.sa dabdow@babson.edu
Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Anna Pilková	Zuzana Kováčicová Marian Holienka Juraj Mikus Jan Rehak	Slovak Business Agency (SBA) Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Actly s. r. o.	anna.pilkova@fm.uniba.sk
Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business	Karin Širec	Polona Tominc Katja Crnogaj Barbara Bradač Hojnik Matej Rus Ivona Huček Emeritus Miroslav Rebernik	SPIRIT Slovenia - Public Agency for Entrepreneurship, Internationalization, Foreign Investments and Technology Slovenian Research Agency Institute for Entrepreneurship and Small Business Management at Faculty of Economics & Business, University of Maribor	Mediana	karin.sirec@um.si
South Africa	Stellenbosch University	Angus Bowmaker-Falconer	Natanya Meyer Mahsa Samsami Marius Ungerer	Stellenbosch Business School Small Enterprise Development Agency (Seda) Standard Bank of South Africa Limited	NielsenIQ South Africa	abf@sun.ac.za

South Korea	Korea Institute of Startup & Entrepreneurship Development (KISED)	Yongmun Kim Ana Fernández Laviada	Hye-Jin Lee Min-Wook Noh Jae-Hawn Lee Sang-Jun Ha Nuria Calvo Babío	Ministry of SMEs and Startups	Korea Research & Institute	cs15581@kised.or.kr presidencia@gem-spain.com
Spain	Observatorio del Emprendimiento de España (OEE)		Yago Atrio Lema Ariadna Monje Amor Paula San Martín Espina Ignacio Mira Solves M ^a del Mar Fuentes Fuentes María Saiz Santos	ENISA (Ministry of Industry, Commerce and Tourism)	Opinometre	
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum (Entreprenörskapsforum)	Per Thulin	Marcus Kardelo Anders Broström Martin Svensson	Confederation of Swedish Enterprise Triton Advisers Sweden	Norstat	per.thulin@entreprenorskapsforum.se
Switzerland	School of Management Fribourg (HEG-FR)	Rico Baldegger	Raphael Gaudart Gabriel Simonet Pascal Wild Maya Dougoud Lucia Zurkinden	School of Management Fribourg (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts of Western Switzerland (HES-SO)	Gfs Bern	rico.baldegger@hefr.ch
Thailand	Bangkok University - School of Entrepreneurship and Management (BUSEM)	Ulrike Guelich Wutnipong Warakraisawad	Suchart Tripopsakul Kanjana Patanaworaphan Nanida Sroidokson Phisanu Katcharoen Titipong Roengrittirong Arthorn Prompatanapak Phongphet Chutitananon Oytip Sodsang	Bangkok University OSMEP (Office of SMEs Promotion)	Intage (Thailand) Co. Ltd.	ulrike.guelich@gmail.com gem_thailand@bu.ac.th
Ukraine	Institute for Circle and Hydrogen Economy (NGO)	Serhii Apalkov	Viktorii Apalkova Oksana Tarasiuk Nataliia Meshko	Institute for Circle and Hydrogen Economy (NGO)	IMData, Ltd	sergeapalkov@gmail.com
UAE	United Arab Emirates University (UAEU)	Teemu Kautonen	Chafik Bouhaddioui Llewellyn Thomas	United Arab Emirates University (UAEU)	Kantar	teemu.kautonen@uae.ac.ae
UK	Aston Business School, Aston University	Mark Hart	Jonathan Levie Tomasz Mickiewicz Niels Bosma Wendy Ferris Neha Prashar Karen Bonner Anastasia Ri Samuel Mwaura Sreevas Sahasranamam Andy Loung	Department for Business and Trade (DBT) Welsh Government Hunter Centre for Entrepreneurship, University of Strathclyde NatWest Group Department for the Economy (NI) Be the Business Mastercard Aston University	BMG Ltd, Birmingham, UK	mark.hart@aston.ac.uk
United States	Babson College	Jeff Shay Donna Kelley	Mahdi Majbouri (Technical Director) Candida Brush Andrew Corbett Caroline Daniels Smayra Million Clare Currie	Babson College	Qualtrix	jshay1@babson.edu dkelley@babson.edu
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Leonardo Veiga	Santiago Perera Santiago Sena	ANDE COUSA	Equipos Mori	lveiga@um.edu.uy
Venezuela	IESA UCAB	Edwin Ojeda Aramis Rodriguez	Patricia Monteferrante Gustavo García Anitza Freites Susana Chu Luis Lauriño Jenifer Campos Luz Aimara Morales Gabriela Ponce Demetrio Marotta	IESA UCAB	N/A	edwin.ojeda@iesa.edu.ve aramis.rodriguez@iesa.edu.ve

Autorice

Slavica Singer

Slavica Singer je profesor emerita na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija **PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST**. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Istraživački interes: Triple Helix, poduzetničko obrazovanje, regionalni razvoj, inovativnost i konkurentnost. Članica je međunarodne organizacije European Council for Small Business and Entrepreneurship. Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i za promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Nagradu za najboljeg edukatora iz poduzetništva u Europi (European Entrepreneurship Educator Award) dodjelio joj je Lund University, Švedska u 2021. godini.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Doktorat znanosti obranila je na Sveučilištu u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu iz područja kreditnih rizika. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski menadžment i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica u trajnom zvanju na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojeg je zadužena za analizu podataka vezanih uz percepciju poduzetničkog ekosustava (National Expert Survey). Ujedno, u razdoblju 2020-2024 istraživački je aktivna kao suradnica na projektu Ekonomski izazovi tranzicije prema niskougličnom rastu financiranom od strane Hrvatske zaklade za znanost, kao i na nekoliko domaćih znanstvenih i stručnih projekata pri čemu su područja njezinog znanstvenog interesa usmjerena na poduzetničko ponašanje, niskouglično ponašanje, rast i razvoj poslovnih subjekata, strateški menadžment, inovacije. Predavački je aktivna na kolegijima Katedre za menadžment, organizaciju i poduzetništvo, te na Međusveučilišnom interdisciplinarnom doktorskog studiju Poduzetništvo i inovativnost. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program Rast i razvoj Vašeg poduzeća, namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodne organizacije European Council for Small Business and Entrepreneurship. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški menadžment.

CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih
poduzeća i poduzetništva
www.cepor.hr

ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
www.ices.hr

ISBN 978-953-7520-18-2